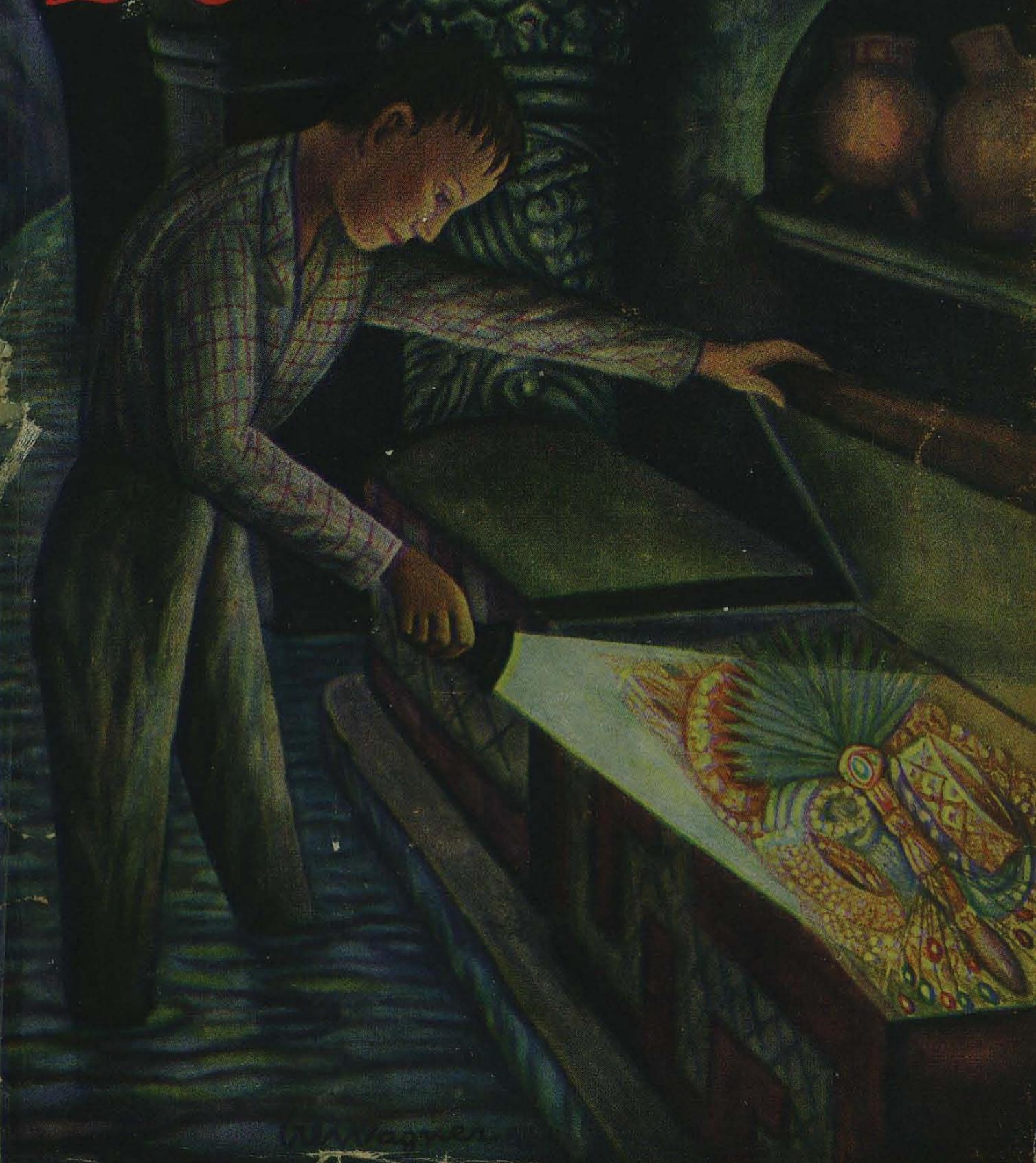


Ольга Мак

Бог войны



В Санто Антоніо

Ольга Мак

БОГ ВОГНЮ

*Пригодницька повість
з бразілійського життя*

Перший том
В Санто Антоніо

diasporiana.org.ua

Мюнхен 1955
УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

Всі права застережені
Copyright by „Ukrainian Publisher's“
München, Zeppelinstr. 67.

Ілюстрації роботи проф. Й. Пацака

Printed in Germany

З кооперативної друкарні «ЩЕРО» в Мюнхені, Цеппелінстрассе 67

НАПЕРЕДОДНІ НЕСПОДІВАНКИ

Хочемо розповісти в цій повісті про надзвичайну пригоду, що сталася в перших роках другої половини нашого століття з молодим українським хлопцем, закинутим подіями другої світової війни в глуху закутину Бразилії. А через те, що пригода почалася зі свята Сан Жвон, мусимо дещо сказати читачеві про бразилійські звичаї, зв'язані з цим днем.

Сан Жвон — це, по-нашому, Святий Іван, а свято Сан Жвон — це свято Івана Хрестителя, що припадає на день 24 червня і що ним у Бразилії починається цілий цикль забав, посвячених трьом святым: Іванові, Петрові й Антонієві.

Весело й гарно в Бразилії напередодні Сан Жвона! Вечорами на площах і вулицях палають фогеїри — цілі башти, зложені з грубих метрових полін, а довкола тих вогнищ розважаються старші й молодь. Оглушливо тріскають, сичать і спалахкують сліпучими вогнями фогети й бомби, а в небо злітають тисячі барвистих паперових баллонів з запаленим всередині вогнем. Грає музика, і далеко за північ слунають то веселі, то сумні пісні, що в них спі-

¹⁾ Пояснення слів, написаних розстріленим друком, подані наприкінці книжки.

вається про холодні зоряні ночі, про вогнища, про щасливе, або нещасливе кохання, а при тому неодмінно згадується святих Івана, Петра та Антонія.

По празникові Івана вогнищ уже не палять, але забави з музикою, співами, танцями і вистрілюванням фогетів тягнуться далі й кінчаються щойно по святі Петра і Павла. Але навіть ще пізніше в атраментовій темені розіскреного зорями неба час-до-часу пропливав запізнілій бальон, або несподівано десь вибуває забутий фогет.

Зрештою, в Бразилії фогети мають застосування при кожній радісній нагоді: чи то хтось скінчив велику роботу, чи виграв якусь поважну справу, чи то мав щастя в льотерії — завжди дає знати про це фогетами. Навіть урочисті релігійні процесії супроводжуються шкварчанням і тріскотнею штучних вогнів. А про людей, які хваляться, чи хвастаються чимсь, кажуть: „О, цей робить празник і вистрілює фогети!”

Так, отже, це було якраз двадцять другого червня, себто, за два дні перед св. Іваном.

Ласкаве сонце, зробивши вже більшу половину призначеного йому на цей день шляху, сіло собі відпочити, немов на величезній зеленій тарілці, на креслатій короні піньора, що ріс на подвір'ї землеміра Сокола. Воно подивилося на дах просторого дерев'яного будинку, який виходив одними дверима на вулицю, а другими на широке подвір'я, заглянуло в далекий кут, де стояла дивна, сплетена з тро-

стини хатка; а нарешті помаленьку просунуло голову у відкриті двері шопи і зачудувалося: що було насправді гарне!.. В шопі, де лежали дрова, сокира, лопати, пилка, пачки і всякі такі інші речі, сьогодні було щось нове, і сонце зупинилося, щоб на нього подивитися.

Але чотирнадцятирічний Данко навіть не зауважив присутності небесного гостя, бо він майже з побожністю дивився на молодого індіянина Арасі, котрий кінчав свою клопітливу дводижневу роботу, прикріплюючи останні тоші до великого бальона. Складна паперова споруда висіла причеплена за вершок до цвяха посередині шопи і представляла собою подобу корабля, окруженої шістьма маленькими човниками.

Данкові аж дух забивало, коли він уявляв собі завтрашній вечір. Це мусить бути чудово, коли вони підпалять всі сім тош, і бальон попливе вгору, як ціле велике сузір'я!..

— Знаєш, Арасі, — сказав він уголос, — я думаю, що в цілому Санто Антоніо не буде такого чудового бальона, як наш.

Індіянин зневажливо скривився:

— В Санто Антоніо? Такого бальона ніхто не зробить в цілій Бразилії, ні то що в нашому бідному Санто Антоніо!.. Як ти думаєш, скільки б мені дав за нього сеньор Педро, щоб пустити його на свої іменини?

— О, сеньор Педро дав би тобі напевне цілих сто крүйзера, коли не більше... І ти, Арасі, навіть можеш зробити йому такий один на продаж...

Темне обличчя Арасі потемніло ще більше, і він злобно сказав:

— Для нього не зроблю такого і за тисячу крузейрів! Нехай йому рудий Жорже робить!..

На цю розмову, ледве переставляючи ноги і тяжко спираючись на палицю, до шогли всунувся згорблений Коарасіаба — дід Арасі. В глибоких зморшках його обличчя засів вираз гострого болю, що його відчував старий при кожному пересуванню своїх хворих ніг.

— Води в хаті нема, дров нема, а тебе не можна докликатися, — сказав він з докором по-індіянськи до Арасі.

Хоч докір не стосувався до нього, Данко відчув себе винним.

— Ти голодний, Коарасіабо? — спитав він також по-індіянськи з нотками турботи в голосі.

— Hi, — відповів Коарасіаба, — я не голодний, але я хочу пити.

— То принести тобі пива, чи зварити шімарону?

— Шімарону. Нехай Арасі піде зварить.

— О, Коарасіабо, адже я скоріше це зроблю на спірті! Прошу тебе, нехай Арасі кінчає!..

З цими словами Данко побіг до хати, а старий індіянин сумно і ласково подивився йому вслід.

Арасі, здається, навіть не чув того, що говорив дід, і продовжував далі свою роботу. Коарасіаба, постогнуючи, сів на землю і сердито забурмотів до внука:

— Такий великий, а дурніший від малого індіянського хлопця... Тільки й знаєш, що пити горілку та ліпити ці дурні паперові мішки... Ex!.. Ліпи, ліпи... Може вітер занесе котого в Долину Ігурей і покаже племени, чого навчився його морубішаба серед білих... Будуть радіти гваянці, ох, будуть радіти!..

Арасі нетерпеливо повів плечима:

— Ти, діду, знову зачинаєш своєї? — спитав гостро по-португальськи. — І щодня те саме, і щодня те саме, аж обридло!.. Барбаріда-де!..

— Замовчи, нікчемний! — обурено стукнув у землю ціпком Коарасіаба. — Коли б я мав силу, або коли б на цій землі мали силу закони гваянців, я б не говорив стільки! Я б тебе навчив шанувати накази старших!..

Але Арасі зовсім не злякався. Він тільки відступив трохи далі, щоб дід, бува не досягнув його своїм ціпком, і зухвало заговорив:

— I це вже знаю! I це вже чув сто разів! Знаю навіть наперед, що ще скажеш, бо ти зовсім, як папуга, як твій Пріко, завчиває ті самі слова і повторюєш їх день-у-день: насамперед, пригадаєш, як Убіражара обдурив вас, дикунів, дурною коробкою сірників, як нас скинули зі Склі Невороття, а скінчиш тим, що Данко, білій малий хлопець, може служити мені, дорослуому, законному морубішабі, прикладом.

— Так, так... — спробував увірвати потік слів внука Коарасіаба.

— Та певно, що „так, так”, — перекривив діда Арасі. — I тут як папуга: „Так, так!” Згада

дай ще, що Данко вивчив нашу мову, а я не хочу нею говорити, що Данко знає звичаї нашого племени, а я іх не хочу вчити, що...

Арасі не скінчив, бо розгніваний Коарасіаба кинув своїм ціпком, як списом, і потрапив у груди внука. Арасі ойкнув, скопив ціпок і викинув його геть на двір.

— Так, так! — закричав старий. — Я тобі щодня це нагадуватиму! Данко може і серед та пуйтіньгів бути великим чоловіком, але він воліє рубати дрова на своїй батьківщині! Він любить своє плем'я! Він пишастіться ним! Він і вдень і вночі тільки й мріє про поворот до своїх! Данко, оцей молодий білий хлопець!.. А ти?..

— Що я? — злісно відповів Арасі. — Я також волію рубати дрова у своїй батьківщині, як бути великим чоловіком серед дикунів!

— Гваянці не є дикунами! — зі сльозами безсилою люті закричав Коарасіаба.

— Не є дикунами?! — вдав здивованого Арасі, намагаючись як найбільшіше дошкулити дідові. — А чому ж дали себе обдурити сірниками? А Скеля Невороття не дикунство? А мусурана не дикунство? Данко може пишатися своїм племенем, а я своїм — ні! Мене й досі дражнять дикуном і людожером!..

— Коли б вернувся в Долину Ігурей — тебе б ніхто не наважився дражнити!

— Не хочу! Недавно ще я годився вернутися...

— За скарби...

— Так, за скарби! Тепер уже не вернуся і за

скарби! Не хочу бути вождем дикунів! Ліпше я буду просто бразилійцем.

Розмову увірвав Данко, котрий уже вспів заварити чайничок води. Він привик до того, що Арасі завжди сварився з дідом, а тому і не здивувався, коли застав обох, аж з третячих від зlosti. Тільки мовчки підняв ціпок і поклав коло Коарасіаби.

Суперечка, як і завжди, при появі сторонніх людей вщухла, і Данко заходився коло шімарону. Виполокав кую — щось ніби невеличке горнятко, зроблене зі шкірки дикого гарбузика і для міцності обведеного по краях залізним кільцем. Всипав до кую зеленого порошку зі стертого листя герви мате, вставив до середини залізний цибушок, подібний до файки, залляв це окропом і, взявши кінець цибушки до уст, кілька разів потягнув гіркуватий і клейкуватий напій. Правду сказавши, Данко шімарону не любив і навіть не розумів тих людей, котрі могли його смоктати годинами. Але це був звичай, і хлопець мусів його шанувати. А звичай велів першу кую господареві, чи господині випивати самим, а потім власноручно доливати кую і подавати гостеві. Гість, випивши другу кую, наливав окропу і подавав її далі, поки вона знову не опинялася в руках господаря. Пиття шімарону тривало інколи годинами, створюючи особливо миролюбний, спокійний настрій. Тому і Коарасіаба, відчувши у своїх руках теплоту кую, відразу забув про свою суперечку з внуком і почав вдоволено затягатися гарячим шімароном.

В шопі запанувала мовчанка. Данко, сповнивши свій обов'язок, обходив з усіх сторін баллон, оглядаючи ще раз знайомі уже йому деталі. Арасі з байдужим виглядом присів коло діда, чекаючи своєї черги на кую.

Сонце, очевидно розгніване сваркою між дідом і непочитальним внуком, сповзло з вершка піньора і скоренько покотилося по небу вниз. Від близьких річок стало повівати вогким вітром. Ніч знову мала бути холодною, бо ж червень в Бразилії належить до найхолодніших місяців року. Дні, правда, здебільша стоять теплі, навіть гарячі, зате вночі температура нерідко падає до нуля, і під ранок на траві й деревах, немов шорсткий білий кожушок, наростає іней.

Ледве Арасі скінчив свою кую шімарону, як перед фірткою хтось заплескав у долоні. Данко виглянув зі шопи і побачив свого однолітка і недавнього товарища по школі, завжди веселого і жвавого мурина Чука Бенедіто.

— Данку, — гукнув мурина Чук, — ходи скоро!.. Подивимося, які фогети має Самір. Сьогодні йому привезли кілька пачок, і він вистрілюватиме на показ. Ходи!..

Данко завагався. Йому дуже кортіло подивитися на фогети, але тато, що мав незабаром повернутися додому, міг загніватися, заставши хату порожньою.

— Ходи! — підштовхнув його Арасі. — Дід скаже твоєму татові, що ми зараз вернемося. Треба ж подивитися: це буде дуже цікаво!..

— Хіба що не надовго, — рішився Данко. —

Коарасіабо, ось тут є ключ від дому. Коли тато повернеться, скажеш йому, що я коло Саміра.

З тими словами він передав Коарасіабі ключ від мешкання і попростиував з Арасі до турка Саміра, склеп якого містився у самій середині містечка.

Коли всі троє прибули на місце, застали там уже великий натовп. Майже все містечко Санто Антоніо висипало зі своїх домів і заповнило велику площеу перед склепом.

Приземистий, грубий Самір розкладав довкола себе найрізноманітніші фогети, увихався на всі боки, крутив своєю круглою сиво-кучеврою головою, розмахував руками, присідав, робив смішні гримаси і кричав на ціле горло:

— Високоповажні пані й панове, дорогі мої клієнти! Знайте, що старий Самір найкраще обслуговує своїх клієнтів! Знайте, що в склепі Саміра ви завжди знайдете те, чого лише за бажає ваша душа! А чого потрібно найбільше доброму бразилійцеві перед Сан Жвоном і Сан Педром? Йому потрібні фогети і бомби! І хто б вас цим забезпечив, коли б не було вашого старого Саміра? Ніхто! І як би ви святкували без бомб і фогетів? Ніяк! Але старий Самір не полінувався і поїхав сам до Сан Павло, щоб замовити для вас найкращі, найдешевші і найновіші фогети і бомби, які тільки є в цілій Бразилії! Я вам привіз правдиві чуда піротехніки! Знаєте, що це таке піротехніка? Це — дуже поважна наука, яка виготовляє бомби і фогети... Думаете, що це легко — привезти фогети до Санто Антоніо? О, це зовсім не так

легко! Три тягарових авта поламалися в дорозі, полопали всі опони, і я тепер мушу за це все платити! Але Самір ніколи не числиться з втратами, коли треба задовольнити своїх покупців! Я багато стратив і страчу ще, аби тільки зробити вам приемність! От тут лежить переді мною різних чуд піротехніки на тисячу крузейрів, і я їх вистріляю всі! А ви, дорогі мої клієнти, подивитесь на них, а потім собі виберете такі, які вам сподобаються! Спішіться з купівлею! Фогетів і бомб тепер продукують дуже мало, і я їх маю в обмеженій кількості!..

В натовпі сміялися і кепкували, бо ж в цілому Санто Антоніо було відомо, що хитрий Самір кожного року на бомбах і фогетах заробляє великі гроші.

— Ну, ті фогети, які ти досі вистріляв, не варти нічого! — крикнув хтось, а всі присутні зареготалися.

— А правда: Самір передчасно робить празник і вистрілює фогети! — додав хтось другий.

— Ага, ага! — підхопили треті. — А ми будемо платити навіть і за те, що цей хитрий турок зараз нам говорить!..

— Та не хвались бо, Саміре, а показуй вже раз!..

— Показувати? — жваво крутнувся Самір. — Чому ні? Ось маєте перший фогет. Це — небесна ракета. Запалюється без вогню. Треба тільки потягнути за цей шнурок і...

Почувся як би рушничний постріл, і велика вогнена куля звилася високо під хмари, зали-

шаючи по собі широкий вогнистий слід. Досягши великої висоти, куля тріснула і розсипала-ся на тисячі іскор.

Ракета сподобалася:

— Пушша, яке гарне!

— Давай ще!..

— Ще? — весело обізвався Самір. — Чому ні? Зараз буде ще... О, тут є Данко!.. Ходи сюди ближче!.. Візьми оцей дріт, бачиш? Тримай за кінець. Тримай, не бійся, воно не пече... А тепер що робимо? Тепер беремо сірника і підпалюємо другий кінець отак-о!..

Кінець дрота, обліплений якоюсь ствердлою сіруватою масою, розжарювався від прикладеного сірника, поки не спалахнув сліпучим, білим вогнем. Вогонь голосно зашипів і почав розкидати довкола себе цілий водограй таких самих сліпучо-яскравих білих бризків.

Присутні дивилися з цікавістю, аж поки вогонь не погас, але тоді загукали:

— Це вже старе!..

— Це ми вже бачили!..

Та Самір не дав себе збити з пантелику:

— Певно, що бачили, — крикнув він. — Це ж вогонь Сан Жвона! Без нього ніяк не можна обйтись... А от цього ви ще не бачили!..

З тими словами турок витягнув велику, як качалка, рурку, з якої висів шнурок. Самір показав її людям, а тоді став в урочисту позу і з усієї сили смикнув за шнурок. Фогет зашипів і спочатку бухнув полум'ям, викидаючи з себе велику червону кулю. Куля підлетіла вгору, випустивши зі себе три мен-

ших зелених кулі, котрі, піднявшись ще вище, тріснули й собі. Але на їхнє місце з рурки ви-летіла вже помаранчева куля, яка, як і попередня, підлетіла вгору, тріснула і розпалася на три менших червоних. Вслід за помаранчевою ви-летіла зелена куля, тріснула і розпалася на три помаранчевих.

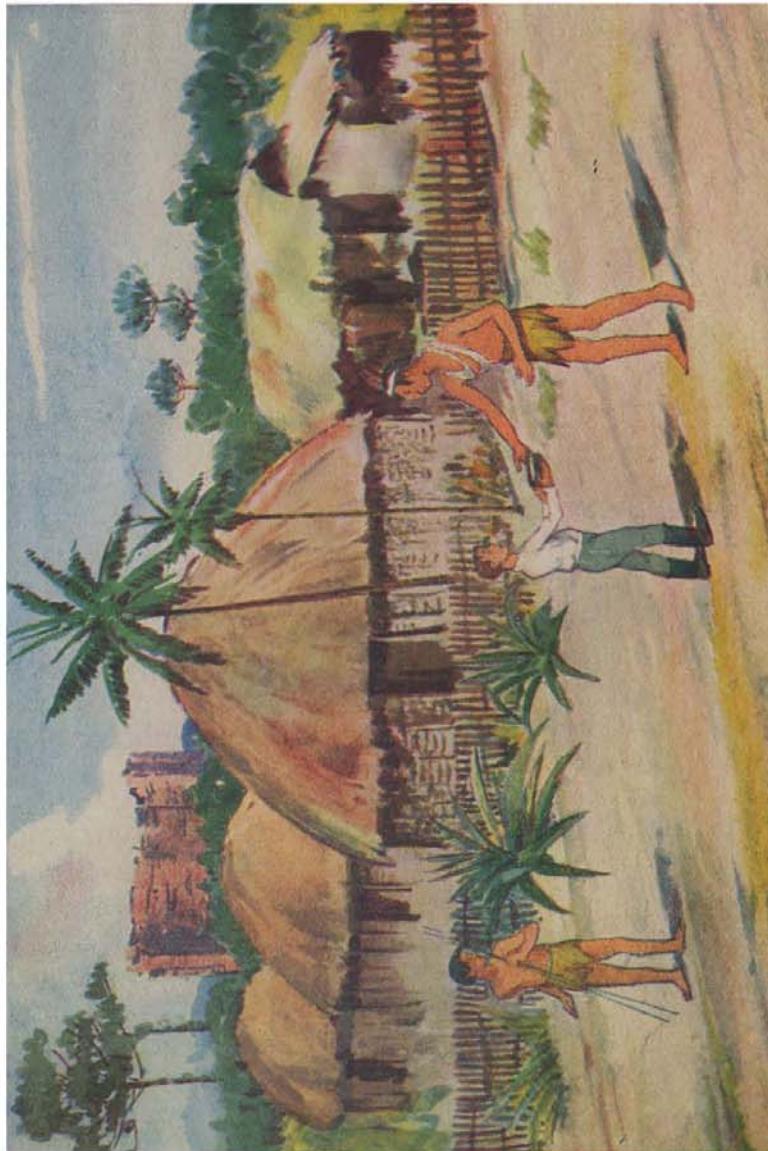
Натовп заревів від захоплення і сколихнув вечірню тишу бурею оплесків:

— Б а р б а р і д а д е! Оце так!.. Це неймовірне!..

Самір захопився фогетами, здається, ще більше, як глядачі, і вистрілював їх один по одному. Були вони різні-прерізні, і треба би списати цілу велику книжку, щоб розказати про ті всі „чуда піротехніки”, свідками яких були мешканці маленького Санто Антоніо.

Надворі тимчасом стемніло. Стиха шуміла ріка Іваї, впадаючи в ріку Парану, і над ними вже стояв густий туман. В подвір'ї все більше відчувався вогкий холод. Але натовп не помічав ні ночі, що насунулась так скоро, ні холоду, а все вимагав нових фогетів. Самір вистріляв уже всі ті, що їх призначив на показ, і присягався, що більше не може брати з запасу, призначеного для клієнтів. Але люди не розходилися. Багато з них уже вспіло піти до склепу і накупити в жінки Саміра цілі оберемки „чуд піротехніки”, частину яких вистрілювали зараз таки перед склепом. При тому пили пиво і перекусували.

Нарешті Самір вийняв з кишені цілу жменю



Розмову увірвав Данко, котрий уже вспів заварити чайничок води (до стор. 11)

якихось предметів, подібних до горішків і за-
кричав:

— А тепер, панове, будемо трохи танцювати!
Подивіться: це — невеличкі, але вельми серди-
ті комахи, які ловлять людей за нюги і тому на-
зивається б у с к а - п е¹). Уважайте ж добре!..

З тими словами Самір тернув один такий го-
рішок об дерев'яну підошву свого капця і ки-
нув його на землю. Б у с к а - п е засичав, спа-
лахнув жаринкою і підкотився до ніг Арасі, ко-
трий стояв найближче. Індіянин відступив тро-
хи набік, щоб дати жаринці дорогу. Але буска-
пе немов тільки того й чекало: як живе сотво-
ріння, воно раптом скочило до ніг Арасі і тріс-
нуло з такою силою, як би лопла опона на ав-
ті. Від несподіванки й переляку Арасі зробив
чисто малп'ячий стрибок, якому б позаздрив
кожний цирковий акробат, і мало не збив з ніг
Саміра. У відповідь б у с к а - п е скочив на ін-
діянина з подвійною злістю і тріснув з подвій-
ною силою. Уже перелякавшись не на жарт,
Арасі кинувся тікати, але б у с к а - п е не мож-
на було ні уминути, ні обігнати: він блискавич-
но кидався втікачеві до ніг і глушив все довко-
ла розриваючими вуха вибуhami. В натовпі
знявся страшний регіт. Реготався і Данко, див-
лячись, як переляканий Арасі кидався то туди,
то сюди і робив смішні викрутаси ногами, ста-
раючись відчепитися від атакуючого його вог-
ника. А б у с к а - п е ганявся за ним по цілій
площі і трісав за кожним скоком, поки нареш-

¹) «Буска-пе» — ловити ноги.

ті, вибухнувши зі звуком розірваної бомби, погас.

А Самір тимчасом пустив уже другу кульку, а за нею третю і четверту... Б у с к а - п е, зовсім не звертаючи уваги на тих, хто стояв нерухомо, почали ганятися по всій площі за тими, хто втікав. Рух повітря підхоплював їх і немов прив'язував до втікаючих ніг. І чим скоріше люди тікали, тим скоріше гналися за ними вогнені кульки, тим вище скакали і тим голосніше вибухали.

Вся площа тряслася від крику, реготу і бігання. Заатаковані сердитими б у с к а - п е, підскакували, тікали, зачіпалися за вмисне підставлені ноги і падали, валячи одночасно і дружих на землю. Качалися по землі і дригали ногами від сміху. Ті, що стояли далі від небезпеки, присідали від реготу, тримаючись за боки. В багатьох димілися пропалені штані, а на голих ногах повискачували пухирі від попечення. Однак, ніхто не гнівався, навпаки, всім хотілося придбати й собі якнайбільшу скількість б у с к а - п е, щоб полякати ними інших.

— Данку, — з'явився коло хлопця Арасі, котрий вже вспів отяmitися від переляку, — ти маеш гроші?

— Які гроші? — здивувався Данко.

— Ну, „які”?... Звичайні, за які можна би було купити фогетів і буска-пе?...

— Ах! — зрозумів нарешті Данко і з жалем сказав: — Ні, грошей я не маю...

— А попросиш тата, щоб тобі дав?

Данко раптом опам'ятався: Боже, це ж тато

досі напевне дома і чекає, а він за тими фогетами забув усе на світі!...

— Чуеш? — повторив Арасі. — Попроси в тата грошей...

Данко зітхнув:

— Тато на фогети грошей не дасть, шкода просити.

— П у ш ш я! Такого скупого, як твій тато, треба пошукати!...

— Арасі! — відразу скипів Данко. — Не смій так ніколи про мого тата говорити! Тато зовсім не скupий! Тато тільки каже, що гріх викидати гроші на фогети, коли в світі є стільки голодних і бідних людей. Для них тато ніколи грошей не жалує, і ти це знаєш.

— Та знаю, знаю!... — поспішив змінити свою думку Арасі. — Тільки я все одно мушу грошей дістати.

— Де ж ти їх дістанеш?

— Треба подумати... Може, справді продати бальон?...

Данкові стало сумно, але він вдав байдужого:

— Роби, як хочеш, — відповів: — бальон твій...

— Я ще спробую піти до Саміра, або до сеньора Педра: може возьмуть мене завтра рубати дрова?...

— І ти підеш рубати дрова, щоб заробити на фогети?

— Певне!

— Це твоя справа, але я б так не зробив...

Але, Арасі, я мушу вертатися. Тато, напевне, вже приїхав і чекає мене. Ти йдеш?

— Я ще ні.

— Ну, то тоді, чав!

— Чав!

Приятелі розпрощалися...

ІСТОРІЯ ДВОХ ІНДІЯН

Почавши наше оповідання, нічого ми не сказали про його геройв, з якими доведеться ще багато разів зустрічатися в цій книжці. Але, коли читач буде терпеливим, то ми його познайомимо близче і з Данком, і з старим Коарасіабою, і з Арасі, і з багатьма іншими людьми, а також пояснимо всі ті незрозумілі слова, що їх вжито в попередньому розділі.

Але, насамперед про Соняшного Волоса і про Світанка, себто, про Коарасіабу й Арасі, бо ж в перекладі з індіянської мови Коарасіаба є ніщо інше, тільки Соняшний Волос, а Арасі — Світанок.

В той день, коли розпочалася наша повість, минуло вже понад дванадцять років, як дід і внук жили в містечку Санто Антоніо. Попали вони туди цілком випадково, і коли б не падре Вісенте і не вихрищений індіянин Луїз, то і Коарасіаба і Арасі загинули б давно в бразилійських пралісах, а ми ніколи б не змогли написати оцієї повісті.

Отже, одного гарного дня падре, себто отець Вісенте, вертаючись зі своїм провідником Луїзом зі звичайної душпастирської подорожі по розкиданих оселях в провінції Мато Гроссо, що лежить по другий бік ріки Парана

від провінції Парана, наткнулися в пралісі на вмираючого індіянина Коарасіабу, біля котрого сидів його шостилітній внук Арасі. Обоє індіани були дики і, якщо не втікли перед чужими людьми, то тільки тому, що не мали сили. Коарасіаба був увесь покритий ранами, які ятрилися і ропіли, а ноги його були подібні до двох почорнілих колод. Арасі був також увесь в струпах та синяках, а до того такий ослаблений голодом, такий збідований і виснажений, що навіть не сховався за стовбуrom дерева, як це робив завжди, чуючи наближення звіря чи людини. Він тільки зі страхом і розпukuo дивився на наближення двох чудних, на його думку, людей, що з'явилися з-за гущавини лісу і, побачивши їх, позіскакували з коней. Малому дикунові, котрий звик бачити тільки напівголих індіян, чужинці видалися дуже страшними саме тому, що були одягнені. Особливо ж страшним видався той, хто мав на собі довгу чорну одежду. Арасі не знав, що був звичайний священичий одяг, а тому подумав, що той чоловік порівняною чорною шкірою.

— Не бійтесь, — сказав саме той в чорній „шкірі”, — ми — ваші друзі.

Мова його була також якась дивна, і Арасі ледве її зрозумів.

А падре Вісенте, сказавши цю звичайну формулу привіту, скоренько підійшов до майже непритомного Коарасіаби, торкнувся його тут і там і звелів Луїзові принести торбу з медикаментами. Індіянин миттю виконав наказ, а то-

ді повернувся до коня, витягнув з другої торби кусень печеного м'яса і подав його малому Арасі.

— Їж, — сказав миролюбно. — Їж. Ти, напевне, голодний.

Його Арасі розумів ліпше, ніж тамтого, „чорношкірого”, і тому, що Луїз говорив зрозуміліше, і тому що смажене м'ясо промовляло само за себе.

Хлопець дійсно був дуже голодний. Він, як кіт, хижо вихопив м'ясо з рук Луїза і аж тоді сховався за дерево. Жадібно дер м'ясо гострими зубками, з тривожною цікавістю приглядаючись, що робить „чорношкірый” з його дідом.

А падре Вісенте розстелив на траві білу церету, розложив на ній свою подорожну аптечку і взявся до роботи. Вправними руками промивав рани на тілі нещасного індійця, прикладав mastі, заліплював плястрами, перев'язував широкими бандажами. Хворий не протестував і мав такий вигляд, ніби вже погодився і з найгіршим, що його тільки могло спіткати. А хлопчик так зацікавився незрозумілими йому діями чужинця, як рівно ж і тими дивними предметами, які лежали на цераті, що цілком забув про всяку небезпеку. Йому було дуже смішно і дивно, що дід внаслідок таємничої „ворожби” чужинця ставав чим далі все чудніший, а нарешті виглядав так, як жрець племени у святочному уборі.

Але це ще не був кінець. Чужинець поховав розложені речі назад до торби, а тоді щось наказав тому другому. Той кинувся до коней, витягнув знову з торби якусь незнайому річ і під-

ніс її до уст діда. Дід, на велике здивування Арасі, почав жадібно пити: видно, було щось смачне.

— Лови, малий! — почув він несподівано і побачив, як до ніг йому впав якийсь предмет, кинений старшим чужинцем.

Арасі нахилився, миттю підняв його і понюхав: пахло дуже добре, а виглядало, як гладенький бронзовий камінчик. Не довго думаючи, хлопець запхав його в уста і прийшов до переконання, що нічого смачнішого за все своє життя не єв. Навіть жирні хробачки і лялечки комах, яких він цілими днями шукав під корою дерев і вважав досі найбільшою в світі лакоминкою, не були такі смачні, як цей „камінчик”.

Облизуючи солодкі уста і пильно слідкуючи за чудасіями, які виправляв „чорношкірий” з його дідом, Арасі забув усяку обережність і тому шарпнувся цілим тілом, коли відчув, що його рука міцно затиснена в чужій долоні.

— Не бійся, хлопче, — сказав Луїз, — і не думай тікати, бо загинеш в лісі. Бачиш, що твій батько (Луїз думав, що Коарасіаба — батько хлопця) хворий і не зможе тебе захистити. Ви з якого племени?

Замість відповіді Арасі закричав диким голосом, рванувся з усієї сили і мало не вихопився Луїзові з рук.

— Еге! — засміявся той. — Ти індіянин, але я теж індіянин, і від мене тобі не так легко втікти... Ну-ну, не бійся, дурний. Ми тобі ні-

чого злого не зробимо. Я недавно був також таким дикуном, як ти, але тепер, бачиш...

— Луїзе, — увірвав священик, — переконувати хлопця будеш потім. Ми мусимо поспішати. Бери малого на коня, а я ось посаджу старого на свого і пойдемо.

— О, падре хоче йти пішки? — запротестував Луїз. — Це неможливо!.. Падре возьме хлопця на свого коня, а я... У-а-а-й!!! Ця мала бестія кусається!..

Дійсно, Арасі, відчувиши, що силою він не може рівнятися зі старшим від себе індіянином, вдався по допомогу до зубів і протяг ними палець Луїза до крові. Однак, і це не помогло. Як і всякий індіянин, Луїз був дуже витривалий на біль, і тому не тільки не випустив руки хлопця, а затиснув її ще з більшою силою. Малий дикун був такий зворушливо-смішний у своїй без силій люті, що падре Вісенте посміхнувся:

— Я вже лишу тобі честь їхати з цим малим щуриком і приїхати додому без носа, або без вуха, — сказав він, сміючись, — а я волію йти пішки... Чекай, палець треба перев'язати.

— Не треба, падре. Це дурниці. Але дійсно, як ми дамо раду з ними обома?.. О, бачите? Старий також, здається, хоче тікати!..

Дійсно, Коарасіаба, що досі лежав непорушно, відчувши велику полегшу від прикладеної до ран масти і приплив сил від скріпляючого напою, почав і собі неспокійно ворушитись і підозріло оглядатися довкола.

— Поговори з ним, — сказав священик. — Ти — індіянин, і він тебе скоріше послухає.

Луїз підійшов до Коарасіаби, тягнучи за руку хлопця, який знову почав пручатися і кричати.

— Слухай, брате, — сказав до старого, — не бійся нас. Ми тобі нічого злого не зробимо. Хочемо взяти вас до себе, поки ви обое не видуєте.

Коарасіаба мовчав, відвернувши голову вбік.

— Ну, чого ж ти боїшся? — спитав Луїз. — Збирайся і поїдемо. І хлопцеві накажи, щоб не втікав, бо пропаде в лісі. І ти пропадеш, коли не підеш з нами. Щоб жити в лісі, треба бути дужим, ти це знаєш.

Але Коарасіаба вдавав глухого і німого.

— Чому ж мовчиш? — почав нетерпеливітися Луїз. — Чи ти походиш з племен, де не знають закону гостинності? Але його шанують всі індіянські племена, і ми також.

Коарасіаба нарешті повернув голову і подивився з ненавистю на Луїза.

— Тапуїтінги зневажають цей закон, — відповів глухо. — Вони приходять до наших вогнищ, як гости, а поводяться, як злочинці. Їм мало наших земель і нашого лісу: вони ще хотіть усіх індіян повернути у своїх невільників. Я не вірю тобі, бо з тобою також білий тапуя!..

Луїз обурився і здивувався одночасно:

— То ти, може, думаєш, що ми хочемо з вас поробити невільників?!? Звідки ж ти походиш, коли не знаєш, що часи змінилися? Невільниць-

тва давно нема, а білі стали нашими приятелями.

— Грабіжники не можуть бути приятелями, — твердо відповів Коарасіаба.

На це Луїз не мав чого відповісти.

— Послухай, друже, — заговорив тоді священик невправною індіянською мовою. — Коли грабіжники не можуть бути приятелями, то приятелі не можуть бути грабіжниками. А ми ж показали вже нашу приязнь, то чому нам не віриш?

Коарасіаба скинув руку священика зі свого плеча і звівся на ноги. В його чорних, похмурих очах спалахнув дикий вогонь, і він блискавичним рухом метнув у голову Луїза великий камінь, котрий невідомо коли і як опинився в його руці. Та, видно, був справді обезсилений, а перев'язана в двох місцях рука стратила свою меткість, і камінь, тільки злегка черкнувши Луїза коло вуха, впав десь за його плечима.

Луїз кинувся цілим тілом, як від удару, так і від несподіванки й обурення. Його темні очі потемніли ще більше, а на вилицях виступили тверді жовна.

— Ах, — сказав він, — то це ти так відплачуєшся за добро?!? То це ти так шануеш закон гостинності?!? Прийняв допомогу від нас, ів з наших рук, а тепер кидаєш каменем?!? Добре! Ось маєш свого сина і роби собі, що хочеш.

З тими словами Луїз випустив руку хлопця і пішов до коней.

— Ходім, падре, — сказав умисне по-індіянські, — лишім цих людей на жир диким звірям. Вони не тупіси і не гваранці, навіть не ботокуди¹⁾. Вони, видно, походять з племен, які називаються „невдячні дурні”. З ними нема що говорити. Ходім!..

— Ти, Луїзе, справді хочеш їх лишити? — спитав священик по-португальськи.

— Хай падре не звертає на них уваги і сідає на коня, — відповів Луїз. — Зараз побачимо, що з того вийде...

Падре Вісенте послухав поради і пішов за провідником, навіть не глянувши на Коарасіабу.

Але розрахунок Луїза був правильний. Старий індіянин аж тепер зрозумів, що цих двоє вершників не мали проти нього злих намірів. Він відчув стид за свій невдячний вчинок, а зауважа молодого індіянина, що він, Коарасіаба, гірший від ботокуда, обпалила його, немов вогнем. До того ж зрозумів, що справді без сторонньої помочі він загине в лісі.

— Куди ж ви тримаєте путь? — спитав нерішуче, коли вершники вже торкнули коней острогами.

— Навіщо тобі знати? — неприязно відповів Луїз. — Наша путь лежить до нашої оселі, де шанують гостей й де ніхто не кидає в голову камінням за допомогу й іжу...

Коні рушили.

— Страйвайте! — скрикнув індіянин. — Я не маю при собі стріли, щоб дати її білому

переломити над своєю головою, і не можу подарувати йому шкір з онсів, або намиста на знак дружби. Але я згоден відслужити вам аж через три пори великих дощів, щоб ви не називали тільки мене невдячним дурнем!..

— Ми не носимо намиста, — відповів Луїз, — і нікому не ламаємо стріл над головою. А добро робимо не для того, щоб нам за нього платили працею. Коли хочеш, можеш їхати з нами і будеш нашим гостем, поки не одужаеш і зможеш дійти, куди йшов. А не хочеш — лишайся он сам на вечерю...

Коарасіаба завагався, але, бачучи, що чужинці таки ідуть, врешті рішився:

— Добре, — сказав нарешті, — я поїду з вами. Арасі, де ти?

Арасі, поки старші переговорювалися між собою, вспів уже вилізти на самий вершок високого дерева, чекаючи, поки не мине небезпека, і на дідовий заклик не відповів нічого.

— Арасі, — знову крикнув старий, — ходи сюди!

Хлопець не відзвивався.

— Куди ж дитина могла подітися? — занепокоївся священик. — Ще чого доброго справді дременув у ліс, і як його тепер знайдеш?..

Але Луїз краще знову звички малих індіанських хлопців.

— Хай падре не боїться, — заспокоїв він священика. — Він не пішов далеко. Напевне, десь сидить на дереві.

Обійшовши кілька дерев, Луїз нарешті побачив і втікача.

¹⁾ Назви індіанських племен.

— Гей, малий! — крикнув він. — Ану, злазь!
— Hi! — відрізав хлопець.
— Злазь!
— Hi!

Почалися довгі умовляння і погрози, але Арасі не піддавався навіть на дідові накази. І тільки коли Луїз витягнув ще одну плитку шоколяди, малий дикун рішився злізти на землю. Чимало ще було клопоту, поки він згодився сісти на коня разом з падре Вісенте, до чого його остаточно змусив дід добрим штовханцем. Та як би там не було, але незабаром всі четверо пустилися в дорогу. Арасі зі священиком на одному коні, Коарасіаба — на другому, а Луїз ішов пішки.

Дорога була дуже тяжка. Доводилося продиратися крізь густі хащі, переплутані, мов павутиною, гнучкими і довгими ліянами. Щокільканадцять кроків зустрічалися ями і виверти, мочарі і гострі, стрімкі каміння. Та падре Вісенте і його сталий товариш у всіх місіонарських виправах — Луїз вже звикли до таких подорожувань і, видно, добре були знайомі з ледве помітною тропою, якою тепер їхали. Погано було лише те, що Коарасіаба не міг самостійно вдержатися на коні, і його треба було підтримувати. Кілька разів і йому, і коневі, і Луїзові, котрий вів коня і підтримував Коарасіабу, грозила небезпека впасти всім разом в провалля при якомусь тяжкому переході. Але розумний і витривалий кінь був такий спритний і обережний, що виходив щасливо з трудної ситуації.

Вже перед вечором виїхали на справжню втоптану дорогу і незабаром опинилися коло самотньої оселі, де жив кабокльо Адемар зі своєю родиною. Ставши під брамою, подорожні, як водиться в Бразилії, зацілескали в долоні, викликаючи господаря.

— О, падре! — привітався Адемар, відчиняючи ворота. — Кого це ви везете? Прошу більче до хати.

— Дякую, Адемаре. Ми не можемо заходити, бо спішимося. Чи ти не можеш залишити наших коней у тебе, а нас усіх возом довезти до берега?

— Але ж ясно! — поспішно згодився Адемар.
— Зараз іду запрягаю. Ваших коней переправлю через ріку завтра. Будьте спокійні.

Послужливий кабокльо притьмом кинувся запрягати коні, і не минуло навіть десять хвилин, як подорожні вже їхали на великому, добрі вимощеному травою возі.

Було майже темно, коли опинилися над берегом Парани. На щастя, перевізник Мігел, який мешкав коло переправи, був на цьому бокці. Він вийшов з хати, як тільки зачув торохкотіння воза, і спітав точно так, як Адемар:

— О, падре! Кого це ви везете?
— Не питайся, Мігел, тільки вези нас скоро!
— Ci, сеньор!¹⁾
— Змістимося всі на човні?
— Ci, сеньор!
— Ну, то збирайся!

¹⁾ Так, пане!

— Сі, сеньор!

— А не потопиши нас усіх?

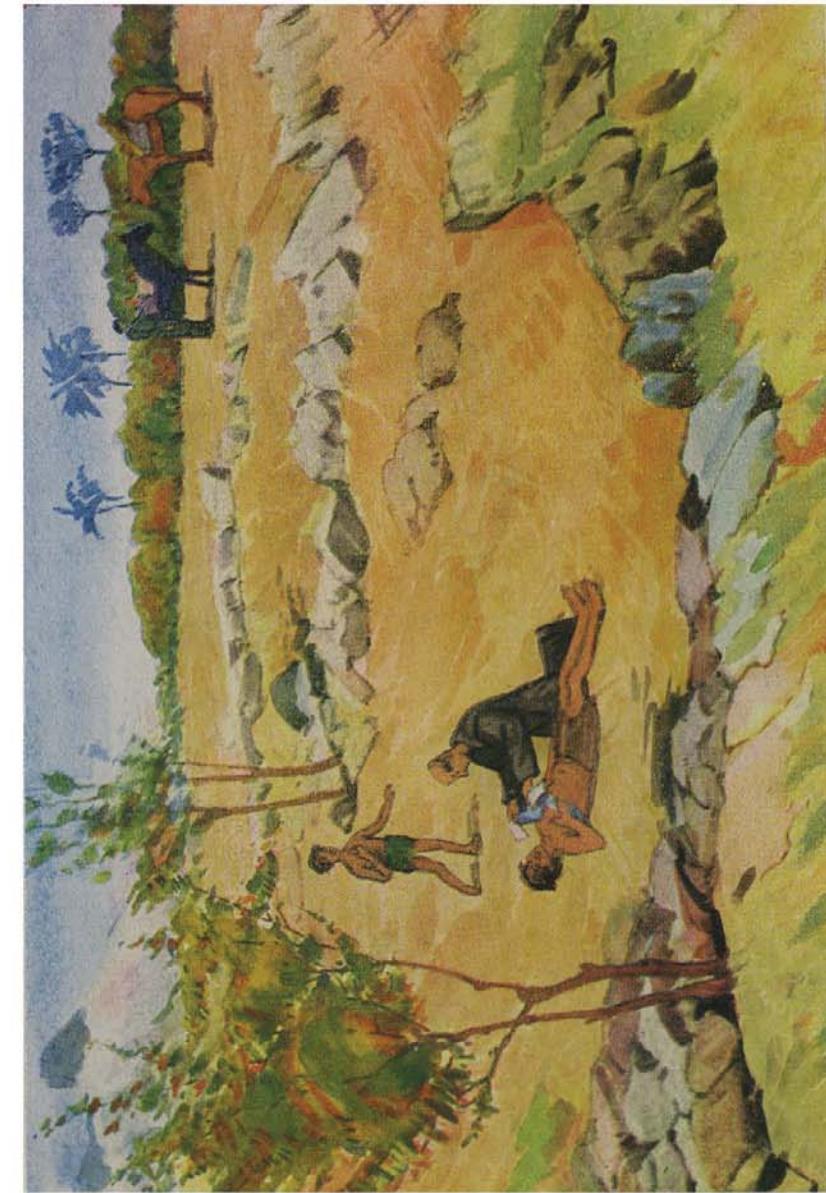
— Но, сеньор!

Обох індіян мало що не несли до човна, такі вони були потомлені. А в човні вони полягали і лежали нерухомо. Це було навіть ліпше, бо переправа представляла собою ще дуже тяжкий кусень дороги, оскільки річка Парана в тому місці досягає до трьох кілометрів ширини і має досить бистру течію. Човен був великий, так що двоє веслувало, а один сидів при кермі. Численні острови і острівці вимагали великої уваги, а широка водна просторінь — сили. Отже, мінялися всі троє: і священик, і перевізник, і Луїз, сідаючи то до весел, то до керма, поки, може, через яких півтори години не пристали до берега, який належав до провінції Парана.

На березі їх вже чекав з ліхтарнею другий священик і кілька людей з містечка.

Обидва дикиуни під впливом всього пережитого і тяжкої подорожі були такі вичерпані, що з цілковитою байдужістю віддали себе в руки незнайомих „білих“. Арасі навіть не міг істи і мало що розумів, коли його взяли на руки, кудись понесли, чимсь напували, чимсь мастили і обв'язували і вже зовсім не пам'ятав, як опинився в ліжку і заснув.

Тим часом падре Вісенте, не дивлячись на втому, поважно заходився коло Коарасіаби. Поклавши старого на ліжко, він поздіймав зроблені в лісі на швидку перев'язки, ще раз оглянув рані і сумно похитав головою. Зовнішні роз'ятрені ушкодження, хоч як погано вони не



Хворий не протестував і мав такий вигляд, ніби вже годився з найгіршим
(до стор. 23)

виглядали, не були такі страшні. Найгірше було те, що одне ребро, кістя правої руки вище ліктя і кости в обидвох ногах виглядали так, як би почали псуватися зсередини в наслідок потовчення. Жадний білий в такому стані не міг би навіть поворухнутися, а Коарасіаба не тільки їхав пів дня на коні, але, видно, ще перед тим ішов довго пішки. На це міг спромогтися хіба індіянин!

До хворого треба би було покликати лікаря. Але справжнього лікаря не було в околиці і за сотню кілометрів, а тому падре Вісенте заходився коло хворого сам. Хоч всі заходи видалися йому самому безнадійними, але він зробив усе, що вмів і що знов, щоб урятувати свого пацієнта.

Дійсно, перші дні перебування в монастирських стінах Санто Антоніо старий індіянин був більше на тому світі, як на цьому, і коли одужав, то скоріше завдяки гарячим молитвам доброго падре Вісенте, як його медичним знанням, чи силі свого власного організму. Хвороба прикувала його на кілька тижнів до ліжка, і за той час Коарасіаба звик до чужих людей. Він, правда, не міг побороти в собі недовір'я до них, але перестав ненавидіти їх так, як не навидів раніше, і навіть почав вірити, що і серед білих є незлі люди.

З Арасі священики і вихованці монастиря мали спочатку багато клопоту. Він нікого не допускав до себе, ховався постійно по найтемніших закутках і, коли не втік геть, то тільки тому, що перед незнайомою околицею почував

ще більший страх, як перед монастирськими стінами. Окрім того знав, що без діда не може пускатися в мандри, а дід мусів лишатися тут.

Та поволі Арасі не тільки освоївся з оточенням, а навіть уподобав собі його. А коли трохи навчився розуміти по-португальськи і познайомився з кількома ровесниками, перестав і думати про втечу чи взагалі про якесь інше життя.

Санто Антоніо представляло собою в ті часи маленьку оселю, що нараховувала ледве пару десятків мешканців. Головним осередком тут був монастир з двома священиками-монахами та ще Пост Опіки над Індіянами, де сиділо кілька військових з родинами. Будинки мешканців були великі, але примітивні, без скла у вікнах, без ніякого комфорту, і тулилися до таких самих будівель монастиря і Посту Опіки.

Час-від-часу до Посту приходили напівдикі індіяни й одержували тут допомогу в харчах, одежі, медикаментах і т. д. Забравши це все, індіяни знову зникали в лісі.

Священики вели школу для місцевих дітей, подавали всім потребуючим медичну допомогу, а також виїжджали на цілі тижні в довколишні ліси, щоб заопікуватися душами їхніх розкиданих мешканців. Священиків, як і в цілій Бразилії, тут дуже шанували і кожне їхнє прохання виконували, як наказ. І не було випадку, щоб священику в його тяжких мандрах, часто вночі і в цілком диких околицях, хтось зробив якусь кривду. В той час, коли мандрівних торгівців нераз грабували і навіть убивали.

Непомітно минали дні. Рани Коарасіаби по-гоїлися. Погоїлися і пошкоджені кости, і старий ціліми днями тепер сидів на ґанку монастирського будинку, з невимовною тugoю вдивляючись на південь, куди несла свої широкі води бистра Парана і де мріли, тікаючи у безконечну далечінь, сиро-зелені гриви лісу.

Одного такого погожого, золотисто-прозорого вечора, коли вогнена куля сонця вже наполовину втопилася в кучерявих хвилях далеких лісів, Коарасіаба, як звичайно, сидів на ґанку і думав. Несподівано відчув, як на його плече лагідно лягла рука падре Вісенте і почувся ласкавий голос.

— Тужиш, Коарасіабо?.. Не сумуй. Ось ще трохи-трохи і вернешся до своїх. Там, напевне, зрадіють, коли побачать вас живими і здоровими.

Від цих слів індіянин здригнув і затремтів. Йому раптом стало так сумно і боляче, що аж сльози виступили на очах.

— Куди вернусь? — спитав глухим, дрижачим голосом.

— Туди, звідки прийшов, до племени.

— До племени? До племени — ні...

— Не вернешся до племени? А куди ж підеш?

— Я... Я не маю, куди йти, — сказав Коарасіаба з безнадійною розпухою, аж тепер усвідомивши, що він дійсно не має, куди йти.

— Чому ж не маеш, куди йти? — продовжував розпитувати зацікавлений священик. — Звідки ти? До якого племени належиш?

Індіянин сумно похилив голову і не відповів нічого.

Делікатний падре Вісенте, зрозумівши, що в Коарасіаби сталася якась трагедія, про яку він не хоче говорити, більше не розпитував. Тільки поплескав засумованого індіянина по плечах і сказав:

— Ну, нічого... Все одно не сумуй. Можеш залишитися і тут. У нас тобі ніхто кривди не зробить. Будеш собі жити. Арасі піде до нашої школи, навчиться читати, писати...

— Арасі не піде до школи! — увірвав священика Коарасіаба.

— Чому не піде? — здивувався священик.

— Бо індіанів наука білих непотрібна.

— Чому ж непотрібна? Наука потрібна всім.

— Наука потрібна, але не однакова. У вас інакші закони, інакше життя, інакший Бог.

— Бог один, Соняшний Волосе! — гаряче за- протестував священик. — Бог один для всіх: і для білих, і для муринів, і для вас, індіянів. Тільки ми його по-різному називаемо і по-різ-ному розумімо.

— Не знаю я, про що ти говориш, — зіткнув Коарасіаба. — Наш Бог називається Тупан.

— Так, по-індіянськи називається Тупан. Ко- ли хочеш, я тобі розкажу багато про Бога.

— Білий може тільки розказувати білим про білого Бога. Індіяни мають свого.

— Добре. То проси свого Бога, щоб він про-яснив твої думки і відкрив твое серце до сприй-мання Його законів.

— Навіщо просити? Думки мої ясні, а серце

вже давно сприйняло Його закони. Мені більше нічого не потрібно, тільки... тільки...

Індіянин замовк.

Священик зі співчуттям подивився на нього і тихенько відійшов, щоб на самоті помолитися за навернення до правдивої віри тих, які ще блукають темними дорогами, не просвічені зо-рею великих Христових заповітів.

Коарасіаба залишився в Санто Антоніо.

Проживши три місяці в монастирі, він піз-ніше подякував священикам за все добре, ви-брал укрите місце серед густого чагарника і поставив собі власну оку — халупу. Була вона висока, яких чотири метри, простора і дуже проста. Стіни її Коарасіаба виплів з тростини, верх покрив пальмовим листям, лишив замість дверей досить високий вхід, а посередині ви-копав неглибоку яму на вогнище. Оце було й все. Ні меблів, ні начиння, ні взагалі ніяких предметів, які виробляли білі, він не визнавав. Особливу ж ненависть мав чомусь до сірників і ніколи інакше не казав, тільки „дурні сірни-ки”, хоч, зрештою, їх вживав, роблячи для них одинокий виїмок.

Не хотів користуватися Коарасіаба і допомо-гою Посту Опіки над індіянами, і ніякі умов-леня його до того не схилили. Жив він з того, що йому приносили люди за лікування, та ще ходив на полювання. І йому вистачало.

Малий Арасі спочатку тримався діда і зде-більша або сидів у своїй халупі, або ходив з дідом на полювання. Але з кожним днем все

більше його тягнуло в містечко, де було так багато всього цікавого і де він міг бігати і бавитися зі своїми ровесниками. Кілька днів він навіть попробував був у секреті від діда посидіти в школі, але наука видалася йому за надто нудною і нецікавою річчю, щоб на неї тратити час. Натомість охоче навідувався до Посту Опіки, де кожного разу діставав щось із одежі або харчів, а також зустрічав велике зацікавлення своєю малою особою. Проте, хоч як його не допитувалися, нічого про себе не хотів казати, і навіть гнівався, коли його питали про те, з якого племени він походить і як опинився в лісі, де його знайдено. А через два роки він уже не хотів і з власним дідом говорити по-індіанськи, з раннього ранку до пізнього вечора пересиджував у містечку і, якщо ходив до лісу, то не з дідом, а з ровесниками, або й сам один.

Минали роки. Падре Вісенте ні не змінив способу свого життя, ні не змінився сам. Тільки й того, що мав тепер більше роботи, бо і містечко Санто Антоніо зростало і збільшувалося, збільшувалася і кількість поодиноких осель в довколишніх лісах. Його колишній провідник Луїз уже одружився і жив тепер по другому боці Парани, де мав землю і господарку.

До Санто Антоніо прорізали вже дорогу, яка, правда, служила тільки для авт і возів у сухі місяці. А в дощливу погоду містечко ставало відрізане від цілого світу.

Великою подією було налагодження повітря-

ного зв'язку, і перший день, коли прилетів літак і спустився на зарані до того приготованій площі, перетворився для Санто Антоніо у велике свято. І вже навіть два роки пізніше після цього пам'ятного дня всі мешканці з нетерплячкою чекали означеного в тижні дня, коли великий літак, що його прозвали „з алізним урубу”, спускався на летовищі. З ним прибуvalа пошта, прибували ліки, прибували всякі новини зі світа. Летунів радісно вітали, чистували, розпитували про те, що де діється, і потім випроводжали назад з добрими побажаннями. А летуни затримувалися всього на годинку, щоб віддати пошту і невеличкі пакунки, котрі здебільша привозили до монастиря, трошки відпочити, з'їсти обід з падре Вісенте і зібрати з собою листи та дерев'яні скриньки з гадюками. Тих гадюк ловили діти і дорослі, заносили до падре Вісенте, а він їх відправляв з літаком до Сан Павло, а натомість одержував сироватку, якою рятував людей від укусення тих самих гадюк.

Часом прибував до містечка „каміньйон” — тягарове авто, що привозило товари для склепу загданого Саміра, або якісь речі, призначені для Посту Опіки над індіянами. Часом добивалися мандрівні торговці верхи, на возах, запряжених міцним коником, або й пішки з валіzkами на плечах.

Поза тим Санто Антоніо жило дуже спокійним, сонним життям.

ДАНКО СОКІЛ

Данко Сокіл народився в родині землемира в Україні. Його батьки в часі другої світової війни мусіли залишити рідні землі, коли Данко був ще зовсім маленьким. Тому батьківщини він не пам'ятає зовсім. Перші спогади, які занотувала його дитяча пам'ять, — були вибухи бомб, вогкі підземелля бомбосховищ, голод і постійний страх. Далеко виразніше пригадуються йому повоєнні часи з життям у великих, галасливих таборах, довгі черги коло кухонь і веселі дні, коли між родинами розподіляли „кер-пакети”. А вже зовсім добре пригадує собі Данко те пожавлення і рух, яке викликали вістки про можливість виїзду за океан. Тоді в таборі більше ні про що не говорили, як про Північну або Південну Америку, ретельно шукали книжок і підручників, де б можна було щось вивчити про ці континенти, особливо про південну Америку.

Одні мріяли вийти до ЗДА, другі — до Канади, треті хотіли кудись ближче до тропіків, до тепла, а четвертим було байдуже — куди, аби тільки вирватися з табору.

І от одного дня прийшло повідомлення для кількох десятків родин про те, що їх призна-

чено на виїзд до Бразилії. В числі тих родин був і Данків батько Іван Сокіл.

Почалися ще гарячіші наради: їхати, чи ні? Дехто запевняв, що виїзд до Бразилії — це певна згуба від гадюк, малярії і диких індіян. Дехто, навпаки, запевняв, що в Бразилії — справжній рай. Але певного ніхто нічого сказати не міг.

Один господар з Бережанщини, Степан Федюк, рішуче сказав:

— До Бразилії не поїду за жадні скарби! Ви знаєте, що то за країна? Брат моого покійного діда виїхав був до Бразилії вже років з сорок тому назад, та й пропав. Привезли їх у ліс та в дебри і висипали з дрібними дітьми отак просто під голим небом. Та й всі пропали: гадюки їх покусали, хвороби якісь пообсідали, а до того напали на них дики бугри і решту вирізали. Ой писали вони, писали!.. Дідо аж плакали, як їхні листи перечитували вже за моєї пам'яти...

— Ет, пане Федюк, — заперечив Гриць Перетяжний, — щось ви таке говорите, що й купи не держиться! Воно, правда, було таке, як ви кажете, але вже давно. А я от знаю, що з нашого села багато виїхало вже як я хлопцем був і пізніше писали до нас. Добре їм: землі — кілько хочеш, картоплю два рази до року збирають, ярина всяка цілий рік росте, худоба десятками ходить, бо місця досить. Один вже власний тартак має, другий — склеп. Багачами поробились. А як виїхали з краю, то тілько того й мали, що дітей по півтузіна та тобри латані. Ет, коби мене взяли, то я би вже їхав.

Такі розмови чулися завжди і скрізь.

Данко, як і всі інші діти, з цікавістю прислухався до тих розмов, а потім біг до професора Лісницького.

— Пане професоре, — питав спішно, — а чи то правда, що в Бразилії є багато гадюк?

— Правда, Данку.

— І є бугри?

— Та, напевне, ще є. Но Бразилія — великий край і мало досліджений.

— А що є в Бразилії?

— Багато ще дечого є, хлопче: є вже великі міста, де напевне нема гадюк, є багато різних овочів, які в нас дуже дорогі, є різні звірі.

— А малпи?

— О, того добра, то вже найбільше!

— А папуги?

— І того вистачає.

— А банани?

— О, бананів там дуже багато!

— А помаранчі?

— І помаранчі.

Данко був дуже вдоволений одержаними інформаціями:

— Ну, то чого ж ті люди такі смішні? Не хотять їхати! А я скажу татові і мамі, щоб тільки їхати до Бразилії. Що там бугри! Бугри — нічого. Тільки взяти доброго лука, націлитися — раз, раз! — і всіх побити! А гадюк можна бити великою палицею, правда, пане професоре? Отакою великою! Тільки гадюка лізе — баах! — і готово!

Професор сумно якось посміхався і гладив Данка по чорнявій голівці.

Батьки остаточно рішилися їхати, але Данкової радості не поділяли.

— Маленький ти, сину, а тому дурненський, — говорив батько. — Навіщо нам Бразилія? От ти проси Бога, щоб додому вернутися — це куди краще, як якась там Бразилія.

— Та ми вернемося ще додому, — заспокоював Данко батька. — Ми не пойдемо надовго. От тільки так, подивитися... Я собі піймаю малпу, папугу і тоді, як вернемося до діда, замкну їх в клітку. Тато мені зробить клітку, правда?

— Це вже я попрошу, щоб тато зробив клітку, — вмішувалася в розмову мама. — Треба буде тебе замикати, бо в хаті не можна втримати. Цілісінський день бігаеш по дворі.

— Ми бавимося в індіян, мамусю, — пояснював Данко. — Юрчикові тато навіть лука зробив. Тату, а ти зробиш мені лука? Я буду вчитися стріляти.

Коротше кажучи, Данко і наяву і увісні мріяв про індіян, про луки, про папуги, малпи, банани і кокосові горіхи.

Нарешті, наступив радісний, а заразом і сумний день від'їзду. Данко радів при згадці про подорож пароплавом, про своє скоре знайомство з таємницею і цікавою Бразилією, але і сумував водночас, покидаючи товаришів, старенького професора, котрий навчив його читати і писати і вмів оповідати багато цікавих історій. Жаль йому було і отця Романа, такого доброзичливого і веселого приятеля всієї таборової дітвори.

Жаль навіть було отого великого, гамірного дерев'яного бараку, до котрого Данко привик, як до власного дому.

Та на це ради не було.

Тих три тижні, які довелося прожити після виїзду з табору до вступу на пароплав, були справді дуже невигідні, повні всяких клопотів, біганини, стояння в чергах перед всілякими комісіями і т. д. А тому видалися Данкові цілою вічністю.

Та от нарешті вони на пароплаві! Який він великий і гарний! А скільки в ньому таємничих приладів, скільки людей, скільки ходів і переходів — справжній лябірінт! Данко навіть не відходив від батьків, щоб не заблудитися.

Був уже вечір, коли корабель відчалив від берега. Емігранти, висипавши на палуби, прощалися з Європою, плакали і молилися. Особливо гірко плакала Данкова мама.

— Не плач, Марусю, — заспокоював її батько, хоч самому слізози стояли в очах. — Ще, дастъ Бог, повернемось колись.

— Ні, Івасю, — відповіла мати, мабуть я вже не повернуся... Чогось мені так тяжко на серці!

— Ну, ну, перестань. Всім тяжко, але що поробиш!.. Годі.

Так стояли і дивилися, розчулені, поки далекі береги континенту не затяглися нічним туманом...

В наступних днях Данко від світанку до ночі проводив на палубі пароплаву. Любувався білим мевами, що літали над морем, захоплювався веселими краєвидами Англії, що під скіс-

ним промінням заходячого сонця виглядали, як мініятюрні веселі образки, свіжо потягнені ляком. Морське повітря було таке чисте і прозорé, що видно було навіть вікна будинків, а самі будинки видалися завбільшки, як грудочки цукру. Зліва виднілися сірі контури побережжя Франції. Але на третій день, коли корабель вийшов у відкрите море, не було вже видно більше нічого, крім неба і води, та ще хіба часдо-часу тоненької смужки диму на видокрузі, яка вказувала, що і там десь пливе корабель.

Данко переживав веселі, безтурботні дні. Все здавалося таким гарним і цікавим: і безконечний водний простір, що мінivся лагідними фарбами, і грізні хвилі, що з шумом розбивалися об залізні груди корабля, і курява солоного пилу, яка повставала від того і так приемно освіжала обличчя, і самий корабель, що його охоче показували дітям матроси, частуючи їх при тому ріжними ласощами. Хлопець тішився всіми приемностями подорожі, навіть не підозрюючи того, що над його головою зібралася грізна хмара, з якої вдарить невмолима блискавка і вразить його просто в серце.

І блискавка вдарила...

Несподівано захворіла мати, і перше, ніж Данко міг усвідомити собі небезпеку, померла. Це було щось таке страшне і таке несподіване, що хлопець не хотів повірити.

„Це неправда! Цього не може бути!!!” — кричало щось в ньому, наповнюючи його душу холодним жахом. „Це неправда!!!”

А однак, це була таки правда.

Бідна дитина мало не збожеволіла з розпуки, коли материне тіло, загорнене в білий саван спускали в море.

— Не кидайте мами в море! — кричав, б'ючись в чиїхсь руках. — Не кидайте мами в море!.. Я не хочу!.. Не хочу, не хочу, не хочу!!! Я не хочу більше їхати до Бразилії!.. Везіть мене назад, до Європи!.. О, мамо моя, мамо моя!

Разом з Данком плакали всі, начіть дорослі мужчини і моряки, але ніхто не був у силі завернути того, що сталося. Тільки всі старалися приголубити осиротілого хлопчина і розважити його. Але Данка вже ніщо не тішило, і з такого жвавого, веселого хлопчина залишилася лише смутна тінь. І подорож, і Бразилія перестали його раптом цікавити, і він тепер дивився в море тільки тому, що сподівався побачити в ньому ту, котра була для нього найдорожчим скарбом.

Але море не повертає того, що забрало. І даремне чорні очі хлопчина напружуvalися до болю, даремно заливали їх слізами — мами вже більше не було видно. Лишився по ній тільки золотий хрестик, який вона власноручно одягла йому на шию, як своє благословлення, та ще в пам'яті звучали її передсмертні слова:

— Пам'ятай, Даночку, що мамина душа завжди буде коло тебе. Я буду чувати над тобою у всі найтяжчі хвилини твого життя...

Батько також ходив по кораблі, немов божевільний, навіть не помічаючи того, що двоє людей на зміну невідступно мали його під наглядом, щоб він часом не кинувся у море. Але Сокіл не бачив моря і не думав топитися. Він

взагалі нічого не міг думати. Він просто страждав. Часом брав на руки сина і сидів цілими годинами, занурений у свій невисказаний біль.

І не бачили ні батько, ні син тих чудових краєвидів, які розгорнула перед ними нова країна. Не помітили навіть краси славної на цілий світ затоки Гванабари, ні знаменитої гори Пон де Ассукар, ні прекрасної панорами столиці Бразилії — Ріо-де-Жанейро. Нічого їх не цікавило.

З тяжким серцем покидали корабель, де ще так багато нагадувало їм наймилішу істоту: ось тут вона стояла і плакала, прощаючись з Європою, ось тут сиділа ранком. А ось на цьому місці впала, коли їй зробилося раптом погано...

Великий баркас, наповнений людьми, валізками і клунками відвіз їх з порту на Острів квітів („Ілья дас Фльорес“), де перебували всі емігранти, поки їх не розподіляли по різних провінціях країни.

Але і мальовничий острів не тішив осиротілих Соколів. Вони тікали геть від людей і здебільша пересиджували над водою, слухаючи безконечну одноманітну музику хвиль, що в шумливому ритмі то набігали на прибережні каміння, то відкочувались назад у море.

У величезних, з поверховими ліжками приміщеннях було тісно, гамірно і взагалі ще гірше, як в тaborах Європи. Ночами не можна було спати через плач дітей і мільйони комарів, від яких повітря аж бреніло. Більшу половину дня займало стояння в чергах коло їдалні та

перед різними комісіями. І це робило життя ще приківшим.

Минув тиждень, другий і третій.

За цей час не тільки Данко, як дитина, вспів опам'ятатися від страшного удару, але і його батько, примирившись з долею, почав нудитися від безділля. І коли спочатку він навіть не бажав зустрічатися з людьми, котрі приїжджали на Острів Квітів з різними пропозиціями, то згодом сам став шукати для себе якогось відповідного зайняття.

Одного разу приїхав якийсь енергійний дебелій німець і довго та охоче говорив з емігрантами. Нарешті сказав:

— Мені потрібно доброго землеміра, який би погодився працювати в пралісі. Попереджую відразу, що умовини роботи вимагатимуть перебування поза домом в лісах цілими тижнями, але заробіток добрий. По двох-трьох роках такий землемір може зложити чималий гріш і почати цілком ні від кого незалежне життя, навіть у великому місті. Отже, хто з вас розуміє мірничу справу і не боїться труднощів, хай подумає над моєю пропозицією.

Сокола пропозиція зацікавила. Поперше, було дуже важним те, що з німцем він міг порозуміватися, а без знання мови починати якусь роботу — означало наражатися на великі труднощі. Подруге, дістати роботу за фахом у чужому краю було дуже тяжко. Потрете, робота в лісі, далека від людського ока, здавалася йому найбільше відповідно до його сумних настроїв. Окрім того, хотів уже вирватися і з

острова, і взагалі з наобидлої таборової атмосфери та зажити своїм окремішним родинним життям.

Почалися ділові переговори, з яких виявилося, що пропозиція дійсно добра. Німець мав землі в західній частині провінції Парана. П'ятдесят років тому назад його батько купив ці землі за безцінь, а тепер вони представляли величезний маєток. Німець хотів починати парцеляцію під плянтації кави, а, окрім того, мав заплянованих два міста, які повинні були постати серед тих плянтацій. Отже, треба було ті міста визначити і прорубати в лісі майбутні дільниці й вулиці. Землемірові власник давав добру платню, всі необхідні інструменти, а також робітників на поміч. Для родини давав хату з парцелею в містечку Санто Антоніо, що лежало над устям ріки Іваї там, де вона вливається в Парану.

— Зрештою, — казав німець, — я пропоную вам поїхати на місце і подивитися. Коли вам не сподобається, то я на свій кошт відставлю вас або сюди назад, або до того місця, яке ви собі виберете. Та, думаю, що ви таки залишитесь у мене. Хочете іхати?

Сокіл погодився.

Через два дні, після полагодження всіх формальностей, Сокіл з Данком і своїм убогим майном всідає знову у моторовий човен, щоб плисти з острова до Ріо-де-Жанейро. Німець також був з ними і, знаючи, яка драма розігра-

лася в родині Соколів, з особливою увагою та ласкою ставився до Данка.

— Ну, як же тобі, хлопчику, сподобалася Бразилія? — спитав він, коли човен опинився на відкритих водах.

Данко раптом собі в тій хвилині пригадав маму і розплакався.

— О, бідний хлопчик! — зворушене сказав німець і пригорнув Данка до себе. — А ти маєш десь мамину фотографію?

— Та... тато має... — схлипнув Данко.

— А можна мені бачити?

Сокіл витягнув портфель і показав фотографію дружини, зроблену ще дома.

— Гарна твоя мама, — сказав щиро німець. — Якщо тато позволить, я візьму цю фотографію і дам з неї зробити побільшення, а потім вправлю в рамки і пришлю вам до Санто Антоніо. Це буде перший мій маленький презент. Добре? А ти поставиши його у себе на столі і будеш кожного дня свою маму бачити.

Данко відразу повеселів і навіть посміхнувся. Сокіл також не заперечував, тільки просив, щоб не згубити фотографії.

— А як вас звати? — відважився нарешті спитати німця Данко.

— Гросбах. Альфред Гросбах, — відповів той. — Бразилійці кажуть просто сеньор Алфредо. І ти мене також називай так: сеньор Алфредо. Тут нікого не називають по прізвищу, тільки по імені. От і твого тата також

називатимуть сеньор Іван, або сеу¹⁾ Жвон. Зрозумів? А тебе як звати? Данко? Дуже добре! Ми вже тепер цілком познайомилися... Ось зараз приїдемо до Rio, то я тобі щось дуже добре куплю. Ти любиш шоколяду?

— Так.

— Добре, куплю тобі велику шоколяду. А ти вже їв мамон?

— Ні. Що це таке?

— А це таке, як европейські дині на вигляд, тільки мають в середині інші зернятка: кругленькі, сірі, як горох. А банани ти вже їв?

— Дуже мало. Тут, на острові, щодня давали тільки чорну фасолю, риж і якесь недобре м'ясо.

— О, Данку, тут всі їдять щодня чорну фасолю і риж, всі! Ні найбагатший мільйонер, ні найбідніший робітник не уявляють собі обіду і вечері без чорної фасолі, себто, „фейжону”, і рижу. А м'ясо... Вам напевне давали в'ялене м'ясо, „шярко”. До нього треба привикнути...

Гросбах говорив скоро і багато, щоб відірвати думки хлопця від сумних спогадів і відвести їх у другий бік.

— Подивись, Данку, он в той бік, бачиш? Он там видно дві великі гори, славні на цілий світ. Одна з них — ота нижча — це Морро да Урка, а ота, висока, як наперсток — це Пон де Ассукар.

— Ага, бачу! А що то за шнурок між ними?

¹⁾ «сеу» — скорочено «сеньор».

— А це — лінія повітряної залізниці. Он придивись добре — там їде маленький вагончик, бачиш?

— А нашо той вагончик?

— Людей возить

— Людей??!! — здивувався Данко. — Такий маленький ? !.

Гроссбах засміявся:

— Та то він здалеку видається таким маленьким, а насправді в нього сідає вісім, або й десять осіб. Шкода, що ми не маємо часу, а то я б вас повіз на ту гору.

Данкові стало жаль, що через брак часу ця захоплююча подорож не відбудеться, але його батько був іншої думки:

— Ну, знаете, пане Гроссбах, я думаю, що для їзди цією залізницею людина мусить мати міцні нерви ...

— О, що правда, то правда! — погодився німець. — Ядвічі нею їздив і обидва рази, коли дивився в ту страшну пропасть, над якою перейджав, жалував, що рішався їхати. Але вид звідти — чудовий, просто казковий! .. А он, подивіться в другий бік: там є третя знаменита гора Корковадо, на котрій стоїть величезна статуя Христя. Ця статуя має 38 метрів висоти, а звідси видається кінчиком шпильки.

Так, любуючись видом гір і панорамою столиці, що виструнчилася високими хмародерами над підковоподібною затокою, наші подорожні прибули до пристані моторових човнів.



Вид на затоку Гванабари. Напереді гора Корковадо з 38-метровою статую Христя. Внизу будівлі бразилійської столиці Ріо де Жанейро. Направо круглі обриси нижчої гори Морро да Урка. За нею струнка гора Пон де Асукар. Між шпиллями обох гір проведена повітряна залізниця.

Звідти пішли пішки, щоб трохи оглянути місто і дещо купити.

Перед самим вечором сиділи всі в електричному поїзді, що за ніч мав їх привезти до Санто Павло.

Залізниця спочатку йшла просто через місто, і Данко мав можливість краще придивитися до столиці країни, про яку стільки намріявилися. З вікна вагону зовсім добре було видно і величезні будинки, і широкі вулиці, і навіть розкішні вітрини, на яких були виставлені, здавалося, всі багатства світу. Все блищало розкішлю і достатками, котрих не було видно в щойно покинутій, зруйнованій війною Європі.

Але от поїзд завернув за якусь високу гору, і тут показалася зворотна сторона столиці. Вся та висока гора була порита, немов крілячими норами, примітивними землянками і нужденними халупами, збудованими з почорнілих дощок, сяк-так покритими кусниками бляхи, найбільше з розпростаних великих бляшанок. Коло цих халуп і землянок ходили і сиділи обдерти, босі діти і дорослі, а на розтягнених шнурках сохла пірвана білизна, правильніше сказати, якісь залишки білизни, що вже страстили колір і форму.

Та через кілька хвилин поїзд, обминувши гору, знову виїхав, ніби в інший світ, в багаті дільниці, де жваво бігали новенькі авта і йшла жива торгівля у великих склепах.

Нарешті поїзд вирвався за місто. Данко сподівався і тут побачити щось надзвичайне, але

помилився. Тільки земля була червона і жовта, а позатим, от як звичайно: гори, ліси, долини. Коли б не пальми й банани, що росли тут і там, то і не сказав би, що іде через Бразилію.

Данко вже зовсім освоївся з Гроссбахом і говорив з ним, як зі своїм старим приятелем. Зі свого боку товариський і говіркий німець проявляв до хлопця велику, чисто батьківську прихильність.

— Ви давно приїхали до Бразилії? — питав Данко.

— Я тут народився, хлопче.

— А як навчилися говорити по-німецьки?

— Від батьків, звичайно. Зрештою, не тільки від батьків. У нас в Санта Катарині є більше німців, як бразилійців, і там навіть мурини говорять по-німецьки.

— Що це — Санта Катаріна?

— Провінція, яка лежить на південь від провінції Парана. Санта Катаріну називають навіть Малою Німеччиною, бо німці, які там живуть, вибудували міста, цілком подібні до німецьких міст, а хлібороби ведуть господарку на німецький зразок.

— А по-бразилійськи ви вмієте також говорити?

— Ну, а якже? Я ж тут і університет скінчив.

— А це правда, що в Бразилії говорять по-португальськи?

— Та майже правда. Між португальською і бразилійською мовами є різниця, але невелика.

— А я от, — задумано сказав Данко, — вмію по-німецьки і по-українськи, а по-бразилійськи не вмію нічого. Це, мабуть, дуже тяжко...

— О, зовсім ні! — заперечив Гроссбах і жартом додав: — Ти, коли хочеш, можеш навіть вже говорити.

— Я? — здивувався Данко. — Але як же я буду говорити, коли не вмію ? !.

— Чому не вміш? От, перш усього, якнайчастіше кажи: „Сі, сеньор”, або: „Сі, сеньора”.

— І що це означає?

— Це означає: „Так, пане” і „так, пані”, але бразилійці вживають цього виразу на кожному кроці, і ти роби так само. Хто б тобі що не говорив, а ти все відповідай: „Сі, сеньор”, „сі, сеньора”, хоч і не' розумієш. На десять „сі, сеньор”, можеш раз сказати: „Но, сеньор”, себто, „ні, пане”, але тим не слід надуживати. Ліпше кажи: „Сі, сеньор”, бо так ніколи не помилишся. Окрім того, коли здивуєшся, кажи: „Пушня!”, коли тобі хтось говоритиме дурниці, кажи: „Вай на онда”, себто: „Іди по хвилі!” А коли тобі щось дуже сподобається, то нічого не кажи, тільки візьми себе за нижній кінчик вуха отак-о — і тебе вважатимуть справжнім бразилійцем.

Данко бачив, що Гроссбах жартує, і вже хотів йому сказати: „Вай на онда！”, але своєчасно роздумався і тільки посміхнувся.

— А що означає „пушня”? — спитав він.

— Нічого не означає. „Пушня” значить: „тягне”. Але при здивованні ніхто не думає про якесь тягнення. „Пушня!” є просто „пушня!” і більш нічого.

— А чому треба братися за кінчик вуха, коли щось подобається?

— О, це має свою історію... Дики індіяни, людожери, вважають, що в людини найсмачнішою частиною є кінчик вуха. Бразилійці перейняли цей жест і ним висловлюють високу оцінку не тільки на страви, але взагалі на все, що є гарне.

— Індіяни?.. А ви вмієте також по-індіянськи?

— Ні, не вмію. Знаю тільки кільканадцять слів.

— А які?

— Які?.. Ну, от, наприклад: жассі — місяць, коарасі — сонце, арасі — світанок, коема — ранок, іботіра — квітка, парана — море, або велика вода, ока — хата, каріока — дім білої людини, іта — камінь, ітажуба — камінь жовтий, себто, золото. Тими самими словами індіяни називають своїх дітей, а тому їхні імена бувають нераз дуже чудні. От хоч би взяти ім'я Ітапіра — це означає Кам'яна Риба.

— І ще?

— Та я, Данку, не знаю багато. Можу тобі лише сказати, що більшість географічних назв у Бразилії взяті з індіянської мови. Столиця

провінції Парана — Куритиба означає „багато піньорів”: „курі тіба”. Ти ще не бачив піньорів, але в Парані їх є маса. Парану тут називають „Терра дос Пінерайс” — „Земля Піньорів”. Молоденькі дерева піньорів цілком подібні до ялинок, і їх приирають на Різдво. Горіхи піньорів є дуже смачні, коли їх зварити, або спекти, і діти їх дуже люблять.

— А ще?

— Що ще?

— Що ви ще знаєте по-індіянськи?

— Данку, — вмішався в розмову Сокіл, — але ж не надокучай панові Гроссбахові своїми питаннями!..

— О, ні! — жваво відгукнувся німець. — Лишті. Це дуже добре, що хлопець усім цікавиться: адже він опинився в цілком іншому світі і мусить щось про нього знати... Питай, Данку, питай про все. Тільки залиши індіянську мову, бо посorомиши мене цілком. Я по-індіянськи знаю не набагато більше, як ти по-португальськи.

І Данко розлітував, розпитував, без кінця.

— Що це за такі огидні великі чорні птахи?

— Оці? Це — корви, або урубу. Огидні вони на вигляд, це правда, але дуже корисні, а тому є навіть закон, який забороняє їх убивати. Корви живляться виключно падиною і позбавляють людей необхідності вишукувати і закупувати трупи тварин. Коли на пасовиськах загине яка худобина, то ці корви, чи урубу злітаються сотнями і через кілька годин залиша-

ють самий чистий кістяк. Тут також повинна десь бути падлина, бо ми проїжджаємо коло пасовиська, і тому вони зібралися.

— Де ж те пасовисько?

— Та тут же. Бачиш, цю дротяну загороду? Це ж і є пасовисько. Тільки воно дуже велике, і худоба є десь далі.

На одній зі станцій Гроссбах закликав чорного, немов вимоченого в смолі, продавця у сніжно-білому халаті і замовив охолоджуючі напої. Мурин почав їх розливати в шклянки і при тому незручним рухом обілляв Соколові коліна.

— Е п-па, португез!.. — докірливо скрикнув німець.

Засоромлений продавець дуже перепрошуває за спричинену приkrість, а, коли він вийшов з переділу, Данко спитав:

— Сеньор Алфредо, чому ви сказали йому „португез”? Адже він мурин.

Гроссбах посміхнувся:

— В Бразилії, — сказав він, — кожного незgrabного або глупого чоловіка називають португезом, бо португальців тут страшно не люблять.

— А говорять по-португальськи! — здивувався Данко. — Чому ж то так?

— О, про це довго говорити, а ти вже, напевне, хочеш спати.

— Ні, ні, сеньор Алфредо! — горяче запротестував Данко. — Адже ще видно, і я зовсім не хочу спати!..

— Але ж бо, Данку! — вмішався в розмову

батько. — Ти вже замучив пана Гроссбаха своїми питаннями! Може пан Гроссбах хоче відпочити?

— Я — ні! — і собі відізвався Гроссбах. — Коли Данко не втомлений і хоче говорити, ми можемо говорити і до півночі.

— Ну, коли ви тільки погодитеся з моїм сином говорити, то він вам не дасть спати і дві ночі підряд. Мій Данко є дуже надокучливий і готовий не істи і не спати, аби тільки слухати.

— Добра ознака! — похвалив Гроссбах. — Мої діти такі самі. Той, хто змалку нічим не цікавиться, нічим і не буде у своєму житті. Та й з одною дитиною ще легко говорити. А от колись поїдете до мене в гості і побачите, як то говорити з п'ятьма відразу!.. Я їх дуже люблю і взагалі люблю дітей, але, як після своїх постійних мандрівок приїду додому, то в мене, — вірите? — аж в голові гуде. Ага!.. Подивіться он через вікно: тут побачите таких, котрі нічим не цікавляться...

Всі виглянули у вікно і побачили самотню халупу, що вже закутувалася вечірньою імлою. Через відкриті двері видно було розложене посередині халупи вогнище, довкола якого сиділо з десятеро дітей різного віку і дивилося у вогонь, над яким висів на ланцюгу котел з якоюсь, як можна було догадатися, страшовою. Всі були майже голі, не стрижені і не чесані. Де-хто з них лініво повернув голову в сторону поїзду, а решта навіть не ворухнулася. Довкола халупи жовтіла витоптана земля, а да-

лі розстилився дикий пустир, що тікав у густий ліс. Ні грядки обробленої землі, ні сліду ніяких доріг, ні знаку якоїсь іншої оселі поблизу — нічого не було видно. Соколові стало трохи моторошно.

— Що ці люди тут роблять? — спітив він.

Гроссбах потиснув плечима:

— Живуть...

— Але з чого живуть? Де беруть харчі до того свого котла?

— Того ніхто не знає. Вони нічим не цікавляться, і ними ніхто не цікавиться. Таких в Бразилії є десятки тисяч.

— І уряд не опікується ними?

— Навіщо? Вони щасливіші, ніж ми з вами, і ні від кого нічого не бажають... Приходять на світ і відходять з нього, ніким не помічені. Потреби їхні такі маленькі, що ліс їх задоволяє цілком. Часом, правда, такий мешканець назирає кільканадцять кілограмів цінної кори з дерева, зв'яже з неї в'язанку, поставить її на голову і йде два-три дні до якогось населеного пункту, де є склеп. Там продастъ кору, купить пляшку кашаси, себто, горілки, вип'є її і ляже п'яний під склепом спати. Проспітися ніч, візьме ще одну пляшку, трохи соли, сірників, тютюну і вертає додому. Через пару тижнів знову збирає кору і йде до містечка. І так живуть...

Сокіл ще довго дивився на халупу, як вона тікала від поїзду все далі і далі назад, поки, нарешті, не зникла за закрутом залізниці.

— Данку, хочеш помаранчі? — спитав Гросбах. — Чекай, я тобі обчищу, а тоді будемо знову говорити...

Сокіл був у душі радий, що Данко зайнявся розмовою з Альфредом і не чіпляється до нього з різними питаннями, а тому вдав, що дивиться у вікно, хоч не бачив нічого поза своїми сумними думками.

— Ну, — спитав Гросбах, коли Данко вмостився близче коло нього з обчищеною помаранчею, — що ти хочеш ще знати?

— Ви обіцяли мені розказати, чому в Бразилії не люблять португальців...

— Ага... Тоді нам доветься трохи вернутися в історію... Ти знаєш, як відкрили Бразилію?

— Ні. Як це „відкрили”?

— А от так: в Європі раніше не знали, що існує Бразилія і взагалі Америка.

— А-а-а, тепер знаю: Колумб відкрив Америку!..

— От, от, Колумб відкрив Америку, а в 1500 році португальці відкрили Бразилію. Дня 25 квітня того року португальська флотилія, що складалася з 13 кораблів, під командуванням Пέдра А'лвареса Кабрала пристала до побережжя теперішньої провінції Баїя.

— І побачили індіян? — нетерпеливо спитав Данко.

— Вгадав, Данку: португальці побачили індіян. Ще білі сиділи на своїх кораблях, як індіяни на човнах підплывли до них самі.

— Щоб повбивати білих?

— Ні. Індіяни, яких побачили португальці, належали до племені тупінінкві і виявилися дуже смирними і приязними.

— І які вони були, ті індіяни?

— Були дуже смішні. Замість будь-якої одяжі, тіла їхні вкривала фарба, що її індіяни виготовляли з рослин. Одні були помальовані до половини на синій, а від половини — на жовто-гарячий колір. Жінки ж всі були помальовані на синьо. На головах вони мали корони, або як їх індіяни називають, а к в а н г а п е, зроблені з яскравого пір'я птахів. Нижні губи у них були продірявлені і прикрашені великими кільцями. Мужчини мали при собі луки і списи. Їм дуже сподобалось, що прибулі почали їх обдаровувати різними дрібничками, як от коралі, бранзолети тощо. Особливо ж тішилися вони дзеркальцями, котрі вважали справжнім чудом. Ці індіяни не мали ніяких речей домашнього вжитку, не тримали ніяких тварин, і тому, коли їм показали привезену на кораблі курку, вони дуже полякалися і довго вагалися, перше, ніж зважилися її торкнутися.

Данкові це показалося таким забавним, що він розсміявся:

— Злякалися курки!!! Ой, які ж вони дурні!..

— Не дурні, — поправив Алfredo, — а просто дики. І ти б напевно не взяв у руки якоїсь тварини, коли б її не бачив перед тим.

— Ну, і що було потім? — підганяв Данко.

— Потім?.. Потім португальці висадились на

сущу, і Педро Альварес Кабрал наказав збудувати вівтар і відправити першу Службу Божу. Той острівець, де була ця Служба відправлена, називається тепер „Корона Вермелья”, себто, „Червона Корона” на спомин яскравих опірень-акванагапе, що їх носило на голові плем'я тупінікві. В наступних днях португальці почали оглядати побережжя, знайомитись з рослинним і тваринним світом нововідкритої землі, а також вантажити при допомозі індіян на кораблі цінне червоне, мов жар, дерево, з якого в Європі виробляли надзвичайно дорогу червону фарбу. Це дерево називалося „браза” — „жар”, і від нього постала пізніше назва Бразилії, хоч напочатку її називали „Тerra de Санта Круз“, себто, „Земля Святого Хреста“.

Перше, ніж відплисти самому, Кабрал вислав наперед один корабель, щоб повідомити тодішнього короля Португалії Маноела Першого про наслідки своєї подорожі. Капітан цього корабля пристав ще раз до якогось побережжя Бразилії і там наловив багато індіянських чоловіків, жінок і дітей і повіз їх, немов звірів, на показ в Португалію. Кабрал з рештою фльоти, навантаженої деревом, овочами і різними тваринами, відплів пізніше. В Бразилії тоді залишилося тільки двоє збунтованих моряків, які втікли з кораблів і сховалися в лісі. Та, поки португальці приїхали вдруге, ці обидва моряки вже освоїлися на новій землі, вивчили індіянську мову і стали дуже помічними силами

у завоюванню краю. Так, Данку, відкрили Бразилію.

— Ну, а далі?

— Що „далі”?

— А чому в Бразилії не люблять португальців?

Гроссбах добру хвилину здивовано дивився на хлопця, а потім розсміявся:

— Он ти про що!.. Це, хлопче, тяжко буде тобі зрозуміти, бо ти ще малий. От коли підростеш, походиш до школи, то тоді дізнаєшся. Тепер скажу тобі тільки, що ця нелюбов пішла від індіян. Індіяни, особливо племена тупіс...

— Що це таке?

Допитливість хлопця ставила Гроссбаха на кожному кроці в заклопотання і примушувала сміятися. Данко все більше і більше йому подобався.

— Твій тато правду сказав, — обізвався він після чергового вибуху сміху: — з тобою не так легко говорити. Ти все хочеш знати відразу... Бачиш, всі індіяни, які живуть на терені Бразилії, діляться на дві великих нації: тупі і тапуя. Я би показав тобі мапу, але ти на ній і так нічого не зрозумієш...

Сокіл, який спочатку не слухав розмови, пізніше зацікавився також і сказав:

— Пане Гроссбах, даруйте, що і я вас почну турбувати... Але ви так цікаво оповідаєте...

— Хочете бачити мапу? — догадався німець.

— Так, коли вам не трудно...

— Але ж прошу, дуже радо!..

Гроссбах відкрив валізку, витягнув з неї велику мапу Бразилії і розгорнув на колінах.

— Дивіться, сеньор Іван: оце — мапа Бразилії¹). Тут іде ріка Північна Паранаїба, далі ріка Південна Паранаїба, ріка Парана і ось оця смужка на південь. Отже, на схід від цього кордону, на побережжі Атлантического океану, жили індіяни племени тупі. На захід — тапуя. Винятком з того є племена гварані, які трохи порушують цей виразно визначений кордон і живуть на захід від ріки Парана в тому місці, де вона протікає поміж кордонами провінцій Парана і Мато Гросо. Гварані також належать до тупісів і становлять серед них найчисленнішу групу. Цих двох основних індійських „націй“ — тупі і тапуя поділяються на племена — „трібос“, а племена — на роди.

— Через те, — продовжував Гроссбах, радий, що знайшов ще одного уважного слухача, — що кольонізація Бразилії почалася від побережжя Атлантического океану, себто, з тих земель, де жили тупіси, то науковці, дослідники і місіонари вже вивчили їхній побут, звичаї і мову, а навіть видали словник і граматику мови тупі-гварані. Тупі-гварані тому, що говорки цих племен дуже подібні між собою, і хто знає мову гваранів, може порозумітися з усіми племенами тупісів.

— Гірше стоїть справа з племенами тапуя, або, як ще їх називають, жес. Вони заселяють мало досліджені простори, на значній

¹⁾ Дивись карти на стор. 72 і 120.

частині котрих і по цей день не ступила ще нога цивілізованої людини. Тому про тапуя сів є мало відомостей. Тільки на підставі антропологічних досліджень стверджено, що племена тапуя є найстарішими мешканцями Бразилії. А все ж порівняно до тупісів вони стоять на значно нижчому щаблі розвитку. Окрім того, є дуже дики, підступні і жорстокі, за що тупіси ставляться до них з погордою і призирством та майже не входять з ними ні в родинні, ні в ніякі інші зв'язки. Здається, що слово „тапуя“ означає на мові тупісів „варвар“. Зверніть увагу, сеньоре Іван, на це цікаве явище: варвар! І, що ще цікавіше, що, поки між португалцями та індіянами були добре взаємини, то тупіси називали білих „тупітіньями“, себто, „білими тупі“. Коли ж португалці показали їм у повній величині свої жорстокі кольоніаторські здібності, то тупіси почали називати їх „тапуїтіньями“, себто, „білими варварами“. Ха-ха-ха!..

Веселий німець розсміявся так заразливо, що примусив посміхнутися навіть засумованого Сокола.

— Що й казати, — погодився землемір, — це дійсно парадоксально! Але, на сором мушу вам признастися, що все, про що ви говорите, є для мене абсолютною новиною. Писали, правда, колись наші земляки, що виїхали в минулому столітті до Бразилії, про бугрів і ботокудів, які нападали на них, палили їхні оселі, вирізували впень мешканців, крали дітей і так далі. Але...

— О, це велике непорозуміння! — перебив Гроссбах Сокола. — Індіяни, які нападали на ваших і на наших земляків, зовсім не були ботокудами.

— Як?!! — здивувався Сокіл.

— Та дуже просто: не були ботокудами. Я ж не тільки чув про ці напади від своїх батьків, а й сам пам'ятаю, як ледве-ледве не попав у руки індіян, бо їх було донедавна ще дуже багато в провінції Санта Катаріна. Але, повторюю, ті індіяни не були ботокудами. Знаєте, звідки походить назва „ботокуд”? Від „батоке” — великого кружальця, що його носили, та ще й тепер носять у нижній губі племена тапуясів. І от з тими ботокудами бразилійські вчені опинилися перед великою загадкою. Колись давно, задовго перед тим, як була відкрита Бразилія, з невідомих причин частина племен тапуя вимандрувала зі своїх теренів, пробилася через племена тупі далеко на південнь і опинилася на території теперішньої Парани. Їх була велика кількість, і вони заселювали головно околиці верхів'я ріки Тібажі, а деякі заглибилися ще далі на південнь, аж за ріку Ігвассу, і доходили до північних теренів теперішньої Санта Катаріни. Ось, прошу подітися на мапу. Бачите? Останнє місце сталої побуту ботокудів у Парані було коло гори Тайо, отут... Однак, що сталося пізніше з ботокудами — цього докладно ніхто не знає. Відомо тільки, що в половині 16-го століття частина їх вимандрувала знову на південний захід і

була знищена між ріками Ігвассу і Парагвай племенами крењес, які здавна жили в тих околицях. Друга частина ботокудів пішла просто на південнь і десь пропала. Чи були вони також знищені іншими індіянськими племенами, чи, навпаки, поріднилися і змішалися з ними — цього ніхто сьогодні з певністю не може сказати. По ботокудах фактично не залишилося ніяких слідів. Ніхто докладно не знає ні їхньої мови, ні їхнього побуту, ні їхніх законів, а тому вчені вважають всю загадкову справу з ботокудами найтемнішою сторінкою бразилійської історії. Та все ж з тих убогих вислідів наукових розвідок вдалося встановити, що ботокуди були надзвичайно відсталі серед інших індіянських племен і мали дуже погану славу. Останній, хто бачив ботокудів, був еспанський дослідник А'лваро Нунес Кабе́за де Вака, котрий, повертаючись зі своєї експедиції до Парагваю по ріці Ігвассу, мусів собі зброею прокладати дорогу, бо на нього нападали ботокуди. Це було в 1541 році, і більше про властивих ботокудів ніхто ніде не згадує. Тільки пізніше нові поселенці, котрі терпіли від індіянських нападів, прозвали кожне жорстоке плем'я ботокудами, очевидно, на підставі тієї лихої слави, яку мали ботокуди серед всіх індіян.

— А хто ж були бугри? — спитав Сокіл.

— Бугри — це не назва племени, а індіянська назва для невільників-індіян. „Бугре” означає „водонос”. В поняття „бугре” індіяни вкладали велику дозу зневаги і призирства та

прикладали його до кожного, хто не заслуговував пошани. Загально ж бу грами прийнято називати всіх кровожадних, жорстоких індіян.

— А є й добрі індіяни? — спитав раптом Данко, про котрого дорослі мужчини забули в своїй розмові.

— Пушшя! То ти ще не спиш?! — вигукнув Гроссбах і, вхопивши хлопця, посадив собі на коліна.

— Ні, я слухаю; — відповів Данко, втішений, що на нього нарешті звернули увагу.

— Слухаєш? І що ж ти зрозумів з того, що я розказував татові?

— То все було дуже цікаве! — сказав захоплено хлопець, хоч, вправді, розумів ледве половину. — Тільки сеньор Алфредо пообіцяв мені розказати, чому в Бразилії не люблять португальців...

Гроссбах зробив великі очі й з удаваним комізмом опустив безсило руки. Але потім пригорнув Данка до себе і почав гладити його кучеряву голівку.

— Знаєш, Данку, коли ти проявиш таку саму впертість при дослідах над ботокудами, то їхня загадка щезне з історії Бразилії... Ну, добре, я бачу, що мені доведеться тобі сьогодні про ту ненависть розказати, бо ти й справді не заснеш цілу ніч. Отже, на чому я зупинився?..

— Ви зупинилися на тому, що нелюбов до португальців пішла від самих індіян, і що індіяни, особливо племена тупі... а далі... А потім стали показувати татові мапу.

— Чудесно, хлопче! Думаю, що колись не один учений позаздрить твоїй пам'яті... Значить, будемо говорити про поважні речі... Тупіси... Що я хотів сказати про них?... Ага, бачиш, уже пригадую!..

Отже, тупіси та й взагалі всі індіяни найбільше люблять свободу. Працюють, коли хотять, воюють, коли мають до того охоту, полюють, коли їм забажається, мандрують, коли їм надокучить сидіти на одному місці. Ті білі люди, які знають індіян, ствердили, що індіяни цілком подібні до малих дітей. Вони часто б'ються зі своїми сусідами, як і ти, напевне не раз б'ешся зі своїми товаришами, і так саме скоро миряєшся, як ти миришся. Ти можеш цілими днями працювати коло чогось, що тобі подобається, і покидаєш роботу відразу, коли вона тобі надокучить, правда? Індіяни є такі самі. Але уяви собі, як би тобі було прикро, коли б тебе примусили з ранку до ночі, наприклад, носити пісок з однієї купи на другу без відпочинку, без права відірватися кудись, під канчуком і лайкою. І так щодня, щодня!.. Правда, що було б дуже нудно, і що ти почував би себе дуже нещасливим? Бо тобі хотілося б і побігати, і побавитись, і послухати щось про... Ну, хоч би про індіян, як тепер. Так?

— Так...

— От, бачиш! А індіяни, навіть дорослі, думають так само, як і ти. Ми, білі, вчимося від малку працювати і виконувати все те, що потрібне, хоч воно нам і не подобається. А індіяни



того не вчаться і не хотять вчитися. Знову ж португальці, котрі приїхали до Бразилії, потребували рабів. Для них треба було будувати будинки, прокладати дороги, обробляти землю, корчувати ліси і т. д. Самі вони того не хотіли і не могли робити, бо їх приїхало не так багато. Тому вони почали ловити індіян і заставляти їх виконувати всю ту тяжку роботу. А індіяни непридатні для тяжкої роботи і не люблять її, тим більше, що у винагороду за цю роботу вони нічого не діставали, крім дуже поганого харчу і побоїв. Господарі і наглядачі не жалували їх, тримали в гірших умовинах, як худобу, навіть вбивали на смерть. І тому свободолюбиві індіяни, котрі до відкриття Бразилії почували себе господарями на своїй землі, зненавиділи португальців страшною ненавистю.

Данка, який досі мріяв про боротьбу з індіянами, огорнув жаль до них і сором за свої наміри вбивати індіян з лука.

— Бідні індіяни! — сказав він. — А ці португальці... Індіянам треба було всіх португальців повбивати і не пустити більше до Бразилії!.. Чому індіяни цього не зроблять, коли португальці такі погані люди?

Гроссбах посміхнувся і погладив хлопця по голові:

— Португальці, Данку, зовсім не є погані люди. То були такі погані часи. Тоді всі народи мали своїх рабів. Але це вже минуло.

— Що, хіба португальці поїхали геть?

— Ні, не поїхали. Вони лишилися тут.

— А чому ж їх не поб'ють?
— Навіщо ж їх бити?
— Хай не лізуть на індіянську землю!
— Та тепер, Данку, ніхто до індіян не лізе. Індіяни живуть собі в лісах, і їх ніхто не зачіпає, навпаки, бразилійський уряд їм ще допомагає.

— В лісах?.. — задумано повторив Данко. — І наша УПА також тепер сидить в лісах, зовсім, як індіяни... Треба, щоб індіяни пішли всі разом і вибили португальців до ноги! Наша УПА б'є більшовиків!..

— Що тобі, хлопче, так далися в знаки ті португальці? — спитав Гроссбах, здергуючи вибух сміху. — Португальці, які тепер є в Бразилії, такі самі люди, як і всі інші. Чи це було б добре, коли б і нас усіх разом з тобою повбивали?

— Нас — ні. Ми ж не воюємо з індіянами, не забираємо їхніх земель і не хочемо рабів.

— Але ж, Данку, тих, що воювали з індіянами і повертали їх у рабство, вже нема! Вони повмирали.

— Вони повмирали, а їхні діти лишилися! — гарячивається Данко, затято нахмуривши брови. — Індіяни мусять повбивати і повиганяти всіх тих, хто говорить по-португальськи!

— Що ти будеш багато говорити, Данку, — вмішався в розмову Сокіл. — Та ти ще гірший, як португалець. Португальці тепер з індіянами не воюють, а ти ще недавно в таборі луки проти індіян робив... .

Хлопчина раптом почевонів і аж розгубився від сорому:

— Так, бо... бо... а чого казали, що індіяни наших убивають і крадуть дітей?..

— І це була правда, Данку! — підхопив Гроссбах. — Португальці були жорстокі, але індіяни — ще гірші, бо ж вони були дикунами. Ні одні, ні другі не знали милосердя, і жодна біла людина, котра навіть приязно ставилась до індіян, не виходила з їхніх рук живою.

— Але португальці перші зачіпалися!

— Правда, португальці перші „зачіпалися”. За португальцями прийшли французи, за французами голландці, і всі хотіли панувати в Бразилії. Португальці, як перші, що відкрили Бразилію, не хотіли її нікому віддати. Вони воювали не лише з індіянами, але й з французами й з голландцями. В цих війнах приймали також участь і самі індіяни, частина котрих стала по боці португальців, а друга — по боці французів. Остаточно перемогли португальці й з тієї пори ще більше відчули себе господарями ново-відкритої землі. І хоч з португальців тепер сміються, але саме їм завдячує Бразилія те, що значна її частина стала вже вповні цивілізованаю країною. Пізніше сюди почали приїжджати інші народи, змішувалися з португальцями та індіянами, поки нарешті не витворили цілком нової бразилійської нації.

— То, значить, що бразилійці не є португальцями? — спитав здивований Данко.

— Ні. Я ж тобі кажу, що бразилійська на-

ція — це суміш різних народів. Тільки мова її майже така, яку вживають в Португалії. Але в основі тієї нації є головно індіяни і португальці. Португальці женилися з індіянками, а їхні діти називалися мамелуками і були ще більшими ворогами індіян, як португальці. І там, де самі португальці не могли дати ради з індіянами або чужинцями, вони висилали відділи мамелуків. Мамелуки не жаліли себе, але не жаліли й противника. Це й зрозуміло, бо португальці були тільки кольонізаторами, а мамелуки — синами бразилійської землі. Не дивно, отже, що діти і внуки мамелуків стали великими бразилійськими патріотами і пізніше віддавали своє життя не за португальські інтереси, а, навпаки, — за звільнення Бразилії з-під португальського панування. З другого боку, внуки і правнуки португальців, які народилися і виховалися на бразилійській землі, билися також проти Португалії за незалежність Бразилії точісенько так, як билися колись мамелуки проти індіян. Сторінки, які записала Бразилія у боротьбі за незалежність, наскрізь просякли кров'ю, але нарешті таки ця нова країна 7 вересня 1822 року стала незалежним від Португалії королівством на чолі з королем Петром Першим. Отже, бачиш, Данку, ненависть до португальців не є витвором самих індіян, але й бразилійців португальського походження. А ті португальці, що емігрують до Бразилії зі своєї батьківщини ще й тепер, є такими ж емігрантами, як і всі інші...

Данко так уважно слухав, що в голові у нього почало мішатися. Дитячий мозок був ще надто молодий, щоб с travити на один раз так багато поважних відомостей. Тому хлопець раптом відчув страшну втому і дивився вже на Гроссбаха посоловілими очима, не відповідаючи нічого.

Сокіл помітив це і скомандував:

— Ну, синочку, на сьогодні досить! Пан Гроссбах був такий ласкавий, що дав нам дуже гарну лекцію з історії Бразилії. Пізніше, як підеш до школи, навчишся ще більше. А зараз подякуй панові Гроссбахові, побажай йому доброї ночі і лягай спати.

Данко покірно виконав розпорядження батька, помолився і ліг. Почав уже дрімати, коли почув, як Гроссбах півголосом сказав батькові:

— Ну, й головка у вашого Данка! Це росте другий Черчіль!

— Не дивуйтесь, пане Гроссбах, — відповів Сокіл. — По таборах через брак пелюшок матері немовлята часто в часописи сповивали. От і виросло ціле таке покоління „Черчілів”, тільки без батьківщини...

Данко підняв голову з подушки і ледве розплющив очі:

— Я не буду Черчіль! — запротестував сонним голосом. — Я буду такий, як гетьман Хмельницький!..

Тоді опустив голову на подушку і моментально заснув. Але й уві сні бачив помальованіх у

сині і жовтогарячі фарби індіян з великими кружальцями в губах. Дикини прокладали якусь довгу дорогу і змушували Данка носити відерцем пісок і сипати його на велику купу...

В САНТО АНТОНІО

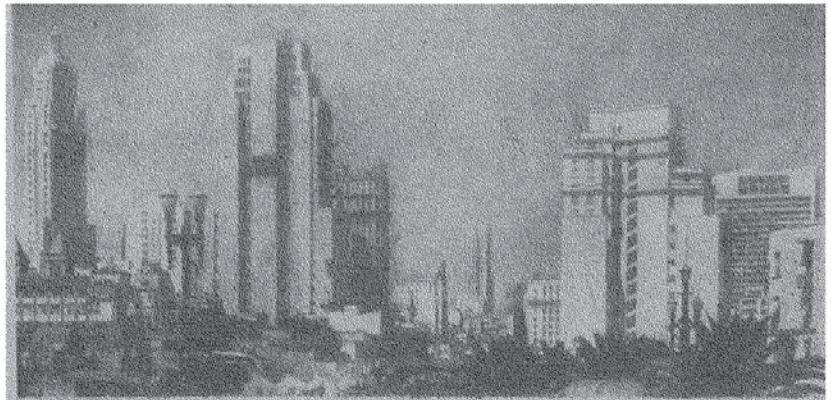
Прокинувшись на другий день ранком, Данко довідався, що поїзд стойть на станції в Сан Павло — найбільшому місті Бразилії. Звідси до Санто Антоніо мусіли летіти літаком, який відлітав того самого дня перед полуднем.

Випивши каву в ресторані залізничного двірця, всі троє сіли до замовленої Гроссбахом таксівки і поїхали на летовище Конгоньяс. Гроссбах, бажаючи показати Соколам місто, наказав шоферові трохи покружляти вулицями попри найцікавіші об'єкти цієї промислової столиці Бразилії. І знову Данко дивувався, дивлячись з авта на величезне місто, що не мало нічого спільногого з тими уявленнями, які він собі зложив у Європі.

Посувалися вперед поволі у безконечній черзі найрізноманітніших авт, стримуючись довго на перехрестках, поки світляні сигнали не давали дозволу на переїзд вулиць. Гроссбах тим часом пояснював усе, що бачили, і оповідав про місто.

Сан Павло засноване 25 січня 1554 року за часів першого генерал-губернатора на Бразилію Томе де Соуза. Тоді отець Мануел де Нобрега, провінціял оо. єзуїтів на Бразилію, ви-

слав на незаселену високорівню, що лежала між річками Тамандуатей і Анянгагау, тринадцять оо. єзуїтів з метою основання місійної станиці, котра б мала на меті навернення індіян на християнську віру. Вислані місіонари збудували примітивну капличку і 25 січня 1554 року відправили в ній першу Службу Божу, на яку прибула велика кількість диких індіян. Через те, що Католицька Церква в цей день святкує навернення Апостола Павла, він був проголошений патроном новозаснованої місійної станиці, а вслід за ним теж і новій оселі надано ім'я Сан Павло. За чотириста років маленька оселя перетворилася у величезне промислово-торго-



Вид на хмародери в Сан Павло

вельне місто і нараховує понад два з половиною мільйони населення, перегнавши під цим оглядом навіть бразилійську столицю Ріо де Жанейро.

Авто минало вулиці, широкі площи, бульвари, віядукти, поки нарешті Гроссбах не наказав шоферові затриматись, щоб показати Соколам найвищу на цілу Південну Америку будову „Едіфіcio Мартінеллі”. Височезний хмародер мав на горі вузеньку башту, а на башті, мов голка, стремів у небо шпиль.

— Це, — сказав Гроссбах, — покищо найвища будова. Але незабаром буде скінчений ще вищий будинок Державного Бразилійського Банку.

Полюбувавшись видом цього архітектурного велетня та купивши при нагоді торбинку якісно дивних білих баранчиків, які, як потім виявилось, були звичайною смаженою кукурудзою, наші подорожні поїхали далі.

Гризучи зернятко за зернятком смачну „пі-по-ку”, себто ту саму смажену кукурудзу, Данко просто прилип до шиби таксівки, вдивляючись у нервовий рух вулиць.

— Ти що, Данку, — пожартував Гроссбах, — виглядаєш індіян? Даремний твій труд, синку. Коли навіть і побачиш індіянина, то не пізнаєш його.

— Чому?

— Та тому, що всі індіяни, котрі живуть у містах, є цивілізовані, ходять убрани, як і всі інші, а деякі з них навіть покінчали університети і є висококультурними людьми. Зате в Санто Антоніо ти познайомишся зі справжніми індіянами.

— Помальованими? — живо спитав Данко.
— Ну, помальованими — ні, але не дуже то цивілізованими...

Через неповних дві години оглядання міста наші знайомі сиділи вже в літаку, котрий відбував свою чергову щотижневу подорож до Санто Антоніо.

З висоти Бразилія видалась Данкові казковою країною неописаної краси. Місцевість вся була гориста і виглядала, як зібганий у грубі зморшки зелений оксамит, що мінівся різної густоти тонами. Місцями з того багатого оксамиту світили жовті й червоні пропалини обробленої землі, місцями в глибших борозенках і зморщках блищало блакитне срібло річок та озер, місцями ті зморшки були засновані легенькою шовковою ватою туманів. Інколи хмарі закривали землю, інколи вітри зривали густу запону, і тоді показувалися нові краєвиди: мініятюрні будиночки осель, червоненські або зелені гусенички поїздів зі зворушливо кучерявими хвостиками диму та череди худоби, що виглядали, як розсипані зернятка вервички.

Данко, сидячи прив'язаним попід пахи у батька на колінах, то виглядав у вікно, то звертався до Гроссбаха з різними питаннями:

— А в Санто Антоніо є українці?

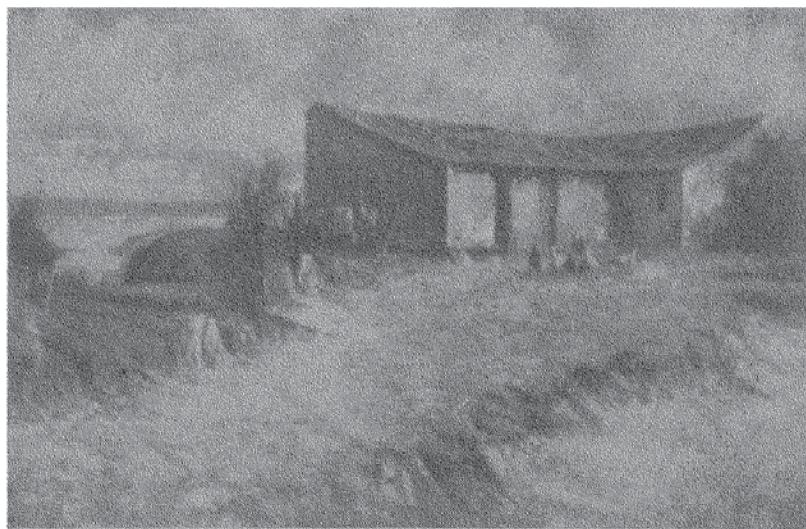
— Ні, нема ні українців, ні німців. Є там тільки один „европеець“ Самір, та й той турок, — відповів Гроссбах і розсміявся над власним жартом.

— А хто ж там живе?

— Є там кілька муринів, пара індіян, а решта — самі кабоклі.

— Що це таке „кабоклі”?

— Гм... Не знаю, як тобі пояснити... Кабоклями називають загально тих людей, що живуть в лісах. Це не індіяни і не білі, а так щось середнє. Зрештою, більше подібні до індіян, але вважають себе величими бразилійськими патріотами. Живуть вони дуже бідно і примітивно, але заразом можуть вважатися



Житло кабокля

зразками порядності і шляхетності: кабоклі не крадуть, не шахрутуть, високо цінують дружбу і за приятеля готові вмерти. Але одночасно нема й страшнішого від кабокля ворога. Коли його чимсь образити, то ліпше відразу втік-

ти в світ за очі, бо інакше — смерть неминуча: або застрілить, або проб'є ножем. І це ви, сеньоре Іван, а особливо ти, Данку, мусите собі добре запам'ятати. Старайтесь з кабоклями все жити в згоді і не ображайте їх, але і не входьте в занадто дружні взаємини. Кабокль о шанує тільки тих, кого вважає вищим від себе.

— А є в Санто Антоніо школа? — знову спитає хлопець.

— Є. Є школа і церква при монастирі, в якому вже давно живе два священики, котрі виконують водночас роль вчителів, лікарів, суддів і секретарів для всіх неграмотних.

— Я би хотів до української школи, — зіткнув Данко, згадуючи професора Лісницького.

— На жаль, в Бразилії тепер нема ніяких шкіл, окрім бразилійських. Колись були, а тепер уряд забороняє... І ти, Данку, хочеш, чи не хочеш, мусиш ходити до бразилійської школи. Зрештою, в Прудентополісі є ваші українські сестри-служебниці, котрі ведуть початкову школу і навіть гімназію. Є там також і український василіянський монастир і семінар при ньому. В школі й гімназії викладова мова є португальська, але в позашкільні години там вчать і по-українськи. Коли б між Санто Антоніо і Прудентополісом було краще сполучення, то тебе можна би було віддати туди до школи. Але, на жаль, нема доріг, і від Санто Антоніо до Прудентополіса треба їхати через Сан Павло.

— Чому ж нема доріг? — здивувався Данко.

— О, сину, Бразилія молода країна, і доріг у ній мало. Під тим оглядом західня частина Парани — це правдива пустеля.

— А де є цей Прудентополіс?

— Та в Парані ж. Взагалі найбільше українців є в Парані. Є їх багато і в Санта Катаріні і в Ріо Гранде до Сул, але в Парані — найбільше.

— Вибачте, пане Гроссбах, — вмішався в розмову Сокіл, — а ви трохи знаєте життя наших українців в Бразилії?

— Та так от, як кажуть бразилійці, майз оу менос¹), бо і справи часом з ними маю і в Санта Катаріні нераз з ними зустрічався.

— Ну, і як там наші люди живуть?

— Та так собі... Більшість зайнята в сільському господарстві, багато в торгівлі, трохи в промислі...

— Денаціоналізуються?

— Як і всі, звичайно, потрохи денаціоналізуються, але в містах. По кольоніях, себто, по сільських місцевостях — ні. Головне, що їх тримає при своєму — це церква. По кольоніях є випадки, де і третє покоління, народжене вже тут, не говорить, або слабо говорить по-бразилійськи. З німцями в Санта Катаріні те саме. Найбільше відпорні на денаціоналізацію японці. Ви вірите, що вони не хотіли прийняти за правду вісток про капітуляцію Японії в цій останній війні і створили організацію „Чорного

Дракона”, яка вбивала кожного японця, котрий відважився вголос говорити про атомові бомби, скинені на Гірошіму і Нагасакі?

— Цікаво!.. Твердий народ. Багато тут японців?

— Досить. Мають свою величезну сільсько-господарську кооперативу „Котія”, котра обертає грубими мільйонами, мають величезні плянтації кави, зразкові птахівничі господарки, садять бавовну, а коло міст — все городництво у їхніх руках. Це страшна путуга в Бразилії, і з ними ніяка національна група не може зрівнятися. Сильні є німці, сильні італійці, сильні турки, чи, як вони себе називають, сирійці, але найсильніші японці.

Розмову перервав помічник пілота, який вийшов попередити, щоб закріпити паси, бо літак знижується до летовища Санто Антоніо.

Погода якось несподівано змінилася, і Санто Антоніо зустріло мандрівників зливним дощем. Соколи разом з Гроссбахом поспішили до монастиря, де їх зустріли отці Вісенте і Жозе. Вони радо погодились дати притулок обидвом чужинцям і пообіцяли навіть заопікуватись Данком на той час, поки для Сокола збудують хату.

Не дивлячись на несприятливу погоду, Сокіл мусів їхати з Гроссбахом на місце парцеляції до лісу, а Данко залишився у монастирі. Він у дорозі простудився, дістав грипу, і падре Вісенте наказав йому лежати в ліжку і пити якісь ліки. Це було дуже прикро, тим більше, що через

¹⁾ «Майз оу менос» — «більше-менше».

підвищенню температуру не міг вставати. Коли Данко видужав, знову, як на злість, похолодало і почав падати дощ. Хоч-не-хоч, і далі довелося сидіти „в арешті”.

Правда, священики дуже дбали про свого малого гостя і, або сиділи з ним самі, або посилали до нього малих вихованців, котрі вчилися, мешкали і харчувалися в монастирі. Хлопчина спочатку почував себе дуже погано, але гнучкий дитячий розум скоро ловить чужу мову, і Данко, непомітно для себе самого, за тиждень вивчив кілька десятків найпотрібніших слів і з ними якось уже давав собі раду.

Вся господа монастиря св. Антонія складалася зі старих і нових забудувань. Церкви і власний монастир нараховували за собою багато років давності і були вибудувані з брил нетесаного каміння, сяк-так пригладженого і побіленого всередині. Стіни були грубі, вікна маленькі й загратовані. Такий самий грубий, зложений з сирого каміння мур, замикав церкву й монастир невеличким двором з криницею посередині. За цією камінною огорожею знаходилися школа, бурса, а далі — господарські будови, всі нові, зроблені з міцних, грубих дошок, чепурні й свіжо побілені. Скла у вікнах, правда, не було, тільки самі віконниці, що відкривалися зранку і замикали на ніч. Від старого камінного муру тягнувся далі дощаний паркан, який охороняв і шкільне подвір'я, і город, і овочевий садок, і стайні та хліви, — все утримуване у взірцевому порядку.

Все це Данко вже вспів вивчити до подробиць з вікон горішнього поверху, при яких стояв нераз цілими годинами, і мріяв про те, коли нарешті йому буде дозволено побігти туди, куди з вікон не засягав зір.

Сокіл тим часом побував на місці роботи, заключив вигідний для себе контракт з Гроссбахом і, набравши партію робітників з містечка, виїхав до лісу.

Скінчилася незабаром і Данкова неволя. Одного теплого, соняшного ранку падре Вісенте сказав:

— Ну, Данку, ти вже, хвалити Бога, здоровий, і погода сьогодні гарна. Коли хочеш — під демо подивитися на вашу хату. Тато мені доторчiv припильнувати будови.

Данко дуже зрадів, скоренько зібрався і пішов зі священиком.

За три тижні перебування в сутінках монастирського дому він відвік уже від свіжого повітря і сонця. І тому, коли вийшов надвір, в першій хвилині мусів примуржити очі й затриматися за одвірок, бо від близку сонця у нього закрутилася голова і сперся віддих. Та за кілька секунд це минуло, і він, міцно тримаючись за руку о. Вісенте, вийшов на вулицю, з цікавістю розглядаючись довкола.

Погода дійсно була гарна. Санто Антоніо грілося, аж парувало, під гарячим промінням сонця. Було це ні містечко, ні село в європейському розумінні, а звичайне селище, що називалося по-бразилійськи колонією. Чотири,

або п'ять десятків дерев'яних будинків, критих гонтами і довільно розкиданих по великій рівнині, обгороджених, або й не обгороджених парканами — оце й було Санто Антоніо. Коло домів росли банани, помаранчі, пальми і ще якісь дерева, котрих Данко не знав. Майже у кожному дворі зеленіли грядки з городиною, серед котрої Данко пізнавав буряки, салату, редиску і цибулю. Поза огорожами ходили кури, качки і пати — дивні птахи з тулубами качок і головами індиків, а по-під парканами густо росли широколисті лопухи, лобода, жовтіли, як порозкидані золоті дукати, кружечки кульбаби, усміхаючись своїми веселими личками до соромливих фіялок, що витягали лебедині головки з рясних зелених підковок листя. Данко так зрадів, побачивши знайомі рослини, що аж усміхнувся і показав на них отцеві Вісенте:

— Европа... бастантे!...¹⁾

Священик зрозумів і хитнув головою.

Віконниці і навіть двері всіх домів стояли розкриті навстіж, а на підвіконниках і перилах балькончиків провірювались розложені подушки, перини і коци. На травниках проти сонця білизна білизна, якої в Бразилії не вивають, а тільки злегка перуть, намилюють і розкладають на землі, залишаючи дальшу роботу сонцеві.

З комінів здіймався вгору легенький димок і танув у повітрі. Ці комини, вибудувані знадвору кожної хати і сперті на дерев'яні стовпчи-

¹⁾ «Бастанте» — багато.

ки, видавалися Данкові особливо смішними і забавними.

В городцях працювали жінки у ширококристих солом'яних капелюхах, що хоронили голови від гарячого сонця.

Розміщене червоне болото липло до ніг і в деяких місцях творило зрадливі сковзанки, а широкі баюри змушували робити круті зигзаги то в один, то в другий бік.

Посуваючись обережно вперед, наші знайомі зустрічали і місцевих чоловіків, що з фойсами¹⁾, або мотиками на плечах поволі тягнули в поле. Вони також мали на головах великі капелюхи, а на ногах — капці з дерев'яними, або шкіряними підошвами, які, замість верха, мали єдиний ремінець. Треба було неабиякої вправи з цим взуттям, щоб втримати його на нозі і не загубити в клейкому болоті, або, виходячи на слизький горбок, чи, сходячи знього, не впасти простісенько в густу болотяну кашу. Чоловіки носили штани низько, на самих бедрах, тісно стягнувшись пояском.

— Бом діа²⁾ — відповів священик, пісکидаючи з пошаною капелюхи і з цікавістю приглядаючись до Данка.

— Бом діа!³⁾ — відповідав священик, підймаючи й свого капелюха.

Босонога дітвора ганяла по рідкому болоті, розбризкуючи голими п'ятами цілі водограї,

¹⁾ «Фойса» — кривий ніж на довгому держаку, що служить для стинання корчів.

²⁾ «Бом діа» — добрий день.

або, закачавши штанці, лазила по найглибших калабанях.

— Слава Ісусу Христу! — кричали діти, зауваживши священика, і підбігали до нього, також цікаво поглядаючи на Данка.

— Слава навіки! — ласково відповідав отець Вісенте, зупиняється, витягав з кишені „сантіні“ — маленькі святі образочки — і роздавав дітям.

Діти дякували, з побожністю цілували образочки і, вдоволені, віходили, показуючи одні другим, що вони від священика дістали.

Так, вітаючись зі старшими і з дітьми, та обмінюючись подекуди кількома словами, отець Вісенте з Данком опинилися перед відкритими дверима якогось дому, де коло порога зібралося кілька чоловіків. Вони, видно, також ішли до роботи, бо під стіною стояли фойси, мотики і сокира, а на землі — чайник. Кинувши оком через двері, Данко зауважив за ними невеличку кравецьку робітню, власником якої був, як можна було догадатися, той низенький, сухорявий чоловічок, котрий стояв на порозі з перевішеним через шию сантиметром.

— А, падре!.. Комо вай? — привітався кравець.

— Муньто обріgado, во бень. Комо вай осеньор?¹⁾ — відповів священик і зупинився.

¹⁾ «Комо вай о сеньор?» — «Як іде панові?». «Муньто обріgado; во бень» — «Дуже дякую, йде добре». Це звичайна форма привіту в Бразилії.

Всі присутні обмінялися з о. Вісенте легкими обіймами і взаємним поплескуванням по плечах, а тоді один з чоловіків підняв чайник, ділляв кую, котру тримав у руках, і подав її мовчки священикові. Той подякував і став пити шімарон. Так постояли з десять хвилин, поки о. Вісенте випив кую, поговорили про щось, очевидно, про Данка і його батька, бо священик кілька разів казав: „сеньор Алфредо“, „сеньор Іван“, „Данко“, а потім розпрощалися і всі розійшлися в різні сторони.

Пішли далі, поки не дійшли до склепу Саміра, і там знову повторилася історія з шімароном і з оповіданнями про Соколів і Гроссбаха. Видно було, що тут ніхто нікуди не спішив і радо приставав до балачок, особливо коли вони велися при гарячому шімароні.

Нарешті прийшли на будову.

Двір уже був обгорожений високим парканом, а в дворі лежали стоси дощок, стовбів і ґонти. Хата виглядала покищо, як кістяк: були закопані вже всі стовби, прибиті всі поперечки і зведені крокви. На вершку ще непокритого даху стреміла прибита зелена гилляка, а робітники, ніби скінчivши роботу, сиділи і курили.

Падре Вісенте привітався і спитав:

— Вже?

— Ci, сеньор, вже, — відповіли робітники. — Чекаємо шураски.

— Я вже замовив учора. Підіть принесіть все, що потрібно. А ось тут маєте сина господаря. Він заступатиме свого батька.

Робітники підходили до Данка, обіймали його і плескали по плечах і питали щось про Бразилію. Хлопець був у клопоті: він і мало розумів з того, що говорили, і дивувався, що робітники мали такий вигляд, ніби вже скінчили роботу, а в той самий час хата зовсім не придавалася на те, щоб тут жити. Він запитливо подивився на священика.

Падре Вісенте довго йому пояснював словами і жестами, поки нарешті Данко зрозумів: у Бразилії є такий звичай при кожному будівництві, що, коли зведуть крокви, прибивають нагорі зелену гілляку. Тоді господар є зобов'язаний улаштувати для робітників прийняття — шураскаду з пивом. Шураско — це печене на вогні м'ясо, яке напередодні заправляється оцтом, сіллю, цибулею, часником і перцем.

Діставши дозвіл, частина робітників пішла принести все, що потрібне, а друга заходилася розкладати вогонь.

Віддавши розпорядження, падре Вісенте взяв Данка за руку і повів його в глибину двору, де стояла знайома вже нам з першого розділу хижка. Перед входом священик заплескав у долоні. На цей виклик з хижі висунувся босий старий чоловік в коротенькій спідничці і в кожушку, накинутим на голі плечі. Довге волосся, рівне і чорне, підрізане над бровами, ззаду було звязане в „кінський хвіст“. Темна, землисто-матова шкіра його обличчя пооралася глибокими зморшками, хоч очі старого, темні, бліскучі, видалися цілком молодечими. Руки і ноги

діда вкривали численні шрами, що лишилися по давно загоєних ранах, а на грудях був витатуюваний знак, подібний до сонця; кружечок і промені довкола нього.

Привітавшись зі старим, священик звернувся до Данка:

— Це індіянин, Коарасіаба — Соняшний Волос, Данку. Зрозумів?

— Сі, сеньор.

— О! А це другий індіянин — Арасі — Світанок, — показав священик на такого самого смаглявого хлопця, але вже вбраного в штани і сорочку, що виріс між ними, невідомо звідки, мов з-під землі.

Арасі при тій рекомендації сердито зморшив брови і сказав гордо:

— Я — бразилієць!

— Ти — дурень! — зневажливо поправив його дід. — Справжніми бразилійцями є саме індіяни!

Падре Вісенте ледве помітно всміхнувся і заговорив:

— Ти, Коарасіабо, вже бачив того доброго пана, для якого будують хату. А ось це — його син. Сеньор Іван не схотів вам робити кривди і не дозволив вас виганяти зі свого подвір'я, а Данко вже багато чув про індіян від сеньора Алфредо і дуже бажав з ними познайомитися. Отже, живіть дружно.

Потім священик розказав про те, що Соколи мусіли тікати з рідного краю, який завоювали

вороги, і що на „великій воді” померла мати хлопця.

Старий смоктав люльку, зрідка кидаючи на Данка допитливі погляди, і хитав головою. Потім пішов до оки, виніс звідти якісь жовті овочі, подібні до цитрин, і подав Данкові.

— М а р а к у ж я, — сказав роздільно. — Іж. Данко спробував подану маракужу істи, але не зінав, як. Шкірка її була тверда і гірка. На допомогу йому прийшов Арасі. Він наддер шкірку і показав, що треба висмоктувати лише саму середину. В середині були чорні, завбільшкі в плюно зернятка, сховані в таких мішечках, як клітини помаранчі. Оці мішечки, повні соку, були дуже смачні, винно-солодкі й ніжні на смак.

Хлопці почали знайомитись. Взаємно один одного цікавили, бо походили з цілком різних світів, взаємно хотіли розговоритися. І хоч на перешкоді стояв брак знання спільної мови, але юнаки зуміли його обминути. Арасі почав з того, що закликав Данка рукою йти до халупи, і Данко пішов.

З помітним схвилюванням зайшов до середини і розглянувся довкола. Дошка сперта на двох пеньках і шкіри з убитих звірів по-під стінами складали єдину обстанову оки. На тростинових стінах висіли пучки висушеного коріння і різних зел, а на видному місці — колчани зі стрілами і два луки зі спущеними тятивами. В кутку стояло кілька списів. Посеред оки в ямі

дотлівав жар вогнища. Все було прокурене і пахло застарілим димом.

Данко з забобонним почуттям дивився на убогу обстанову, і вона видалась йому казково-гарною. Він навіть пожалував, що тато, замість тієї хати, яку він тепер бачив, правда, ще незакінченою, не наказав вибудувати собі отакої хатини. Особливо ж його увагу притягли справжні луки і стріли, про які він стільки намріявся в Европі.

Арасі тим часом показував йому власного кривого ножа в піхвах, шкірки з убитих гадюк і скляні кульки — боліні, що є предметом улюбленої гри всіх бразилійських хлопців. Показуючи ту, чи іншу річ, Арасі виразно називав її по-португальськи і змушував Данка повторювати. Нарешті, поліз в кут, застромив руку в тростяну стіну і витягнув звідти ще якусь річ.

— П і т е к а, — пояснив Данкові. — Знаєш, що це таке?

— Ні.

— П і т е к а, — повторив ще раз Арасі і подав пітеку Данкові.

Данко взяв її в руки і почав уважно оглядати. Це були два кружечки шкіри, завбільшкі в долоню, зшиті краями і сильно випхані чимсь зсередини, так що з них вийшов плескуватий м'ячик. Посередині одного кружечка була зроблена дірочка, в якій стреміла рурка, приблизно величини пальця, а з неї стреміла китиця пір'я.

— А для чого пітека? — спитав Данко.

— А от, дивись!.. — сказав Арасі, підбивши пітеку долонею вгору.

Пітека зафурчала і, описавши круту параболу, почала падати вниз. Ale Арасі підбив її долонею, і вона знову зафурчала, злітаючи вгору. Китиця пір'я стримувала швидкість її льоту і змушувала триматися в повітрі майже в незмінному положенні — м'ячиком вниз.

— Відбивай! — крикнув Арасі, подаючи на цей раз пітеку Данкові.

Ta поки Данко зрозумів, чого від нього вимагають, пітека пролетіла у нього над головою і вдарилася об стіну.

— Е п - па, португез! — розсердився Арасі, підняв пітеку і підбив її до Данка. — Кажу, відбивай!

Aле і на цей раз вислід був той самий, тільки Данко вже сам підняв пітеку і ударом долоні подав її в сторону Арасі. Той відбив, а Данко знову „промазав”, і пітека упала у нього за плечима. Звичайно, Арасі був старший від Данка а до того мав неабияку вправу в цій грі, в яку, зрештою, грають завзято всі діти в Бразилії, і Данкові годі було з ним змагатися. Ale малого європейця відразу гра захопила, і він, даючи промах за промахом, щодалі, то попадав у більший газард.

Так минула непомітно майже година часу, поки знадвору не донісся голос священика, котрий кликав Данка їсти шураско. За намовою отця Вісенте Данко, як заступник господаря, попросив на прийняття також Коарасіабу й

Арасі, висловивши своє запрошення словом: „Ходім!”

Коло розложеного вогнища стояло чимале дерев'яне корито з тонко порізаним м'ясом, плетений кіш з хлібом і відкрита бочівка солодкого пива місцевого виробу. Робітники, понастромлювавши шураско на довгі, загострені палиці, пекли його над вогнем, час-до-часу поливаючи маринатом. Кілька готових шураско вже стояло остроронь на тих самих палицях, зложених у стіжок.

— Ну, починаємо, — сказав священик. — Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа...

Всі повставали, поскидали капелюхи і проказали коротку молитву. Потім брали шураско, хліб, пиво, бажали Данкові щастя і сідали їсти.

Досить неприємне на перший погляд м'ясо виявилося дуже соковитим і смачним, так що Данко сам здивувався, коли з'їв аж два великих шматки, яких би вистачило на цілу родину. Солодке пиво ще збільшувало апетит і приемно шуміло в голові.

Не забракло і гостей: то той, то інший перехожий завертали у подвір'я і приймали участь в шураскаді.

По закінченні прийняття робітники повставали, поскидали капелюхи, поклепали по плечах отця Вісенте й Данка, а тоді жваво і весело взялися прибивати дощані стіни.

ДАНКОВІ НОВІ ОПІКУНИ

До місяця Соколи вже були у власній хаті. На послуги землемір взяв немолоду муринку Алісу, якій доручив цілу господарку і нагляд над сином.

Аліса була дуже роботяща, дуже добра і побожна, але й не менше криклива. Вона постійно гримала на Данка за кожну дрібницю, а часом і зовсім без ніякої причини, щоб лише виявити свої турботи і любов. Ранком і увечері, а то і посеред білого дня, вона налітала на хлопця, мов гураган, хапала його в свої сильні руки, тягнула до умивальки і так енергійно мила, що тільки клапті мильної піни летіли довкола. Потім витирала до червона його тіло пухнатим рушником, перебирала в чисті сорочки, розчісувала чорні кучерики, стогнучи і нарікаючи, що бруднішого хлопця не бачила за все своє життя.

Стіни кімнати Аліси були обліплені безліччю святих образків, а на почесному місці стояла статуя чорного святого Бенедикта — покровителя муринів, якого служниця найбільше поважала.

Свою мову Аліса пересипала вигуками, приказками і цікавими зворотами, які Данко начився розуміти лише згодом.

— Барбаріда! — кричала вона, зустрічаючи його на порозі при повороті зі школи. — Ти знову сьогодні грав з хлопцями в боліні й спізнився на обід?!! Чи ті урвиші є товариством для порядного хлопця? Мій Господи Небесний! Я вже не можу витримати з тобою!.. Чекай, чекай, прийде батько!.. Я йому розкажу, як ти мене слухаеш! І не думай, що я на цей раз буду тебе боронити, коли батько візьме прута і почне тобі науку на спині записувати! Можеш уже мочити бороду!..

„Барбаріда” — це означало „варварство”, а „можеш мочити бороду” — „приготуйся до поганого”.

Другим разом трагедія виникала з іншої причини:

— Пушша! Ти ще досі читаєш?! Носса Сеньора Сантіссіма! Та ти вже скоро осліпнеш над книжками! Так, так, будеш сліпий! Можеш уже мочити бороду!

Зате, коли батько часом скартав хлопця, Аліса заливалася сльозами, голосила на цілий дім, скликала всіх святих і присягалася, що ще не бачила в житті такої доброї дитини, як Данко, і такого безсердечного батька, як „сеу Іван“.

— Не даром кажуть люди, — говорила Аліса, — що є неможливо догодити цілому світові і своєму батькові заразом, недаром!..

Спочатку Данко дуже боявся сварливої служниці, але потім звик до її криків і не приймав їх близько до серця. Часто навіть жартував і

клип з неї, хоч і любив за добре серце і безко- нечну відданість своїй малій особі.

Цілком інші взаємини зав'язалися між ним і старим Коарасіабою. У перші дні Соняшний Волос не звертав на хлопця жадної уваги і, коли часом проходив повз Данка, дивився на нього, як на порожнє місце, навіть не відповідаючи на привітання.

Та одного дня, бачучи, як малий завзято стріляє з власноручно зробленого лука, підійшов до нього, взяв лук, оглянув з усіх боків і попробував пальцем пружність шнурка, який правив за тятиву. Потім, зневажливо скривившись, віддав лук назад і почвалав до своєї хатини, щось сердито бурмочучи по-індіянськи.

Данко зрозумів, що його лук в очах досвідченого індіянина нічого не вартий. Та й справді, чого була варта звичайна палиця, зігнута і зв'язана простим шнурком? Хлопцеві було трохи ніяково, але що він міг зробити? Стріляв з такого, який умів зробити. Правда, стріли ніколи не влучали і в найближчу ціль, а летіли собі, куди самі хотіли. Тому Данко постановив собі бодай їх удосконалити. Пам'ятаючи, які були стріли в халупі індіян, він назбирав пір'я і поприв'язував його пучками на задніх кінцях заструганих паличок. Та і від цього справа не покращала, хоч упертий хлопчина щодня вправлявся в стрілянні.

І от якось, коли він безуспішно вже з двадцять разів старався влучити в стовбур піньора, до нього підійшов Коарасіаба. Знову взяв

у руки лук, оглянув його і раптом переломив на коліні. Данко спочатку аж розгубився від такої кривди, але не вспів запротестувати, бо Коарасіаба взяв його за руку і повів до халупи. Лишивши хлопця перед входом, сам, зайшов до середини і по хвилині вийшов назад, тримаючи в руках два луки і два колчани зі стрілами. Колчан з коротшою перев'язкою перевісив Данкові через плече і дав у руки маленький лук. Другий колчан одягнув сам і наказав хлопцеві йти за собою на попереднє місце. Там став у боюву позу і почав одну за другою випускати з лука стріли. Було їх, може, з десять, і всі вони одна за одною, легенько фуркнувши, вп'ялися в ту саму точку. Данко був цілком приголомшений. Він ніяк не міг повірити, що тримає в руках справжнього, хоч і маленького, лука, майстерно зробленого з якогось дуже гнучкого дерева і стягненого елястичною тятивою зі шкіри. Стріли були також справжні, гладенькі, рівні, зазублені на одному і оздоблені пір'ям на другому кінці. І колчан був справжній, шкіряний, зшитий висушеними жилами і оздоблений визерунками. Данкові аж дух сперло, і він безпомічно старався підібрати слова, в яких би можна було висловити подяку індіянилові. Але Коарасіаба зовсім не чекав подяки. Він пішов до дерева, повитягав свої стріли і, вернувшись назад, почав показувати Данкові, як треба стріляти: вигинав його тіло у належну позицію, нахилив йому голову, поправляв положення ліктів. При тому не був надто делікатним, покри-

кував і штовхав. Але Данко не ображався. Він тільки старався пильно дотримати всіх вказівок, хоч це і не було легко. Зате перша ж випущена стріла пролетіла зовсім близько від цілі, чого перше Данко ніяк не міг осягнути. Окрім того, хлопчина щойно тепер відчув, що значить стріляти зі справжнього лука. Він був тугий, пружний, немов живий, і стріла з нього летіла рівно і далеко, а не так, як з того криового прута, що його перед хвилиною зломав Коарасіаба.

Не минуло і години, як Данко вже щодругою стрілою влучав у намічену ціль. Коарасіаба, побачивши, що хлопець збагнув перші засади цієї мудrosti, лишив його самого і пішов геть.

З того дня Данко поволі почав заприязнюватися зі старим відлюдком. Його вправність у стрілянні зростала, хоч Коарасіаба ніколи не ю не був вдоволений. Він сам іноді показував свою майстерність, влучаючи چехибо в кожну вказану Данком ціль.

Здається, що велике зацікавлення луком і було тією першою причиною, яка викликала в індіянина довір'я і приязнь до чужого йому білого хлопця, а бажання говорити по-індіянськи ще більше ту приязнь поглибили. Тут Данко виявився куди більше здібним учнем, як в стрілянні, і незабаром, непомітно для себе самого почав порозуміватися з Коарасіабою виключно по-індіянськи.

Бачучи, як часто роблять його ровесники, Данко одного разу обв'язав собі голову стяж-

кою, за яку натикав пір'я, і так, без сорочки, в самих коротких штанцях, з'явився перед Коарасіабою, начепивши, звичайно, на себе лук і колчан. Думав, що зробить велике враження на Коарасіабу, але натомість викликав тільки на устах старого ту саму зневажливу усмішку, яку викликав недавно своїм луком. Однак, Коарасіаба нічого не сказав, тільки відвернувся.

А через пару тижнів, побачивши знову Данка з пір'ям на голові, покликав його до себе в оку, скинув з нього стяжку і замість неї, вдягнув хлопцеві на голову справжнє індіянське, майстерно зроблене — а кванґапе з жовтого і зеленого пір'я папуг. Але і це не було все. Коарасіаба одягнув на Данка ще й справжню спідничку, так само зроблену з пір'я, а на ноги — асояба — червоні шкіряні камаші, які носять індіяни для охорони від колючок, гострого каміння і гадюк.

Тут Данко вже не витримав і, хоч знов, що індіяни не розуміють пестощів, кинувся на шию Коарасіабі і кілька разів поцілував у зморщені щоки.

Індіянина зворушила ширість хлопчини, але він не вмів її виявити, тільки поклав руку на голову Данка, як роблять індіяни на ознаку приятельства, і сказав:

— Ти любиш одягатися по-індіянськи і не встидаєшся цього, як Арасі, — візьми. Це я зробив тобі. Візьми, — повторив ще раз.

Данко миттю вилетів з оку і побіг додому, де застав падре Вісенте, що приходив кожного

разу, коли Сокіл повертає з лісу, і підучував його португальської мови.

— Дивись, дивись! — здивувався Сокіл. — А це що за маскарада?!

А Аліса, як звичайно, заломила руки і заголосила:

— Носса Сеньора Сантіссіма!..
Що той чорномазий виправляє з дитиною!!!

Всі, в тому числі й отець Вісенте, почали голосно сміялися, бо вже кому-кому, але не муринці Алісі було називати індіянина чорномазим: Коарасіаба виглядав принаймі втроє більшим від неї.

Кінчилося це все тим, що осиротіла дитина всім серцем прилипла до старого індіянина, викликаючи на кожному кроці плаксиву заздрість Аліси. Данко весь вільний час проводив у товаристві Коарасіаби, або дивлячись, як старий виплітає кошки і торбинки, або вправляючись під його керівництвом у стрілянні з лука, або слухаючи старі індіянські перекази й легенди.

Коарасіаба охоче розказував йому про найвищого індіянського бога — Тупана, і про малих божків з доброю, або поганою вдачею. Добрим божком був А н я г а, котрий переслідував брехунів, шахраїв і пройдисвітів та карав їх. Добрим був також М а к а ш е р а — опікун доріг і подорожуючих. Злим божком був К а а п о р а, котрий жив на вершках дерев і їздив на осіdlаних а н т а х. Хто зустрівся, як твердив Коарасіаба, з Каапорою, перетворювався

також у злого божка К а й п о р у, або залишився нещасливим на все своє життя. К у р у п і р а с зроджували у людей погані настрої, а М а р а г і г а віщувала смерть.

Оповідав Коарасіаба також багато різних історій про злого С а с і — маленького, зелено-го чортика, з вивернутими назад ніжками і з пораненою правою долонею, котрий за любки зводить подорожників з дороги і робить їм всякі прикrostі, коли не бачить опікуна подорожників М а к а ш е р у.

Серед усіх тих злих і добрих божків, Коарасіаба виділяв з особливою пошаною С у м е, котрий ще в давню давнину навчив індіян вищувати мандьюку, бавовну, кукурудзу та інші корисні рослини.

Данко інколи цілими годинами слухав оповідання, як гарні казки, але вдавав, що вірить, аби не образити Коарасіаби. Інколи він сам, щоб зревануватися, оповідав своєму старому приятелеві про Європу, про війну, а найбільше — про свою батьківщину, котрої, правда, не пам'ятав, але любив. Коарасіаба особливо охоче слухав про Україну, хоч зовсім її не уявляв. Та, слухаючи Данка, він прийшов до переконання, що українці напевне належать до племен т у п і, а українські вороги — до т а п у я. Українських провідних людей навіть і сам Данко в розмовах з Коарасіабою мусів називати м о р у б і ш а б а м и, як називають індіяни вождів своїх племен, бо інакше Коарасіаба його не зрозумів би. Хлопцеві, правда, трохи смішно

було казати: „морубішаба Хмельницький”, „морубішаба Мазепа”, „морубішаба Петлюра”, але в індіянській мові не було інших слів, що заступили б потрібні титули.

Нераз, оповідаючи про ті, чи інші кривди, що їх доводилося зазнати українцям від своїх ворогів, Данко впадав у гнів і міцно стискав дитячі кулаки, а Коарасіаба сумно хитав головою і казав:

— Так, так, це — та пуйтінъги. Вони скрізь роблять те саме...

Дивна приязнь між старим індіянином і малим білим хлопчиною кріпла з кожним днем і набирала глибшого характеру. Данко вивчив уподобання і вдачу Коарасіаби, знав його маленькі слабости і завжди старався їх задоволити. Він непомильно відчував, коли старий мав охоту на пиво, коли — на шімарон, а коли — на рожеву, соковиту ковбасу, которую любив понад усе в світі. На прохання сина Сокіл наказав Алісі варити щодня трохи страви для обох індіян. Вони багато не потребували. Мищинка чорної фасолі, а до неї трохи рижу, або фарофу¹) — і обое, а особливо Коарасіаба, були вдоволені. Данко також постійно дбав, щоб у Коарасіаби не вийшов тютюн і шімарон, щоб були дрова в хатині, бо в холодні ночі старий звичайно просиджував коло вогнища. Словом, Данко більше дбав і думав про старця, як його власний внук.

Одне лише дивувало малого Сокола: досить

¹⁾ Фарофа — товчена на платки кукурудза.

йому було спитати, звідки прийшов Коарасіаба до Санто Антоніо, як той прикидався глухим і німим, і ніякі випитування, ніякі наполягання не помагали, тільки сердили старого і кінчалися тим, що він виганяв Данка геть. Огірчений хлопець біг тоді шукати Арасі й звертався з тими самими питаннями до нього. Але й Арасі в тому відношенні був цілком подібним до діда: він розмовляв охоче про всі речі, за винятком того, звідки він походить і що означає знак сонця на грудях. Данко колись побачив, що той знак має також і внук, а тому постійно про нього питався, але даремно.

— Чого ти чіпляєшся до мене?! — нетерпеливо відповідав питанням на питання Арасі. — Я не знаю... Був маленьким, коли ми прийшли сюди. А взагалі — я бразилець.

Особливо тісної дружби між Данком і Арасі не було, хоч вони бачилися щодня й інколи годинами бавилися разом. Але Данко мусів ходити до школи, мусів багато читатися, не смів ганяти по вулиці, ліпити греблі з болота, коли падав дощ, не смів дряпатися по деревах, або ходити до лісу на полювання гадюк, — себто не смів нічого того, що найбільше подобалося Арасі. Тому молодий індіянин, знудившись вирізуванням човників з кори, будуванням шатра, або грою в пітеку, покидав свого малого товариша і біг туди, куди його приваблювала цілковита свобода рухів. Та попри це все Данко уважав Арасі за свого близького товариша.

Непомітно минали роки...

Сокіл і далі працював у лісах, заробляв добре гроши і вже не тільки був власником парцелі, на якій мешкав, але мав багато гектарів землі серед пралісів, де найняті робітники корчували дерева і садили каву.

Данко ріс, міцнів і добре вчився. Одну за однією він поперечитував уже по кілька разів усі дозволені йому книжки з монастирської бібліотеки, але завжди почував якийсь розумовий голод. Тому чим далі, то частіше навідувався він у позашкільні години до монастиря і проводив багато часу в розмові зі священиками.

СТОРИНКА БРАЗИЛІЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Одного разу кабокльо Сілвіо, котрий приходив звичайно до Соколів рубати дрова і обробляти город, сидів після обіду в кухні й розмовляв з Алісою.

— Казав Самір, — почав він, — що падре Вісенте сьогодні знову копає: скарбів шукає.

— Ет, вай на онда! — відповіла служниця. — Те, що скаже брехун Самір, я завжди записую на коміні! Напевне священик город копав, а Самір вже й брехню пустив...

— Еге, „город”! Під муром копає яму на город?

— Щось я не вірю в ті скарби, — говорила муринка, завзято шуруючи баняк. — Скільки то вже люди набрехалися про ті скарби, а ще ніхто нічого не знайшов.

— А ти думаєш, що ці скарби легко знайти? Не бійся, езуїти їх добре ховали, та ще й заклинали при тому.

— Барбарідаде! — скрикнула Аліса з великим обуренням. — Як це священики могли заклинати?! Заклинають тільки ті, що знаються з чортом!

— Неправда! — запротестував Сілвіо. — Різni заклинання бувають: одні від чорта, а другі — від Бога. Коло езуїтських скарбів стоять на

сторожі святі, котрі тільки тоді відкриють дороги, коли єзуїтська кривда стане оплаченою.

— Коли б так було, то для священиків би вже дорогу відкрили.

— Коли ж священики не вміють і не хотять шукати, як слід. Ти знаєш, де єзуїти ховали скарби?

— Знаю. Всі кажуть, що під водою.

— А бачиш!.. А падре Вісенте копає під муром.

Данко вже не чекав кінця розмови, а тихенько висунувся з дому і мерштій побіг до монастиря. Він уже й перед тим чув нераз про якісь величезні скарби, які мали поховати отці єзуїти в Бразилії, але ніколи докладно не міг довідатися, навіщо це було зроблено.

Задиханий від скорої ходи, застав отця Вісенте коло криниці, де він обмивав замашені глиною руки.

— І ти прийшов на скарби дивитися? — спитав з усмішкою священик, попереджуючи Данкове привітання.

Данко зніяковів:

— Як падре знає? — почервонівши, спитав своєю чергою.

— Бо не ти перший сьогодні приходиш, і всі питают про скарби.

— А... А це правда?

— Що? Що я шукаю скарбів? Правда, мій сину, але не таких скарбів, про які говорять люди...

— А яких?

— Великих скарбів, Данку... Більших, як золото і дорогоцінні каміння!

— О, падре Вісенте... — благально зложив руки Данко.

Священик посміхнувся добрячою усмішкою:

— Знаю, знаю: уже хочеш відразу про все довідатися... Такий з тебе цікавий хлопчина росте... Ну, ходім до хати, оповім тобі дещо. Сонце, бачиш, як пече...

Щасливий Данко попростував за отцем у приміщення монастиря, де в грубих мурах стояла приемна прохолода.

Отець Вісенте попросив одного з вихованців принести збанок зі соком маракужі, котрий тут літом п'ють з водою, або й замість води, і, сівши навпроти Данка за маленьким столиком, почав:

— Бачиш, сину мій, на цьому місці, де ми зараз з тобою сидимо, вже в сімнадцятому столітті знаходився єзуїтський редут. Знаєш, що це таке?

— Hi, — широ признався Данко.

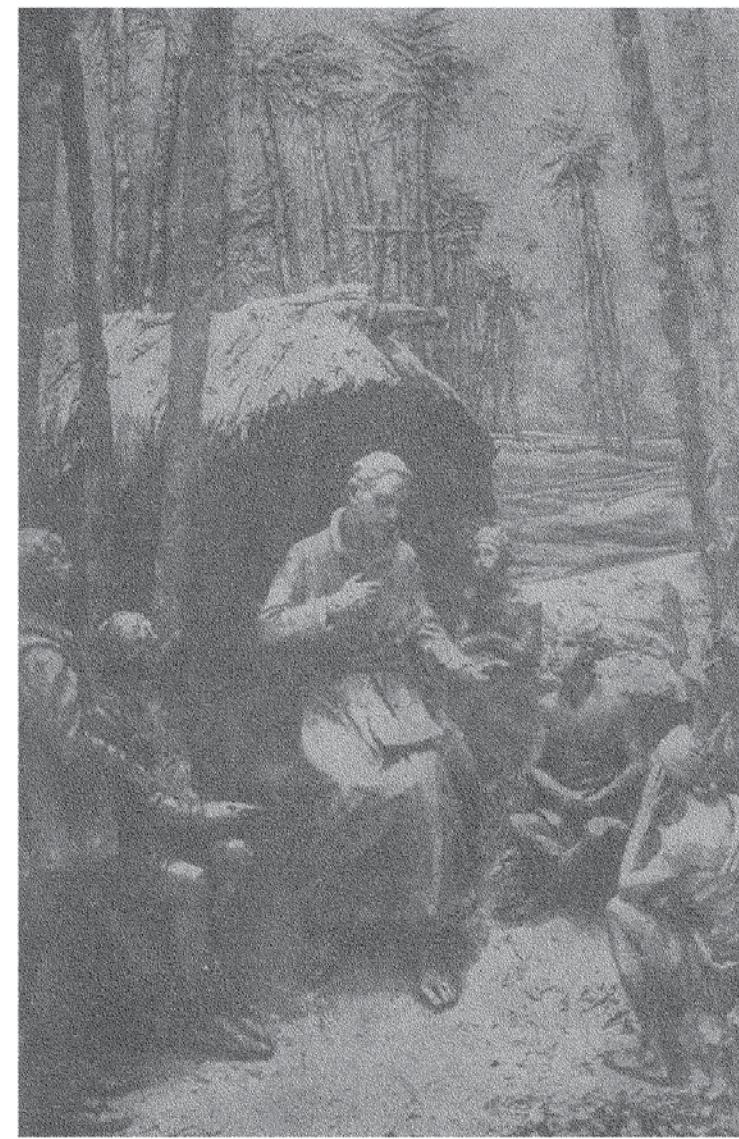
— Як не знаєш, то слухай від самого початку...

Падре Вісенте, поналивавши собі й Данкові до шклянок соку і зробивши кілька ковтків, став оповідати.

— Отож, як ти вже знаєш, у шіснадцятому столітті на землях Південної Америки почали господарювати дві держави: Португалія та Еспанія. Від теперішнього Сан Павло на північ хазяйнували португальці. Еспанці опановували землі, що нині є державами Уругвай, Парагвай

та Аргентина, а також Центральну Америку. Твердо визначених кордонів не було, а тому обидві країни часто воювали між собою за ті, чи інші території, особливо на півдні.

Спочатку, як еспанці, так і португальці опановували терени при допомозі грубої сили. Адже на нововідкритих землях жили сотні тисяч диких індіян, котрі дуже негостинно зустрічали непокликаних гостей, що поводилися, як жорстокі господарі у чужій для себе країні. Наїзники потребували земель, лісу, копалин, потребували рабів і потребували безпеки для свого життя. Останнє, звичайно, було найпотрібніше, бо ні багатство, ні раби мертвому нінащо не придалися. А смерть чигала на кожному кроці, оскільки дики індіяни дорого продавали свої землі, свої права і свою свободу. Ні один кольонізатор не був певний свого завтра і не знав, чи за кілька годин вся його загосподарена і розбудована кольонія не перетвориться в руїну і згарища, а сам він не буде лежати покаліченим трупом. Дикуни не жалували нікого і платили кров'ю за кров, мукою за муку, смертю за смерть, віддячуючись таким способом за грабіж і невільництво, які принесли зі собою білі люди. Еспанці ж і португальці, вважаючи відкриті землі з усіми їхніми багатствами і населенням своєю безспірною власністю, трактували індіянські напади і непокірність, як великий злочин, і мстилися за них з подвійною жорстокістю. Злоба родила ще більшу злобу, помста родила ще гіршу помсту, аж поки це все не



Отець Аншієта серед дикунів

зіллялося в жахливий клубок і не перетворило життя в справжнє пекло.

В таких умовах опановувати край, одночасно не цивілізуючи його, було неможливо. А найпотужнішою і випробуваною зброєю в цивілізації диких земель все було духовенство. І от в 1549-му році разом з новопризначеним на Бразилію першим головним губернатором — Tome de Соуза приїхало сюди перших шість монахів езуїтського ордену на чолі з о. Маноелом Нобре-гою. Серед тих монахів був також і о. Жозе Аншета. Обидва названі священики, а особливо Жозе Аншета, записані в історії Бразилії як найсвітліші постаті, перед котрими меркнуть імена найвидатніших завойовників і світських діячів, а отця Аншету за його заслуги перед Церквою і державою проголошено навіть Угодником Божим.

На цих шістьох священиків упав весь тягар перших кроків завоювання дикої землі не смертоносною зброєю, а зброєю духововою. І монахи-езуїти не злякалиссь труднощів та небезпек, а сміло пішли їм назустріч. Вони заглиблювалися в ліси, знайомилися з індіянами, будували каплиці, закладали місійні оселі зі школами, лікарнями і власними господарками. Дикини відразу пізнали у священиках своїх приятелів, а тому масово горнулись до місій, в яких знаходили правдиве слово Божої істини, знаходили допомогу і оборону своєї свободи перед небезпечними мисливцями, що полювали за рабами. І хоч подавляюча маса індіян знаходилася далі на

воєнній стопі з колъонізаторами, але ті, котрі поселилися на місійних територіях і прийняли християнство, робилися вже мирними обивателями, побіч яких спокійно могли жити білі люди.

Еспанці, котрі мали на завойованих землях ще більші клопоти з дикунами, нарешті вирішили й собі піти за прикладом португальців і також запросили езуїтів для організації індіянських центрів, але значно пізніше.

Завдяки наполегливій і тяжкій праці місіонарів-езуїтів на переломі шіснадцятого і сімнадцятого століть постала в Парагваю Місійна Територія, на котрій було поселено кругло 100.000 індіян, а в західній частині теперішньої провінції Парана, між річками Паранапанема та Ігуасу — Індіансько-Християнська Проповінція Гваїра, котра в першій четверті сімнадцятого століття обіймала 13 езуїтських редутів, кожний з яких мав пересічно 3-4 тисячі катехізованих індіян.

Що ж представляли собою редути?

Центром кожного редуту була церква і монастир, збудовані на зразок твердині, як ось і ця наша церква в Санто Антоніо. Довкола твердині поселявалися індіяни. Кожна індіянська родина мала свою ділянку землі, яку обробляла для власного вжитку. Окрім того, кожний редут мав спільну велику площа, яка називалася Божою Землею і врожай з якої розподілявся між старими та непрацездатними, а також ішов на потреби монастиря. В редуті сиділо звичайно два священики, під наглядом

яких індіяни працювали коло землі, годували дріб та худобу та вчилися різного ремесла. Самостійно індіяни не могли працювати, бо і не вміли вести господарства і не були призвичаєні до систематичної роботи. Нераз і в редутах таке бувало, що індіянин, побачивши якусь пташину, покидав на ріллі волі і плуг, хапав свого лука і кидався здоганяти здобич. В тій погоні міг провести кілька днів і нарешті повернутися з убитою пташиною в жмені.

Отже, з огляду на таку дитинну вдачу дикунів, їх треба було постійно мати під наглядом і змушувати робити все потрібне.

Отці єзуїти зробили фактично величезну роботу, яку годі навіть собі уявити. Приборкати гордість ватажків-мурубішаб племен, які привикли до абсолютної, необмеженої влади над своїми підлеглими, одночасно боротися з ворожбітством і забобонами індіянських жреців-п'ягів, здобувати довір'я і послух серед цілком диких людей і катехізувати їх — це було надзвичайно тяжкою і складною справою, що вимагала терпеливості, відваги, жертвенности і здоров'я. Але єзуїти переборювали всі труднощі й уперто робили своє діло. В редутах індіяни не лише ставали християнами, але й навчалися багато такого, про що вони раніше не мали ніякого поняття. Історики й дослідники ствердили, що в редутах були гарні будови, кузні, млинни, високо стояло ткацтво, зразково велося сільське господарство, а медицина стояла на вищому рівні, як в Європі. Це поясню-

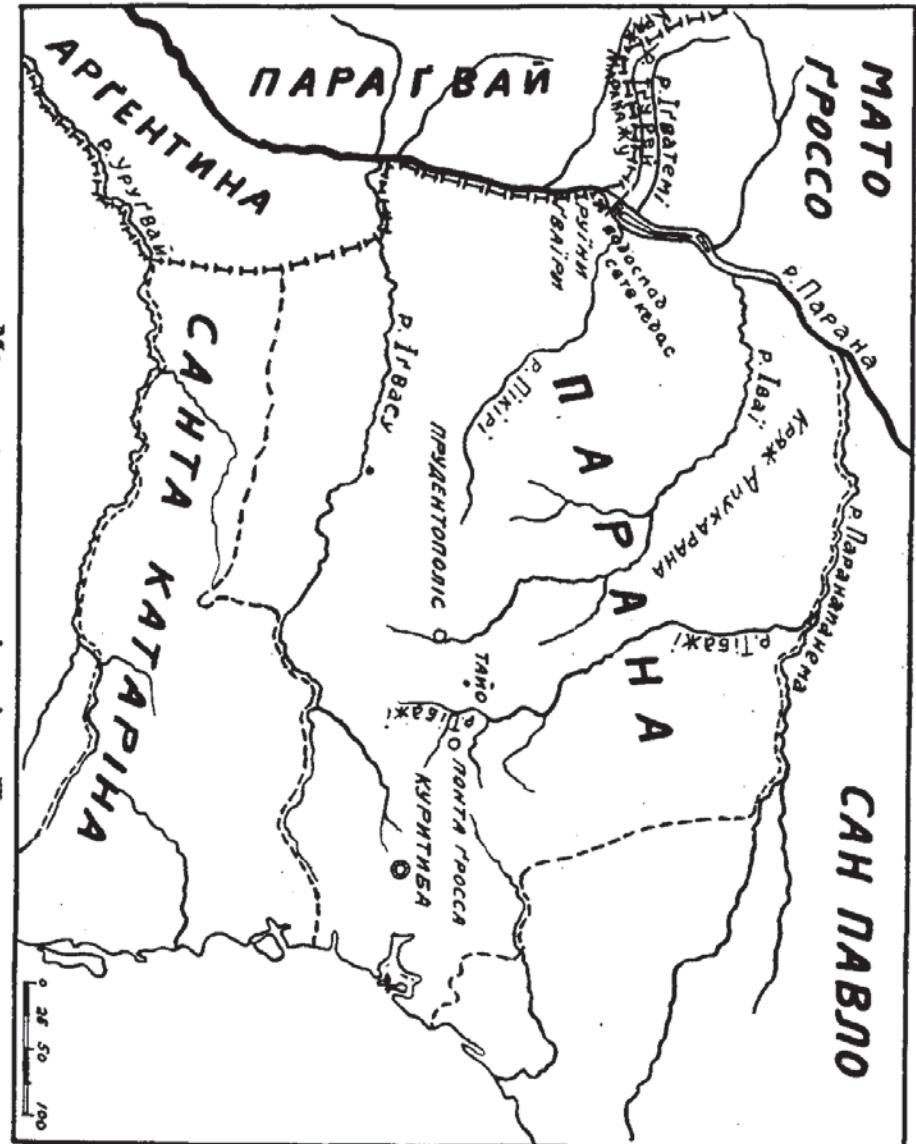
валося тим, що індіяни самі знали дуже багато зел та способів лікування, а священики доповнювали їхні знання досвідами європейської медицини і тому досягали великих успіхів.

Все шкільництво, на яке метрополії не звертали уваги і не фінансували, знаходилося та-кож в руках єзуїтів. Протягом майже двохсот років, себто, з середини шістнадцятого по середину вісімнадцятого століття, єдині єзуїти вели школи нижчого і вищого ступіння, де найкращі професорські сили безкоштовно вчили хлопців португальської мови, латини, філософії, догматики і математики.

В редутах програма кожного дня була встановлена наперед, і кожний мав визначене заняття. Навіть діти зранку йшли до церкви і школи, а перед обідом ділилися: хлопчики обідали спільно з монахами, а опісля працювали під їхнім наглядом; дівчатка на обід ішли додому і після обіду також працювали зі своїми матерями.

Великими подіями в редутах були фести¹), що влаштовувалися кілька разів на рік. Особливо урочисто готувалися редути до дня, в який день припадало ім'я святого патрона оселі і до дня Божого Тіла. Індіяни дбайливо прибирали церкву, будували вівтарі в оселі, робили брами з зелених гилляк, готовали багато їжі, а самі вдягалися у свою кращу одежду. По Службі Божій відбувалася урочиста процесія, в якій несли статую відповідного святого по всьому

¹⁾ «Фести» — празники.



Мала мапка допливів ріки Парани

селищі. Процесія зупинялася коло вівтарів на молитву, проходила крізь зелені брами, на яких індіяни навішували убитих звірів і птахів, а також різні плоди земні, щоб показати святому опікунові свої досягнення і працьовитість. Випускали високо вгору голубів й інших гарних птахів, прив'язаних на довгих нитках, змагалися в стрілянні з лука, метанні списа і грали у свої національні ігри. На урочистій трапезі присутніми бували тільки чоловіки, але й жінкам відсилали якусь частину їжі.

До якогось часу уряди Еспанії та Португалії всіма засобами підтримували єзуїтів і давали їм такі широкі права, що, наприклад, Місійна Територія в Парагваю Індіянсько-Християнська Провінція Гваїра перетворилися в окремі держави з власною самоуправою і кордонами, яких ніхто не смів порушувати. Такі ж маленькі, замкнені „королівства” представляли собою окремі місії та редути, розкинуті по широких просторах Бразилії.

Та пізніше сила і впливи єзуїтів ставали для багатьох невигідними і навіть небезпечними. Поперше, місіонарі й справді мали велику силу, спираючись на катехізованих індіян, які були готові кожної хвилини вмерти в обороні своїх опікунів. Подруге, рабовласникам, що мусіли купувати, або ловити цілком диких і не призвичаєніх до роботи індіян, мозолило очі, що під охороною законів за кордонами місій і редутів жили незалежним життям десятки тисяч вже вищколених і півцивілізованих робіт-

ників, котрих можна би було обернути в рабів, коли б не оо. єзуїти. Потретє, що було найважніше, єзуїтів ненавиділи і боялися за їхні відверті виступи проти рабства, як явища, противного Божим законам.

За це все єзуїти нажили собі непримирених ворогів. Першими з них були рабовласники, а другими — мамелуки й різні озброєні експедиції, що наживалися на торгівлі рабами.

А треба тобі, Данку, знати, що в ті часи про Бразилію ширилися різні легендарні чутки. Оповідалося про те, що в глибині краю є озера, повні перлів, що дна річок вкривають не звичайні каміння, а діаманти, що десь існують гори з чистого золота і що, нарешті, десь живуть індіянські племена в кришталевих палацах. Не були ці чутки цілком безпідставними, бо вже тоді в провінції Гваїра відкрито багаті поклади золота, а в річках Ігвассу та Тібажі знайдено дійсно велику кількість діамантів. Тому в перших трьох століттях після відкриття Бразилії в її надра пробивалися різні експедиції. Були вони й науково-дослідні, були й пригодницькі, а найбільше — розбищацькі, що нищили й плюндрували околиці, а пійманих індіян повертали в рабство.

Зокрема відзначалося у систематичній висилці таких розбищацьких ватаг Сан Павло. Там збиралися цілі банди різних злочинців та авантюристів, об'єднувалися в озброєні відділи і вирушали вглиб країни. Називалися вони бандейрантами від слова „бандейра” — пра-

пор і записали в історії Бразилії одну з найсумніших її сторінок. Заслочуючись Христовим іменем і виписуючи на своїх прaporах християнські кличі, бандейранти показали себе одночасно найбільшими ворогами Христових заповідей. Головною метою їхніх походів були індіянські скupчення в єзуїтських редутах, звідки можна було з меншим трудом здобути більшу кількість вправних хліборобів та ремісників і з вищими зисками продати їх в рабство. Гинуло багато індіян в тих нападах, гинули нерідко й священики, але бандейранти не дивилися на це, як на гріх...

Коли говорити про Гваїру, то найстрашнішими її руйніками були два бандейранти: Маноел Прето й Антоніо Рапозо¹) Таварес. Маноел Прето нападав на єзуїтські редути в 1611, 1618 і в 1623 роках. У 1628-му році він об'єднався з Антоніо Рапозо Таваресом, і вони разом, зібравши бандейру в кількості 900 мамелуків, 2.000 індіян і коло 700 павлістанців, що їх прозвали люди „божевільними поручниками Тавареса”, вдарили на найчисленніші редути в Гваїрі. Правда, ця виправа була для Маноела Прето останньою, бо він загинув від індіянської стріли. Але зате були також зруйновані редути Санто Антоніо, Сан Мігел, Жезус-Марія, Енкарнасьон, Сан Шав'єр і Сан Жозе. Рапозо Таварес повернувся до Сан Павло з величезною кількістю полонених індіян, котрих продав рабовласникам, а пізніше зробив ще кілька ви-

¹⁾ Рапозо — щур. Прето — чорний.

прав, після чого по найбільшому центрі Індіянсько-Християнської Провінції — Сіюдад Реал до Гваїра залишилися самі згарища...

Скарги й протести, що їх вносили отці езуїти до місцевих урядів, викликали тільки більшу ворожість до місіонарів, бо ж всі урядовці, що займали високі пости в Бразилії, були одночасно і рабовласниками, отже, особами, зацікавленими у невільництві. Це привело до того, що деякі священики, рятуючи волю й життя індіян, змушені були залишати редути і переселюватися в інші, менше доступні околиці. В історії записано кілька таких трагічних переселень, коли опікуни-езуїти чесно ділили всі труднощі вигнання зі своїми півдикими вірними, відмірюючи власними ногами в голоді й небезпеці сотні кілометрів тяжкої дороги через ліси, гори, через болота і пущі дикої землі.

З кожним роком становище індіян погіршувалося, з кожним роком поширювалися володіння наїзників, котрі потребували все більше й більше рабів. Зростала ціна на невільників, а разом з нею зростала і кількість бандейрантів, котрі, правда, вже не вірили в золоті гори й перлові озера, але бачили, що можна заробити гроші й на невільниках. Індіян ловили, де тільки було можна, згуртовували у великі партії і гнали на продаж.

Під впливом того всього у мирних обивателів редутів знову прокинувся вояовничий дух і відродилося почуття ворожнечі до білих. І знову щедро потекла кров бразильською землею,

запалали пожарища, попливли в небо густі дими...

Боротьба розгорілася наново. Все жадібнішими ставали рабовласники і роботорговці, все завзятіше боронилися індіяни, все, упертіше боронили своїх кордонів і своїх прав місіонарі. За це на езуїтів сипалося все більше скарг до столиць держав, все більше домагань — викинути їх з теренів Нового Світу.

Але властива трагедія розігралася щойно в другій половині вісімнадцятого століття...

В 1750 році уряди Еспанії та Португалії нарешті договорилися про устійнення кордонів на півдні Бразилії і підписали так званий Мадридський Трактат. Згідно з цим трактатом, місцевість Сім Редутів з кругло 30.000 індіян мала перейти до Еспанії, а еспанці зажадали виселення всіх індіян зі своїх володінь.

На місці кордони почали устійнювати щойно в 1754 році, але індіяни з Сімох Редутів категорично відмовилися покинути загосподарені землі, тим більше, що на дорозі такого переселення неодмінно потрапили б у руки розбирацьких ватаг, а від них — у рабство. Щоб перевести наказ у силу, еспанці вислали проти збунтованих індіян війська, але потерпіли ганебну поразку: озлоблені індіяни знишили їх впень.

Прем'єр-міністром і фактичним диктатором Португалії в ту пору був Себастьян Жозе де Карвальо е Мело, відомий в історії, як маркіз де Помбал. Була це людина нечу-

вано тверда і жорстока, підступна, підла, жадібна влади і грошей, а при тому сектант і ворог отців єзуїтів.

Використавши факт спротиву індіян з Сімох Редутів, він проголосив усіх єзуїтів державними злочинцями і видав наказ про вигнання їх з Португалії і всіх португальських володінь. Наказ забороняв також сповідатися і причащатися в єзуїтів і взагалі вважати їх за священиків. Цей ганебний наказ був виданий 19 січня 1759 року.

Наказ мав жахливі наслідки. В Африці, Індії, Бразилії і Португалії було знищено кругло 1800 єзуїтів. Частину з них було віддано на галери, частину в кайданах привезено до Лісbonи і там скарано на горло, або живцем замуртовано у в'язницях, частину повбивано в нелюдський спосіб на місцях. Всі редути, всі каплиці й церкви, які були збудовані єзуїтами на терені Бразилії, спалено, зруйновано і зрівняно з землею, а індіян загнано в рабство.

Так сумно скінчилася двохсотлітня робота єзуїтського ордену на теренах Бразилії. Одна людина розчерком пера викреслила з життя не тільки 1800 самовідречених слуг Божих, а й зруйнувала те, над чим з героїзмом і цілковитою посвятою працювали тисячі впродовж двох століть ...

По вісімнадцятьох роках, себто, у 1777 році, після смерті короля Жозе Першого, при котрому Помбал мав таку необмежену владу, державні керманичі зрозуміли, яку страшну і не-



Руїни єзуїтського редуту

заслужену кривду зроблено єзуїтам. Повитягнувши старі акти і почato наново перегляд справи, а тоді устійнено, що єзуїтам не доказано ніякої вини. Наказ Помбала скасували, але відновити наслідків наказу вже ніхто не міг так скоро. Щоб мати поняття, як жорстоко поступили з єзуїтами, досить згадати лише один факт: у форте Сан Жуліон в 1759 році було живцем замуртовано 124 єзуїтів. З них через вісімнадцять років вийшло на волю тільки 45 осіб, а 79 загинуло в камінних мішках форту ...

А з моментом знищення редутів на землях Бразилії положення погіршилося під кожним оглядом. Дичавіли і озлоблювались індіяни, повертаючись до свого первісного стану, занепало

шкільництво, ремесло і промисел, підупало цілковито церковне життя. І хоч працювали далі інші манаші ордени францішканів, кармелітів та бенедиктинів, але вони не в силах були заповнити тієї великої прірви, що лишилася по погромі езуїтів...

Падре Вісенте сумно зітхнув і задумався, навіть не помічаючи недопитої склянки соку. Потім провів рукою по обличчі, ніби проганяючи погане видіння, і додав:

— І тут, Данку, де ми сидимо, власне був редут святого Антоніо, котрий знищили Рапозо Таварес і Маноел Прето.

Данко, що досі сидів, як заворожений, стараючись запам'ятати кожне слово, раптом стременувся і спитав:

— Але церква і монастир лишилися, правда?

— Ні, Данку, не лишилося тут нічого... Церква і монастир, які зараз є, побудовані значно пізніше, по сто з лишнім роках після упадку редуту. Відновив його місіонар отець Антоніо. Блукуючи лісами, він наткнувся на зарослу лісом руїну і постановив собі знову відбудувати на цьому місці опірний пункт християнства. З великими труднощами спочатку майже власними руками поставив маленьку капличку і назвав її іменем, яку носив колишній редут і він сам — капличка святого Антонія. Потім зійшлися люди і з руїн добували каміння та складали нову будову. А згодом коло відновленої церкви та монастиря і виросла оця кольонія.

Так, сину мій, виглядає історія отців езуїтів і кольонії Санто Антоніо...

Данко сидів добру хвилину мовчки, поки знову наважився спитати:

— А другі редути також відбудували?

— Не всі, Данку. Дещо відбудували, а дещо лишилося надалі руїною. Така руїна стоїть, як позорище, в Куритибі¹), ніби в науку для всіх руїнників, така ж руїна залишилася по найбільшому редуті колишньої християнсько-індіянської провінції — Куйгадад Реал до Гваїра. Навіть на мапах тепер ставлять при впливі ріки Пікірі до Парани хрестик, коло którego зазначають: „Руїни Гваїри”.

Данко також зітхнув:

— Це дуже страшне, що оповів падре... Але про які це скарби люди говорять?

— Скарби?.. Гм... Це вже вороги езуїтів виндумали, що священики збирають золото і діаманти і ховають їх для себе. Потім, коли тих скарбів ніде не знайшли, наклепники знову видумали, ніби езуїти свої скарби позаклиниали. Не одного священика тортурували, щоб він відав таємницю, але безуспішно, звичайно...

— А... А чого ж падре копав яму під муром?

— То інша річ. Я копаю уже не вперше, бо все надіюся, що ще десь в землі знайду якісь сліди від редуту Санто Антоніо.

— І що?

— Покищо нічого. Раз тільки відкопав обгорілі кости.

¹⁾ Куритиба — столиця провінції Парана.

— Де вони?

— Лишив на місці, відправив панахиду і хрест поставив. Он там у куточку подвір'я. Сьогодні не знайшов нічого. А я хотів би знайти чи якісь церковні речі, чи предмети домашнього вжитку, чи зброю тих часів. Це мало б велику важу для історії і науки.

Данко був навіть трохи розчарований:

— То, значить, це все неправда, що оповідають про скарби отців езуїтів?

— Звичайно. Адже отці не дбали за скарби земні, а за вічні. Зрештою... Хто зна? Може десь котрий езуїт і зібрав трохи золота, чи діамантів. За них же в ті часи було нетрудно. Індіяни їм не надавали значення і навіть не підносили з землі. От, кажуть, наприклад, що такий скарб є укритий під водою коло Сете Кедас, але до нього ніяк не можна дістатися. Оповідав мені один дуже поважний чоловік, якому можна вірити, що під спадаючою водою в сонячний день видно якісь двері. Але може бути, що це й звичайний собі камінь такої чудної форми.

Данко знову нашорошив вуха і вже приготувався слухати далі, але падре Вісенте встав:

— Іди вже, дитино, додому, а я відмовляти-му свої молитви. Іди і не думай ні про які скарби, бо через них не один розуму і життя позбувся. Іди з Богом!

Данко встав, поцілував священика в руку і задумано поплівся до хати.

ЖУРБА КОАРАСІАБИ

Після чотирьох років перебування в Санто Антоніо, коли Данко скінчив початкову школу, Сокіл хоч-не-хоч мусів з сином розлучитися: Данко повинен був виїхати до Сан Павло, щоб продовжувати науку.

Стара Аліса, вештаючись по хаті і готовучи Данкові речі до подорожі, голосно плакала і приговорювала, немов би хлопець принайменше вибирається на війну. Коарасіаба не вмів говорити жалісних слів, але став ще більше мовчазним і задуманим, а прислану Алісою їжу відсилив назад неторкненою. Та напередодні від'їзду закликав Данка до себе і подарував йому такий чудовий кошик на білизну, що хлопець, якого вже давно перестала дивувати майстерність індіянина в того роду виробах, тільки очі розкрив:

— Це ти зробив? — спитав недовірливо.

— Я. Тобі подобається?

— О, Коарасіабо, це щось чудового!..

Кошик дійсно був чудовий. Темночервоні, зелені, жовті і білі стебла трави спліталися на його стінах в складні орнаменти, а накривка виглядала так, немов би була вишита намистом.

— Який ти добрий, Коарасіабо! — зворуше-

но сказав Данко. — Я тобі дуже дякую за цей подарунок. Але не буду його брати з собою, щоб не попсувати. Лишу вдома.

— Ні, — сказав Коарасіаба, — візьми з собою: будеш мене згадувати. А коли і поламаєш — нічого. Я тобі зроблю ще. Зроблю два, три — скільки хочеш...

Коарасіаба не вмів любови висловити іншими словами...

Данко поїхав.

Сумував за ним батько, коли, повертаючись із лісу, не зустрічав теплих обіймів сина. Сумувала Аліса, не маючи більше кому догоджати і дорікати. Сумував падре Вісенте за своїм балакучим і цікавим на все улюбленацем. Навіть Арасі відчував якусь пустку по Данкові, від котрого щоразу можна було почути щось нового і котрого Арасі вважав страшно вченим.

Та, здається, найбільше сумував старий Коарасіаба. Тільки по від'їзді Данка він зрозумів, що цей малий білий хлопчина впродовж останніх чотирьох років став невід'ємною частиною його думок, почувань і взагалі життя. Один лише Данко по-справжньому любив Коарасіабу, цікавився ним і знаходив спільні інтереси зі старим відлюдком. Він був тією живою жилою, котра лучила діда з нелюбим світом, він все мав для старого в запасі шире, тепле слово, він звірявся індіянинові зі всіми своїми дитячими плянами і таємницями і тільки він одинокий співчував трагедії індіян. Кожного разу, забі-

гаючи в убогу оку, Данко приносив зі собою ніби подув свіжого вітру, роз'ясняв її сум своїм веселим щебетом і розгладжував похмуро зморщене чоло її господаря.

Тепер, коли Данко від'їхав, Коарасіаба раптом відчув себе занедбаним і нікому не потрібним. Тростяні стіни халупи гнітили його якоюсь пусткою і виганяли в ліс. Але і в лісі тепер Коарасіаба не знаходив нічого того, що йому давніше видавалося близьким, любим і пріманчевим. Іноді тільки, побачивши десь звіря або птицю, відчував у собі пробудження мисливського інстинкту, але ненадовго: досить було пустити з лука смертоносну стрілу, як і забита звірина, і ліс, і взагалі все довкола ставало непотрібним, нецікавим, байдужим. Коарасіабі тепер нічого не подобалось, нічого йому не хотілось, все його дратувало, і він при кожній нагоді зганяв свій поганий настрій на внукові. Гримав на нього, коли тільки той попадався на очі, обзвив непотрібом і ледащом, навіть нераз, коли тільки Арасі не вспів вислизнути своєчасно з оки, бив його своїм довгим ціпком.

— Де ти волочишся, ботокуде? — зустрічав він звичайно, замість привіту, внука. — Знову бігав з малими хлопцями по вулиці? Чи таке зайняття личить майбутньому морубішабі?

Арасі в таких випадках робив кислу міну і мовчав.

— Чи ти й справді забув про своє походження? — продовжував далі сваритися дід. — Ко-

ли тебе вже так тягне до білих, то чому не шукаєш товариства з ліпшими, старшими, розумнішими від себе? Чи ж то не стид, не ганьба, що майбутній морубішаба цілими днями забавляє білих малих дурних хлопців? Та твої ровесники білі вже щось роблять і чимсь займаються. А ти й далі цілими днями ганяєш з дітьми...

І Коарасіаба довго кричав на внука, сердито спльовуючи у вогонь. Арасі, знаючи, що дід говорить правду, не перечив. Але одного разу, коли Коарасіаба був особливо сердитий і особливо дошкульно зневажав його, спитав:

— Чого ти, діду, хочеш від мене?

— Ти не знаєш?! — здивувався дід. — Я хочу, щоб ти вернувся до своїх, як законний вождь племени. Для того треба багато вміти і багато знати, а ти нічого не вмієш, нічого не знаєш і знати не хочеш.

— Ну, то що ж мені робити?

Це питання заскочило Коарасіабу. Він ні на хвилину ніколи не зрікався думки, що Арасі, раніше чи пізніше вернеться до племени і зайде там свое законне становище. Треба було тільки відповідного моменту. Але Коарасіаба знов також, що на вождя племени хлопця готовується з малих літ, що майбутній морубішаба мусить з молоком матері всмоктати в себе свідомість своєї вищості над іншими, мусить вивчити минуле свого племени, яке зберігається в головах жерців і вождів і передається в спадок наступникам. Вождь-морубішаба мусить

знати всі закони, бо він же є і суддею в племени. Нарешті, морубішаба мусить бути добрым вояком і мисливцем, мусить знати всі таємниці лісу і вміти читати його мудру книгу. По найменшому шелесті, найменшому коливанню листя, по найнепомітнішому сліду, залишенному в зарослях або на корі дерев, морубішаба мусить непомильно пізнати, де криється здобич, а де — небезпека. Більше того, природжений мешканець пралісу не тільки гостро бачить, не тільки чує вухом і носом, — він ВІДЧУВАЄ. Навіть там, де часом ні звук, ні рух, ні знак, ні запах не зраджують нічого, добрий індіянин серцем відгадує близькість ворога або поживи.

Народившись і вирісши в пущі, бувши довгі роки відповідальним за плем'я, Коарасіаба знов це. Але як було передати свої знання, волевість вдачі і вміння відчувати внукові, котрий жив серед цілком іншого оточення? Правда, Арасі умів розпізнавати сліди знайомих людей на поросі дороги, умів здалека пізнати голоси і по запаху определити з вулиці, яку іжу готовуть в тій чи іншій хаті. Але кожний малій індіанський хлопець вважав би це звичайнісінькою річчю. Отже, з погляду кожного дорослого індіянина Арасі був звичайним неуком і на вождя племени не надавався. Коарасіаба розумів це, і тому постійна журба гризла його серце. Знав, що єдиної ради, яка залишалася на це, внук не прийме, і по тій причині ніколи не висловлював її вголос. Та тепер йому відалося, що

мовчати більше не можна, тим більше, що Арасі спитав просто:

— Ну, то що ж мені робити?

— Що робити? Покинути Санто Антоніо і піти за Парану в наші сторони. Поживемо з тобою в лісі, щоб ти перестав смердіти духом білих, щоб навчився того, що мусить знати кожний індіянин. Я вчитиму тебе. Навчу всього, і того, що мусить знати тільки морубішаба... Тоді підемо в Долину Ігурей до наших і розкажемо їм про підступ Убіражари. Побачиш, що плем'я піде за тобою, підкориться тобі!..

Арасі криво посміхнувся:

— Іти до лісу? Ти забув, діду, про свої ноги? Що ж я з тобою в лісі робитиму?

Арасі сказав правду: Коарасіаба по тому пам'ятному вигнанні з племени був уже незданий до тяжкого первісного життя. Ноги його часто опухали і боліли немилосердно, особливо в дощливі дні.

— То йди сам, — спробував він ще одної поради.

— Сам до лісу я не піду! — рішучо заявив Арасі. — Я лісу вже не знаю і загину в ньому через кілька днів.

І знову внук сказав правду. Коарасіабі зробилося ще тяжче.

— Ex, — сказав він, — коли б мені до моєї голови на твої ноги!.. Але що варта мудра голова при гнилих ногах? І що варти здорові ноги при дурній голові?..

Запала мовчанка. Коарасіаба довго вагався,

перше, ніж зважився поставити останнє питання:

— Значить, ти не вернешся до своїх?

Арасі й справді зовсім не хотів повернутися до племени, не приваблювало його навіть почесне становище морубішаби, а безтурботне життя в Санто Антоніо видавалось йому у порівнянні з життям дикого племені справжнім раєм. Але він не наважився сказати цього дідові, а тому збрехав:

— Я пам'ятаю, діду, що мушу вернутися і вернуся неодмінно. Тільки наперед треба подумати, як ми доберемося з тобою туди, коли не хочемо помочі білих? Тією самою дорогою я вже не піду! Мені ще й досі ввижаються ті трясовини, стрімкі скелі, глибокі потоки і страшні ліси, через які доводилося продиратися...

— Бачиць, — живо підхопив Коарасіаба, — а все ж таки ми пройшли! Ти був малий і слабосилий, а я, падаючи зі Скелі Невороття, поранився і потовкся, але ми пройшли!

— Ну, ми напевне загинули б, коли б не падре Вісенте... Але, коли б ми навіть на поворотній дорозі і не загинули, то в якому вигляді ми станули б перед племенем? Та нас би діти камінням повбивали!.. Ні, ні, для повороту мусимо шукати іншої дороги, щоб станути перед гваянцями сильними і здоровими, як личить морубішабам!

— А є інша дорога?

— Треба шукати! Коли щось придумасмо — підемо негайно.

Коарасіаба не знов брехні і не знов, що внук уже не перший раз його дурить, а тому запальчиво заговорив:

— Так, так, Арасі, підемо негайно!.. Чи ми можемо подарувати, щоб над нашим племенем був морубішабою брудний ботокуд? Щоб дурна коробка сірників у руках нікчемного та пуй зруйнувала одвічні закони і потоптала наші права?.. Коли ми не помстимося, Арасі, то нас упаде страшна помста Сонця і Тупана!.. Я вже немічний, правда, але ти — молодий і сильний. Ти вернешся в Долину Ігурей! Ти заведеш там давні закони в племени! Ти поновиш славу Соняшної Династії! Ти зробиш це правда?

— Так, зроблю... Навчи тільки, як туди дістатися живим і здоровим? Придумай щось. Адже, ти — старий і мудрий...

Арасі в душі сміявся над дідом, знаючи, що в Долину Ігурей всі дороги одинакові, себто, нема доріг. Адже, недаром морубішаби гваянців вибирали колись таку закутину, куди неможливо було дістатися білим. Але, перекладаючи тяжку задачу шукання шляху до повороту на дідову голову, Арасі сподівався, що той на якийсь час перестане до нього чіплятися і дасть йому спокій.

Дійсно, Коарасіаба глибоко задумався. Думав він цілу ніч і кілька наступних днів, але нічого придумати не міг.

ЩО ПРИДУМАВ КОАРАСІАБА

Кожного разу, як тільки Сокіл приїджав додому і відвідував Коарасіабу, старий питався, які є новини від Данка. Не зважувався при тому признатися, що числить місяці і тижні до повороту свого улюблена, а обмежувався до відомостей, чи хлопець живий, чи здоровий і чи добре вчиться. Сокіл охоче говорив про сина, тим більше, що Данко й у гімназії поводився добре і належав до найпильніших і найздібніших учнів у класі, про що кожного місяця інформували його учителі.

Мішаючи португальську мову з індіянською, Сокіл і Коарасіаба привикли вже давно досконало розуміти один одного і часто збували в розмові довгі години.

Якось то під час однієї такої розмови Коарасіаба несподівано спитав:

— Слухай, Іване, а для чого ти пустив Данка жити окремо від себе?

Сокіл зітхнув:

— Мусів. Адже ти знаєш, що Данко повинен вчитися в більшій школі.

— Для сина найліпша наука — при боці батька. А тут, ти сам кажеш, нема школ з наукою і мовою вашого племени.

— Не розумію тебе, Коарасіабо...

— Чому не розуміш? Ліпше було б, коли б ти, замість посылати сина на чужу науку, вчив би його сам. Ніхто не навчить ліпше юнака, як власний батько.

— Помиляєшся, Коарасіабо: щоб дитина чогось навчилася — вона мусить сидіти півдня в школі і слухати учителів.

— А ти візьми Данка з собою в ліс і вчи його не півдня, а й цілий день.

— В лісі? — здивувався Сокіл. — Яка ж може бути наука в лісі? І як я один зможу навчити хлопця всього того, що вчать багато окремих учителів?

— Так, так: вчать багато учителів і кожний по-своєму. Яка користь з такої науки?

— Ні, Коарасіабо, не кожний по-своєму, а кожний — чого іншого: один вчить рахувати, другий — якоїсь мови іншого „племени”, третій — про життя і землі чужих країн...

— Ну, і для чого то все?

— Як „для чого”?! Щоб знати!

— А навіщо так багато знати? Знати треба тільки своє. Чуже — байдуже...

— Неправда, Коарасіабо! Знати треба все, і сьогодні нема такої людини, котра б могла сказати, що знає забагато. І чим більше хоче той, чи інший чоловік знати, тим більше мусить учитися у чужих людей. Той, хто знає тільки своє, ніколи не буде таким розумним, як той, що знає і своє і чуже. А в знанню — сила! Ти подивися: Бразилію завоювала горстка людей, яка прибула з-за „великої води”, знаєш, чому?

Тому, що вони були більше вчені, як ви, індіяни!

Ці слова отрутою стрілою вразили серце Коарасіаби:

— Ті, що завоювали Бразилію, були брехливими, підступними собаками! — крикнув старий з ненавистю.

— Хай буде по-твоєму, Коарасіабо, називай їх, як хочеш. Але мусиш признати, що, коли б індіяни в ті часи були більше вчені, коли б уміли будувати великі човни і подорожувати по світі, щоб пізнати його, коли б мали добру зброю — вас би ніхто не завоював! А індіяни були темні і дуже дики. Вони не знали того, що знали інші народи, а тому і не могли оборонити своєї землі. Десять учених чужинців могли перемогти ціле плем’я невчених індіян. Коли, наприклад, один білий вистрілив з рушниці і вбив птаха, то ціле ваше плем’я перелякалося і покорилося йому, повіривши, що той білий є „богом грому”.

Коарасіаба не міг заперечити і сумно спустив голову.

— Але, — продовжував Сокіл, — не всі, які їхали сюди, були „підступними собаками”. Багато їхало сюди таких, котрі бажали вам добра, котрі хотіли вас вчити і зробити ваш край таким, як і всі інші краї. Та небагато індіян це розуміло, небагато розуміє це й тепер. Взяти, наприклад, Арасі... Ти не гнівайся, Коарасіабо, але ти немудро зробив, що не пустив хлопця до школи. Що з нього буде? Нічого! Ходиця до школи.

тиме до Саміра, чи до Педра рубати дрова, бо нічого іншого не вміє. А міг би вчитися! Чому ти його не змусив до того? І не тільки ти, а сотні, тисячі індіян повинні віддавати своїх дітей до шкіл. Бо так довго, поки не буде серед вас учених морубішаб, так довго ви не будете почувати себе господарями на своїй землі.

— Неправда, неправда! — закричав Коарасіаба. — Ми є і будемо тут господарями! Тільки ми маємо право на цю землю, де родилися і жили наші предки!..

— Право до землі має той, Коарасіабо, хто живе і працює для неї. Шкода, що ти не був дальше від Санто Антоніо і не бачив, що зроблено для Бразилії за той час, відколи сюди приїхали чужинці. Тисячі людей уже вмерли за неї, тисячі віддали свої сили і здоров'я, щоб на місцях непрохідних лісів побудувати великі міста, залізниці, школи, лікарні... А ви? Що ви зробили для своєї землі? Що зробите плем'я, з якого ти походиш? Чим можете сьогодні похвалитися? Довкола такий самий ліс, як був тисячу літ тому назад, такі самі оки з тростини, ті самі луки і списи, такий самий темний народ. Яка з вас користь кому? От живете, полюєте, воюете одні з другими і на тому кінець.

— А що ж нам робити?

— Перш усього, вчитися, Коарасіабо! Вчитися багато і вперто! Вчитися писати, читати, працювати. Працювати ви не вмієте і не хочете, а так жити тепер не можна. Досить сидіти в лі-

ci! Прокладайте дороги до ваших племен, будуйте замість халуп справжні domi, обробляйте землю. Діти ваші не сміють бігати по лісах, як Арасі по вулицях, а мусяť вчитися на лікарів, на інженерів, на учителів і священиків, як от падре Бісенте!

— У кого вчитися? — похмуро бовкнув Коарасіаба. — У тапуїтінъгів?

— Так! Коли б ваші предки були мудріші, то досі ви б мали власні школи. Але, коли таких не маєте, то йдіть до „тапуїтінъгів”! Коли навчитеся, коли будете мати власних учителів — відкриєте індіянські школи. Та до того ще дуже далеко!.. Зрештою, наука скрізь однакова: щоб побудувати великий будинок, більший, як церква у монастирі, щоб уміти обробляти землю, або зробити „залізне урубу”, — всі мусять знати ті самі таємниці: чи то індіянин, чи то муцин, чи то українець. І запам'ятай, що ліпше вам вчитися навіть у „тапуїтінъгів”, як взагалі не вчитися і не знати нічого! Кожну науку можна повернути на добро свого племени.

Коли Сокіл пішов, Коарасіаба довго думав над його словами. З одного боку, він бачив, що землемір говорив правду, але з другого — не міг навіть допустити думки, щоб дорога до його племені стала відкритою, бо, власне, в тому бачив найбільшу небезпеку для гваянців. Він, Коарасіаба, не тільки не погодився б на прокладення дороги, але, коли б тільки мав силу, загородив би цілу Долину Ігуарей горами, а по-

між ними напустив би отрутних гадюк, щоб ніхто ніколи не добрався до його народу! Тільки що з того? Плем'я гваянців уже і так вимирає і маліє з кожним роком саме завдяки тому, що живе замкнуте. Мужі-гваянці уже не мають звідки приводити до племені гарних жінок, як це було в старі часи. Окрім того, правду казав Сокіл, та відрізаність від світу тримала і далі гваянців у дикому і темному стані, в такому, який був тисячу літ тому назад. „Чим можете сьогодні похвалитися?” — спітав Іван.

— Можемо похвалитися тим, — гірко усміхнувся сам собі Коарасіаба, — що брудний ботокуд обдурив ціле плем'я дурною коробкою сірників, тих самих сірників, про які знає кожна біла дитина!.. Гваянці, котрі мали колись славу наймогутнішого і наймудрішого племени, тепер є дурніші від білої дитини, від мерзенно-го, глупого тапуї-ботокуда!..

Коарасіаба при тій думці нервово засовався на місці і злісно постукав палицею в землю, немов би перед ним стояв хтось, винний у такій ганьбі. Виявивши таким способом свій гнів, Коарасіаба трохи заспокоївся і завзято почав смоктати свою чорну, велику люльку. Курив і думав далі.

Хоч Санто Антоніо було маленьким містечком і хоч Коарасіаба жив у ньому самотньо, проте він уже багато бачив, а ще більше знова такого, чого не бачив. Розказував йому Данко про казкові „оки”, що бігають на колесах скоро-скоро по залізних дорогах; про дивні скляні

„груші”, що висять на залізних „ліянах” і світять самі собою вдень і вночі (в Санто Антоніо електрики ще не було); про такі „ложки”, що висять по обох кінцях довгих-предовгих шнурів і через котрі можна було говорити двом людям навіть ще на більшій відстані, як від дому Соколів до монастиря; про величезні, начинені вогнем і громом „гарбузи”, котрі падали з „залізних урубу” і руйнували „оки” на колесах, псували шнурки з „грушами” та „ложками” і могли рознести на сміття Коарасіабину халупу, а його самого вбити на смерть, або викинути високо і повісити аж на хресті монастирської дзвіниці. Правда, „груші” і „оки на колесах” видавалися Коарасіабі річчю цілком зайвою для доброго індіянина, але от „гарбуза, начиненого вогнем” він би сам з охотою придбав, щоб кинути його власноручно в нахабну пiku Убіражари. То було б страшно забавно, коли б Убіражара полетів угору і повиснув на вершку найвищої брагатіньги!..

Коарасіаба усміхнувся, уявляючи собі таку картину, але зараз же споважнів знову, почавши думати про поважні речі.

Уявляв собі, що він з Арасі якось таки повернеться до племени, займуть своє законне становище і почнуть керувати... Що з того вийде? Чи забезпечить їхній поворот для гваянців розвиток, майбутнє? Ні. Плем'я і надалі лишиться темним, диким, вимиратиме далі, як вимирило досі, поки нікого не залишиться. Бо і що ж може зробити він, або Арасі для свого

народу? Правда, Коарасіаба був би серед дикунів наймудрішим, ще більше мудрим, як двадцять років тому назад, коли його прогнано, бо за роки вигнання він уже багато дечого пізнав. Але, з другого боку, пізнав тільки самий краєчок величезного, мудрого і ще таємничішого, як ліс, світу, ніби тільки на те, щоб перевонатися, як він мало знає, який він темний і дикий. А чого ж може сподіватися народ, керований темним і диким морубішабою?

Коарасіаба відчував, як бунтується його горда кров — кров славної колись Соняшної Династії, як прагне повороту до давньої величини і сили, як домагається від нього чогось такого, чого не робив ні один з його предків.

— Я мушу вивести плем'я гваянців на давню дорогу! — шептав він. — Я мушу якось зупинити невблаганну роботу смерти серед нас! Я повинен помогти Araci стати морубішабою!..

І Коарасіаба думав так вперто і довго, поки в його голові не визрів готовий плян. Від радості він засміявся беззвучним сміхом і нетерпеливо почав чекати на Araci, котрий, як звичайно, забарився до пізньої ночі в містечку.

Нарешті, коли внук прийшов, старий знаком покликав його до себе, звелів сісти поруч і зашептав йому у вухо:

— Слухай мене уважно, Araci!.. Тепер я вже знаю, що нам треба зробити... Пам'ятаєш нашу розмову?.. Я придумав!.. О, голова старого Коарасіаби ще чогось варта!.. Отже, ти завтра ж підеш до школи до падре Вісенте.

Будеш вчитися. Коли вивчиш всі його книжки, поїдеш, як Данко, до ще вченішого падре, який уміє робити залізні урубу... Зробиш собі таке саме. Тоді сядемо вдвох і полетимо в Долину Ігурей. Візьмемо з собою багато, багато тих дурних сірників... Навіть можна і без дурних сірників... Коли гваянці побачать нас на заліезному урубу, то підкоряться нам і без них... Тоді... Тоді, слухай, Araci, ти навчиш гваянців робити також залізні урубу і такі гарбузи, що мають в середині вогонь і грім. Першим з них я вб'ю Убіражару, і тіло його полетить високо, високо... Ale потім ми полетимо до всіх індіянських племен, покоримо їх і об'єднаємо під нашим керівництвом. Ти станеш таким могутнім, як в давні часи морубішаба Аімбіре... Hi, ти станеш могутнішим, бо за тобою підуть не тільки всі тупіси, але і тапуяси з гір Амамбаї, Маракажу, Гаяпо, Піяуї, Арапіпе, з річок Тапажос, Шінгу, Арагуайа, Паранаїба, з долин Амазонки. Ми владемо, як хмара саранчі, на білих і виженемо їх геть з нашої землі! Лишимо тільки тих, кого нам буде потрібно. Залишимо таких, хто буде працювати для нас, учили наших дітей своїх таємниць, робити для нас те, що вони досі робили для себе. Ми примусимо їх віддати нам той борт, який вони завинили ще нашим предкам, що працювали на них, як невільники!.. Я вже старий, Araci, і напевне не доживу до того, але ти доживеш! Ти будеш найбільшим мужем на нашій землі, а такі, як Самір або Педро вважатимуть за щастя, коли

будуть рубати дрова для твого вогнища, як ти тепер часом рубаєш для них. Ти будеш мати все, чого тільки забажаєш: іжі, питва, почестей і найкращу жінку, як то колись мали твої предки... Плем'я гваянців не буде вже вимирати, а, навпаки, буде рости і кріпнути, бо над ним знову засяють Соняшні Клейноди!..

— Соняшні Клейноди? — живо перепитав Арасі. — Щось я трохи пригадую... Що це таке?

Та Коарасіаба вже пожалував, що сказав за-багато, і тому вдав, що не почув останнього запитання внука. А внук знат, що, коли дід прикидався глухим, зайве було питати голосніше другий раз, бо і Арасі робив так само. Але дідова ідея була занадто спокуслива, щоб не захопити сімнадцятилітнього юнака, котрий не раз аж згорав від заздростей і образ, бачучи, що інші мають багато такого, якого не має він, Арасі, а тому ставляться до нього з іронією, навіть з призирством. От, наприклад, донька сеньора Педра — красуня Консуела, по котрій вже давно в думках зітхав молодий індіянин: чи вона на хвилину допустила б думку, щоб стати його дружиною? Ні, вона віддала своє серце рудому Жорже, котрий має найкращі на цілу округу коні, а до того тепер заложив плянтацію кави. І, звичайно, бідному індіянинові годі конкурувати з багачем, котрий може подарувати своїй дівчині коня, золотого годинника, чи ту дивну воду у різьбленій пляшці, що пахла так сильно і гарно, аж забивало від неї

дух. Арасі не міг їй нічого подарувати, навіть такого намиста, котре носила кожна бідна дівчина.

Але, коли б Арасі мав залізне урубу — тоді що іншого!.. Тоді побачив би рудий Жорже, хто кого переможе!..

Наука в школі його, правда, не приваблювала, але „залізне урубу” було варте того, щоб трохи понудитись над книжками. Чи вживе він його на осягнення вимріяної дідом мети — це ще питання. Але літака варто було мати, хоч би для того, щоб завоювати горду, неприступну Консуелу.

— Добре, діду, — бадьоро сказав він. — Я знат, що ти мудрий, і тепер послухаю тебе: завтра іду до падре Вісенте.

Після того Арасі ліг спати, і йому снилися щасливі сни. А старий Коарасіаба сидів цілу ніч над вогнищем, снуючи свої завітні мрії, котрі під впливом надій рожевіли і світилися, як росяна павутинна в проміннях ранкового сонця.

Дійсно, на другий день Арасі прийшов до школи і заявив, що хоче вчитися, чим дуже здивував і втішив отця Вісенте.

Перші дні він почував себе ніяково серед малих дітей, але скоро привик, бо діти не тільки не сміялися з нього, а, навпаки, старалися йому допомогти в науці.

Причину, яка погнала його до школи, він тримав у великій таємниці, але одночасно всіми силами старався віднайти хоч би найменший

зв'язок в писанні літер і чисел з будовою літака. Тепер Арасі здалося, що його здивував цікавістю біг щотижня на летовище, де спускався літак. Він підходив зовсім близько до „залізного урубу” і розглядав його з усіх боків. І от, нарешті, йому здалося, що таємничий зв'язок між писанням літер і цифер та самим літаком починає вияснюватися: адже під крилами і на хвості літака були вималювані також чорною фарбою великі літери і числа.

Втішений цим відкриттям, Арасі меріцій побіг до діда і розказав йому про свої спостереження. Коарасіаба зрадів ще більше, як внук, і пообіцяв Арасі за його поступи в науці будови літака сплести велику сіть на ловлю риби.

Та на цьому всі поступи припинилися. Арасі далі ходив до школи, вивчав нові літери і писав слова, які нічого спільногого з літаком не мали.

Наука чим далі ставала все нуднішою. Падре Бісенте нічого про літак не згадував, мабуть тому, що не був досить учений і не вмів літаків робити. Знетерпеливаний Арасі вирішив підійти до справи близче. Одного дня, коли, як звичайно, спустився літак і з нього вийшов пілот, індіянин приступив до нього і члено спітав:

— Слухайте, сеньоре, то ви зробили цей літак?

Пілот здивовано подивився на Арасі і розсміявся:

— Але ж що ти за дурниці говориш, хлопче! Я тільки пілот. Знаєш, що це значить?

— Знаю: це ваше ім'я.

Пілот знову розсміявся, але не заперечив. Молодий індіянин зацікавив його.

— Чому питаеть?

— Так собі... Я думаю, що це — дуже тяжко зробити такого літака.

— А певно! Трохи тяжче, як бальон або паперового змія, — жартував пілот.

Арасі жадібними очима пожирає літак.

— Ти хотів би на такому літати? — спитав пілот.

Індіянинові сперло дух:

— Сі, сеньор, — спромігся він тільки вимовити, відчуваючи, що в горлі йому пересохло.

— Ну, то може ще й будеш літати, як схочеш учитися, — сказав уже серйозним тоном летун.

— А хто зробив цей літак? — знову спитав Арасі.

— О, хлопче, літак робить багато людей!.. Чекай, я, коли приїду на другий тиждень, привезу тобі книжку. Тоді побачиш...

І, поклепавши Арасі по плечах, пілот пішов, як звичайно, до монастиря, куди завозив і пошту і ліки.

Наступний тиждень Арасі прожив, як у ліхоманці. Після розмови з пілотом бажання мати літака перетворилося у нього в хворобливу манію. Він не міг їсти, погано спав, а коли тільки вдавалося йому забутися неспокійним сном,

— перед його очима з'являвся літак, а за ним Консуела.

Дід також був у нервовому піднесенні, бо ж Арасі сказав йому, що той пан з „залізного урубу“ привез книжку про будову літака.

Нарешті минув довгий тиждень. Арасі останню ніч не спав зовсім, не пішов до школи і, як тільки заблісло сонце, побіг на летовище. Години чекання поплили ще довше, як цілий по-передній тиждень, і вкінці юнакові почало здаватися, що літак не прилетить в цей день взагалі. І тому він аж закричав від радості, коли його вухо вловило далекий гул „залізного урубу“. Мов шалений, Арасі погнав навскіс осідаючому літаку і мало не потрапив під його колеса.

— Як поживаєте, сеньор? — привітав він пілота, що тільки висунувся з кабіни. — Сеньор привіз мені книжку?

— Привіз, привіз, — усміхнувся той. — Почекай, зараз дам.

Добросовісний летун привіз навіть не книжку, а кілька грубих ілюстрованих журналів і багато різних фотографій і передав їх Арасі. Той вхопив пакунок і, ледве вимовивши: „Дуже дякую“, — погнав до своєї оки.

Коли розгорнув пакунок і поглянув на ілюстрації, в голові у нього зашуміло. Їх було так багато, що хлопець не тільки не міг скласти собі з них якогось поняття про бажану річ, а, навпаки, зрікся навіть того уявлення, яке мав досі. Досі він думав, що треба зробити крила

— це було просто. Потім треба було зробити хвіст — і це не було тяжко. Нарешті, причепити колеса і оте „фуркало“ спереду — і літак готовий. Решта — дрібниці. Але на ілюстраціях було щось зовсім незрозуміле: якісь велетенські колеса, коробки, таки, вози, дроти, годинники і ще маса всяких речей, яких Арасі не міг ні з чим порівняти і проти яких люди видавалися маленькими ляльками.

Коарасіаба сидів збоку мовчки і курив люльку. Він терпеливо чекав, поки внук щось скаже. Але внук не говорив нічого, нервово перевікидав листки за листками і тільки зітхав.

Несподівано хтось у дворі заплескав. Коарасіаба підняв голову:

— Падре Вісенте, — сказав, прислухаючись до кроків.

Дійсно, прийшов священик.

— Доброго здоров'я, Коарасіабо, — привітався він. — Як живеш, Арасі? Що це в тебе таке? Мабуть, щось цікаве. Можна мені подивитися?

Збентежений Арасі посунувся на лавці і попросив священика сісти.

— Пушця! — здивувався священик. — Бачиш? Це — фабрика літаків.

Обидва індіяни були просто заскочені такою учністю падре Вісенте: виходило, що і він щось знає про будову літаків!

А священик почав уважно оглядати журнали і вирізки та пояснювати Арасі зміст окремих ілюстрацій. Здавна живучи серед простих,

неінтелігентних людей, отець Вісенте умів пояснювати часом навіть дуже складні речі такими словами, які були зрозумілі й малим дітям. І тепер, сам зацікавившись фотографіями і поясненнями до них, священик цілу годину просидів з Арасі, розказуючи про кожний малюнок. З кожним таким поясненням Арасі зауважував глибокого розчарування. Перш за все, виходило, що для побудови літака потрібна фабрика, де працюють сотні робітників і є маса різних великих і дуже дорогих машин. Робітники — не всі прості, а переважно вчені, майстри і „великі майстри” — інженери. Окрім того, були ще й „головні великі майстри” — конструктори, котрі тільки малювали літаки на папері, але самі не вміли їх робити. А ті, що їх робили, мусіли точно дотримуватися малюнку, бо інакше літак не полетить, або згорить у повітрі. Але самі малювати літака на папері не вміли. Зовсім так, як казав дід, що розумна голова нічого не варта при гнилих ногах, а здорові ноги нічого не варти при дурній голові.

Арасі вже не мав ніяких надій, але все ж таки ще спитав:

— І довго треба вчитися на „головного великого майстра”?

— О, — відповів священик, — дуже довго! Треба спочатку скінчити нашу школу — це чотири роки. Потім ще одну, таку, в якій вчиться тепер Данко, — ще чотири роки. Потім ще

одну — три роки. Нарешті, ще одну — шість років. Отже, разом сімнадцять років.

Для Арасі було досить: барбарідаде! Сімнадцять років науки!!! Ні, це не для нього!..

Та він спробував ще одного:

— А, щоб навчитися на літаку літати, треба також сімнадцять років?

— Ні. Щоб стати пілотом, треба вчитися значно менше.

— Скільки?

— Скільки?.. От, бачиш, цього тобі точно не можу сказати... Думаю, однак, що дві перші школи муситься скінчити, а потім ще одну спеціальну.

— Ну, приблизно, скільки років?

— Найменше десять, на мою думку.

Арасі несподівано гірко і злобно розсміявся, чим дуже здивував священика. Адже, не знав падре Вісенте, що через десять років науки смішно буде Арасі приходити по руку Консуели...

Юнак сидів, немов прибитий.

Перед відходом отець Вісенте сказав:

— А ти, Арасі, вже сьогодні не прийшов до школи?.. Надокучило тобі, напевне, е?

Арасі ще нижче спустив голову і вдав, що не чує.

Священик зітхнув і, попрощаючись, вийшов з оки.

Коарасіаба, сидячи збоку, не втручався в розмову і мало розумів з того, про що говорив священик з внуком, але догадувався, що з „заліз-

ного урубу" нічого не вийде. Це засмутило його так, що він уже нічого не питав Araci, навіть не затримав його, коли той, насуплений, як грозова хмара, без слова піднявся з місця і попротував теть...

Розчарування, якого зазнав молодий індіанин, мало дуже погані наслідки. Він не тільки перестав ходити до школи, не тільки ще більше, як перед тим, занедбував діда, але почав його одверто зневажати, на що раніше собі не дозволяв. Окрім того, Araci почав пити горілку, а незабаром посіяв по собі таку погану славу, що його не впускали на жадне подвір'я і виштовхували в плечі зі склепу, куди він заходив щодня, просячи в кредит горілки.

Одного дощливого, холодного вечора Araci прийшов додому весь мокрий і особливо похмурій: щойно Жорже оповів, що через тиждень заручується з Консуелою, а при тій нагоді частував ціле містечко пивом і горілкою. Araci, хоч як ненавидів свого суперника, не встояв і випив багато на рахунок щасливого нареченого. Пив, проклинаючи його в душі і бажаючи йому при повороті додому зламати шию, а вийшов зі склепу такий лютий і нещасливий, що готов був кожного задушити власними руками.

Коарасіаба, піймавши чуйним носом принесений запах алькоголю з їдкою іронією спитав:

— Чи на тому шляху, що лежить від Санто Антоніо до Долини Ігурей, не протікає якась горілчана річка?

Araci спалахнув, як порох:

— Мовчи, старий, мовчи!!! — крикнув так несамовито, що Коарасіаба аж кинувся від несподіванки. — Доки я слухатиму твої теревени?! Як тебе так тягне до твоїх дикунів — то забирайся і йди сам, а мене не зачіпай!..

— Лedaщо!.. — спромігся тільки відповісти дід, розгубившись від такої нечуваної сміливості.

— Так, лedaщо! — зухвало відповів Araci. — Ledaщо! Ledaщо тому, що маю дурного діда! Хто винен тому, що я залишився неуком?! Хто не пускав мене до школи в дитинстві?! Тобі лише тепер захотілося мене вчити, коли я по-дурному стратив дванадцять років?! Як би я тих дванадцять років був учився, то досі... то сьогодні...

Araci несподівано увірвав мову і розплакався, як мала дитина.

Гострий жаль обізвався в серці Коарасіаби тим більше гіркий, що Araci мав рацію. Він підійшов до внука і обняв його за плечі:

— Заспокойся, Araci, — почав він лагідно тремтячим голосом. — Ще не все страчене... Не хочеш учитися — не треба... Ми придумаємо щось іншого... О, голова старого Коарасіаби ще щось варта!..

— Hi!!! — закричав злобно Araci, скидаючи дідову руку зі своїх плечей. — Hi!!! Я нічого не хочу придумувати! Відчепися від мене зі своїми гваянцями! Я нікуди не вертаюся! Я не

хочу бути морубішабою! Я не хочу бути вождем дурних дикунів!!!

Дід підскочив, як ужалений, і аж відсахнувся від внука:

— Як ти сказав?! Гваянці, по-твоєму, тільки дурні дикуни??!

— Певно! Певно, що дурні дикуни, коли дали себе обдурити сірниками! Навіть ботокуд показався мудрішим супроти вас! Та й що дивуватися: коли ти вважався наймудрішим серед них, то яка ж є решта?..

— Замовчи, бо вб'ю!.. — крикнув Коарасіаба, замахнувшись на внука ціпком.

— Не вб'еш: я сильніший за тебе і твого ціпка не боюся!..

Старий подивився на внука довгим, повним ненависті поглядом і безсило опустився на землю коло вогнища.

— Маландро! — шептав задихаючись. — Маландро!.. Погань!.. Тъфу!

Якийсь час сиділи мовчки, не дивлячись один на другого.

— Як не підеш до своїх, то що будеш робити? — спитав нарешті Коарасіаба.

— Побачу... Незабаром покличуть мене до війська... Піду... Піду і більше ніколи не вернуся, щоб тебе не бачити... Пішов би вже зараз, але не маю грошей.

— І чим будеш серед білих? Дроворубом? Жебраком?

— А серед гваянців не буду жебраком? Матиму гроши?

— А тобі тільки гроші потрібні? Морубішабство — байдуже?

— Так, мені потрібні гроші! З грішми і рудий Жорже є поважною людиною, а без грошей, то й морубішаба Арасі не вартий равлика.

— Ну, що ж, — зітхнув Коарасіаба, — коли тобі потрібні тільки гроші — шукай їх. Наймайся рубати дрова за жалюгідні папірці, коли не хочеш бути вождем у племени, котре має такий скарб, що може купити сотню таких містечок, як Санто Антоніо, і всіх рудих Жоржів у цілій Бразилії...

Арасі відразу насторожився:

— Шо ти сказав? — спитав живо.

— Сказав, що ти міг би бути найбагатшою людиною, коли б став морубішабою, але тепер бачу, що ти не будеш ні одним, ні другим...

Ніби новий дух вступив у юнака, і він підбіг до діда:

— Діду, — сказав схвильовано, — я знаю, що ти не жартуєш!.. Я чув дещо... Я пам'ятаю уривки давніх розмов з племенами... Коли то правда, що морубішабство дасть мені багатство, то я сьогодні вертаюся в Долину І'урей! Чуеш?!. Сьогодні! Зараз! Так, як стою!..

Коарасіаба з обридженням відсунувся від внука і вимовив зневажливо:

— Та людина, котра не має гордості в крові, не має почуття обов'язку, але годиться за гроши бути, чим завгодно, не сміє стати морубішабою гваянців! Ти, Арасі, справді не вартий равлика і скарбів гваянців ти не побачиш!

— Не побачу? — перепитав, задихаючись, Арасі.

— Не побачиш! — спокійно, але твердо відповів дід. — І тепер, коли б ти навіть і погодився вернутися в Долину Ігурей, то криївки скарбу я тобі не зраджу. А без мене її ніхто не знайде.

— Вважаєш, що ліпше буде, коли ті скарби після твоєї смерти пропадуть?

— Хай пропадають. Гваянці жили без них довгі роки, житимуть і далі.

— Я ще раз кажу, що гваянці — дурні дикиуни.

— Дурні дикиуни, кажеш? Може... Але не забувай, що, коли б всі морубішаби були такі „мудрі”, як ти, то зі скарбу вже давно б нічого не лишилося. А так — лежить.

— Навіщо?

— А тобі навіщо?

— Пушня!.. Скажи мені тільки, де він є, то побачиш!..

— Не хочу бачити і нічого не скажу!

— Але ж я вже годжуся вертатися! — з розпухою вигукнув Арасі.

Дід потиснув плечима:

— Вертайся... Але пам'ятай, що, хоч ти вважаєш гваянців дурними, та найдурнішим з них є ти. А будеш іще вдвічі дурнішим, коли підець тільки для того, щоб здобути скарби. Можеш вертатися...

Прикриваючись байдужим тоном і холодним виразом обличчя, Коарасіаба одночасно пере-

живав найсумнішу хвилину свого життя. Навіть падаючи зі Склі Невороття, він не почував такого болю і якогось холодного страху, як тепер, бо з ним тоді була надія. Пам'ятав і по цей день, як, летючи в пропасть, старався підставляти під гострі каміння та грудки свої плечі, лікті, коліна, щоб тільки урятувати малого Арасі — останнього нащадка Династії Сонця. Тримав його, міцно пригорнувши до себе, ніби обгорнувши власним тілом. А, коли тільки прийшов до пам'яти у підніжжя високої гори, — перше всього кинувся до внука і старанно та довго обмачував кожну його кістку: чи не зламалася. Але хлопчина, хоч і наляканий та обдряпаний, був живий і здоровий, а дідове тіло натомість вкрилося вузлуватими синяками і кров'ю спливаючими ранами.

Не дивлячись на свій жалюгідний стан, Коарасіаба був щасливий і, піднявши вгору обличчя, зі здивованням дивився на високу, майже прямовісну гору, з якої він щойно скотився. На ній виднівся свіжий слід, зроблений його тілом і позначений кривавими плямами.

— Ми мали щастя, Арасі! — сказав бадьоро.

— Кости і м'язи морубішаб, видно, є міцніші, як он тих...

І він показав на численні вибілені кости, що валялися довкола.

Пізніше, блукаючи в лісах, падаючи від голоду, роз'ятрених ран і втоми, Коарасіаба думав тільки про одне: не дати загинути внукові. Зберегти життя хлопчині, відшукати якийсь бо-

дай хоч невеличкий гваянський рід і передати йому Арасі разом з заповітом помсти. Тоді можна було вмирати.

Це бажання, ця надія додавала йому нелюдських сил у мандрах, нею він жив пізніше двадцять років у Санто Антоніо, тільки для того, щоб дізнатися, що внук сміється з його найсвятішіх почувань. Дванадцять років Коарасіаба вірив, що спас живого нащадка Соняшної Династії, а тепер переконався, що покладав надії на трупа. Бо хіба ж Арасі не труп? Що з того, що він міцний здоров'ям, коли для племени він умер! Умер...

Коарасіаба відчув, як якась таємнича рука гасить в його серці останній вогник надії і насуває на його груди тягар холодного каміння...

ВАКАЦІЇ

Нарешті приїхав Данко. Скільки то пожвавлення виявили місцеві хлопці, зустрічаючи свого товариша, який висідав разом з батьком на летовищі! Скільки то радісних сліз пролила добра Аліса, обіймаючи свого пестуна, якого не бачила десять місяців!

Коарасіаба аж не міг встояти на ногах, коли побачив, як Данко в товаристві служниці, отця Вісенте і всіх містечкових хлопців зближався додому. Але старий індіянин не чекав їх коло фіртки. Він сквапно обернувся, пішов до своєї оку і сів за стіною, нервово пакаючи свою нерозлучну люльку. Йому дуже хотілося побачити Данка, але гордість не дозволяла виявити нетерпливості назовні: адже він не Аліса, не білий хлопчик, а старий Коарасіаба, вождь племени гваянців!

І Коарасіаба, натягнувши на обличчя маску спокою і байдужости, сів і чекав: прийде Данко, чи ні?

Чекав недовго. Ледве скрипнула фіртка, як почулися спішні кроки, і в оку, як вихор, влетів Данко.

— Коарасіабо! — крикнув хлопець радісно, обіймаючи старого. — Як живеш, Коарасіабо?

О, я так скучав за тобою, мій старий приятель!..

Ніби сонце зійшло в душі індіянина, так йому стало відразу тепло і весело.

— Дякую, добре, — відповів за звичайною формою. — Як ти живеш?

— О! — засміявся Данко. — Ми вже з тобою почали говорити по-бразилійськи! Знаєш, я вже там у місті відвік говорити по-індіянськи, бо не маю з ким. Але я не хочу забувати твоєї мови. Будемо між собою говорити так, як досі, добре? Ти будеш знову моїм учителем.

Хлопець торохтів, як папуга, але від його слів душа Коарасіаби, що вже за кілька місяців наболілася від тяжких думок і самотності, розпростовувалася і оживала. Та йому не пристало виявляти м'якості, і він спокійно відповів:

— Як хочеш, буду тебе знову чити, хоч я сам темний і дикий... Але ти виріс, зміцнів. Сильний будеш муж!

„Сильний муж” — в розумінні Коарасіаби була найвища похвала для чоловіків, а для молодих хлопців — зокрема.

Данко ще охоче поговорив би з Коарасіабою, але з вікна кухні висунулася Аліса і закричала:

— Данку, чи я козіду варила для мух?!.. Носса Сеньора Сантіссіма!.. Оце ускочив додому, як кіт в горючу солому!.. Батько чекає, падре чекає, він сам напевне цілий рік нічого не їв, а тепер, замість обідти, побіг уже до того чорномазого!..

Данко розсміявся:

— Бачиш Коарасіабо, що то за морубішаба з нашої Аліси? Мушу йти, бо потім буде до вечора плакати і нарікати, що козіда перестояла і стратила смак. Але я тільки пообідаю і зараз прийду до тебе. Подарунки принесу... Чав!..

— Чав! — відповів старий, з любов'ю дивлячись услід міцному й рівному, як стріла, хлопчині, котрий миттю перебіг подвір'я і незабаром підняв веселу бучу в кухні з Алісою.

За обідом Данко спитав у священика, котрий сьогодні обідав у Соколів:

— А де це Арасі, що я його не бачу? Він ще ходить до школи?

Падре Вісенте огірчено зітхнув і затримався з відповідлю, але на поміч йому прийшла Аліса:

— Ти, Данку, добре зробиш, коли взагалі забудеш про Арасі...

— Чому? — здивувався Данко. — Його, хіба вже нема в Санто Антоніо?

— Ліпше би було, коли б не було... Мій Господи Небесний!.. Як він кричить на того старого, як ні за що діда має!.. Дочекався старий потіхи!.. Останніх кілька місяців по цілому містечку пропадають кури і білизна зі шнурів, а в дони Катаріни позавчора хтось недопечений хліб украв з печі... На минулому тижні приходить цей Арасі до мене і каже, що має яйця на продаж. Де він їх взяв? Я його вигнала, бо, хто не держить кіз, але продає козенята, мусить їх звідкись мати, ні?

— Годі, Алісо, — увірвав Сокіл, потік слів

служниці. — Чому ти думаєш, що у всіх крадіжках Арасі винен?

— Я нічого не думаю, — заторохкотіла знову Аліса, — тільки Самір сам його упіймав на крадіжці грошей.

— Ну, то було раз...

— Ага, „раз”!.. Кошикар, котрий зробив одного кошика, зробить їх і сто...

Данка ці новини так засмутили, що навіть його улюблена козіда, приготована з буджених реберець, солодкої картоплі, бананів і ще якихось, відомих тільки Алісі додатків, видалася йому не такою смачною, як завжди.

Пообідавши та поговоривши з батьком і священиком про свої шкільні справи, Данко знову побіг до Коарасіаби. Приніс йому сорочку з грубої, м'якої вовни, теплі скарpetki і кисет на тютюн.

— Коарасіабо, — сказав він, — я знаю, що ти ні скарpetok, ні сорочок не носиш; але ці мусиш носити, бо я їх тобі подарував. Ти вже старий і в холодні ночі мерзнеш. Я часто думав про це в школі і постановив, що ти більше не сміеш мерзнути. Тепер попрошу тата, щоб з тих дощок, які лежать даремне в шопі, поставить тобі маленьку хату, а також вимурувати піч.

— Навіщо? — запротестував Коарасіабо. — Я не спатиму в такій хаті, бо не звик. Коли я лежав у монастирі, то думав, що стіни мене задушать. Не треба мені хати. А сорочку і скар-

petki носитиму, як буде холодно. Ну, а тепер оповідай щось...

І Данко сидів і оповідав так довго, поки знову крикливий голос Аліси сповістив його, що пора на вечірню.

— А де ж Арасі? — спитав на відхόді Данко.

— Не знаю, — неохоче відповів Коарасіаба і відразу нахмурився.

Почалися гарячі дні вакацій.

Данко, коли батька не було вдома, весь свій вільний час ділив між монастирем і окою Коарасіаби. І тут і там він завжди був бажаним гостем і знаходив постійно щось нового. Зранку, замість гімнастики, він вправлявся в киданні списа і стрілянні з лука, після обіду відпочивав за цікавими розмовами зі священиками, а вечорами слухав оповідань старого індіянина.

Кілька разів він просив батька взяти його з собою до лісу, але батько не погоджувався:

— Шо ти там будеш робити? Тільки заважатимеш усім. В лісі, синку, у мене багато роботи, і у моїх робітників також.

— Але ж, татусю, це просто смішно: я вже п'ять років живу у Бразилії, а ще не бачив бразилійського лісу.

— Небагато стратив, Данку: ліс бразилійський не є такий, як наш. Тут ліси гарні тільки здалека, а зблизька — дуже неприємні.

— Все одно, я хочу до лісу.

— Ну, — сказав одного разу Сокіл, коли Данко особливо наполягав, — коли ти вже так хо-

чеш познайомитися з бразилійським лісом — можеш собі робити виправи з Коарасіабою в околиці.

— Справді?! — зрадів Данко. — О, як це добре!..

— Ну, ну, тільки не надуживай цим дозволом... Насамперед, треба тобі справити доброботи, а потім заручитися обіцянкою Коарасіаби, що він тебе пильнуватиме...

Аліса, котра чула цю розмову і котра вже добре розуміла по-українськи, негайно обізвалася з кухні:

— О, ще чого бракувало — пускати дитину до лісу! Носса Сеньора Сантіссіма! Чи то в Санто Антоніо мало місця? Чи сеньор Іван хоче, щоб Данка з'їли онси, або покусали гадюки?

— А як же тата досі не з'їли онси і не покусали гадюки? — спітав Данко.

— О, наш покровителю святий Бенедикте, що цей хлопець говорить!.. Ти більше приятелю з Арасі, то він тебе ще й не того навчить!.. Сказано: приятелю з добрими — будеш одним з них; приятелю з поганими — і будеш найгіршим серед них. Носса!.. „Тата онси не з'їли...” — й Аліса заголосила.

Зате Коарасіаба дуже зрадів, коли довідався про довір'я Сокола, і обіцяв бути провідником Данка у всіх прогулянках та гарантував йому цілковиту безпеку:

— В цьому лісі вже нема ніяких небезпек, — запевняв він. — Все витолочено, все витоп-

тано. Гадюці — і то ніде сковатися. Ти, Іване, можеш бути цілком спокійним...

Від того часу почалися Данкові систематичні виправи, то на ріку, то в ліс.

Хлопець скоро навчився веслувати і стернувати, умів закидати сіть на рибу, а навіть пробував її влучати у воді списом, як це робив Коарасіаба. Прогулянки по лісах використовував найбільше на стріляння з лука і дійшов неабиякої досконалості. Навіть Коарасіаба був з нього вдоволений, хоч при тому й бурчав:

— Той, хто не живе з лука, а тільки бавиться ним, ніколи не може бути добрым лучником. От, коли б ти знов, що лук — і твоя оборона і доставець їжі — тоді б ти знов, що значить посправжньому стріляти з лука. Добрий стрілець влучить муху в лету і гадюку крізь гущавину лісу, а ти досі ще й папуги не вбив.

— Бо мені шкода.

— „Шкода”, — перекривив Коарасіаба. — Такий з тебе стрілець.

Ліс дійсно зблизька подобався Данкові менше, як здалека, і він далеко охотніше ходив на ріку, але Коарасіабу більше тягнуло до лісу, і Данко мусів йому коритися.

Як сказано було вже, Санто Антоніо лежало перед лісів. Однак, та частина, яка тягнулася на схід, дуже відріжнялася від тієї частини, що тягнулася на південь. При першій же виправі в східню частину Данко спасував і заявив, що не піде вглиб. Він і справді не міг собі уявити, як можна лізти в суцільну гущавину, що скла-

далася з трощі, папороті і величезних корчів пекучої крапиви, перемішаних знизу з будяками, а вище переплутаних ліянами. Це все стояло, як щітка, як стіна, не дозволяючи нічого бачити у віддалі двох кроків від себе.

— Чого ми туди полізмо? — спитав він Коарасіабу. — Це все одно, що лізти головою просто в стіжок сіна, а навіть ще гірше, бо в сіні, принаймні, нема крапиви і колючок. Я не полізу в цей ліс.

Коарасіаба розсердився:

— А якого ж ти лісу хочеш? Ліс, як ліс, і цей такий самий.

— Всі кажуть, що ліс понад берегом Парани є кращий.

— „Кращий”, — скривився Коарасіаба. — То не ліс, а монастирський садок. Куди не глянь — скрізь усе видно. Там нема чого шукати.

Однак, старий мусів податися Данковій впертості і почав його водити тільки в південну частину лісу.

Та той ліс був для індіянина все одно, що дощовий потік на вулиці для доброго плавця, і він постійно нарікав:

— Винищили все, вирубали... Через кілька років лишиться сама гола земля...

— Ну, Коарасіабо, не перебільшуй. Чи тобі ще мало тих дерев і тих корчів?

— Ет, мовчав би ти вже!.. Не знаю тільки, для чого я тебе ще маю тут водити? В цьому лісі й дитина маленька не заблудить, і ніяка небезпека їй не загрожуватиме. Може сама хо-

дити. А ти, такий великий парубок, і провідника потребуєш... Та куди ж ти лізеш?!.. — крикнув раптом. — Хіба не бачиш?

Данко зупинився:

— Або що?

— От ще й спитай! Мало каскавелові на хвіст не наступив.

— Де?

— „Де”? Буде він чекати, поки ти на нього подивишся!.. Втік.

Данкові стало моторошно, бо він знов, що від покусання каскавелом нема рятунку і нема сироватки, як проти покусання інших гадюк.

— Ну, от бачиш, Коарасіабо, — сказав хлопець, розсміявшись, — яка з мене роззява. А ти мене ще хотів у той ліс вести!..

Після кількох подібних випадків Данко навчився обережності і кожного разу пильно стежив довкола. Навчився він також розпізнавати різні рослини і не хапався за перші ліпші руками, як це робив спочатку. Знав уже, що багато цілком лагідних на перший погляд корчів і дерев обпікають шкіру, гірше, ніж крапива, або вбиваються в долоні гострими невидимими колючками.

Одного разу, ходячи по лісі, вони побачили велику білу папугу-ара з червоними крилами і золотим хвостом. Коарасіаба, затримавши Данка знаком, миттю наложив стрілу і нацлився з лука.

— О, Коарасіаба, не вбивай! — шарпнув хлопець його за лікоть. — Вона така гарна!

Але стріла вже зірвалася з тятиви.

— Дурний! — крикнув сердито Коарасіба. — Я хотів тільки крило підбити і потім піймати.

Папуга, що саме перелітала з одного дерева на друге, жалісно крикнула і, зачеркнувши криве півколо, зникла з очей.

— А таки попав! — сказав вдоволено Коарасіба. — Тепер треба йти за нею, аж поки вона не сяде.

— Як же ми підемо за нею? Хіба ти знаєш, куди вона полетіла?

— Певне. Ходім, ходім!..

Поспішно продираючись через гущавину, кинулись навздогін за підстреленою птицею і незабаром побачили її на гиляці креслатої аміши. Та, коли лише наблизилися до неї, папуга зірвалася з криком і, нерівно махаючи крилами, полетіла далі.

— Ах, лиши ти ту папугу! — сказав Данко.

— Ми її не зловимо.

— Ет, що ти розумієш!.. — прикрикнув Коарасіба. — Коли я кажу, що зловимо, то зловимо! Далі!..

На старого напав мисливський запал і передався Данкові. Йшли, стараючись не робити жадного шуму, і скоро побачили свою жертву: вона сиділа нижче і кривим клювом розправляла пір'я на пораненому крилі. Данко спробував обережно відвести гиляку папороті, що опинилася перед його обличчям, але папуга, зачувши шелест, знову зірвалася з місця і фуркнула в глибину лісу.



Коарасібо, не вбивай! — шарпнув хлопець його за лікоть.

Почалося справжнє полювання, в котрому щойно старий ідіянин показав справжнє мистецтво. Здавалося абсолютно неймовірним серед велетенських дерев, вкритих довгими бородами мохів і паразитів, переплутаних цикльопічною пряжею ліян, знайти білого птаха. Але Коарасіба, то зсуваючись в глибокі ями, то спинаючись на стрімкі каміння, перелазячи спритно пні і повалені стовбури, безшлесно, мов голка, влезачи в колючу гущавину, нарешті знаходив папугу. Та тільки що з того? Папуга була не менше чуйна, як індіянин, і, тільки коли бачила, або чула наближення переслідувачів, пурхала геть і пропадала знову.

Гонитва продовжувалась довго, але і Коарасіба і Данко забули про час і в тому, захоплені цілком непереможним бажанням піймати птаха у свої руки.

Нарешті Данко опам'ятався:

— Коарасіабо, — сказав перелякано, — адже ми заблудили!.. Дивись — уже темніє. Вертайтесь мерщій додому!

— Як? — здивувався Коарасіаба. — А папуга?

— Не хочу я папуги! Хай собі летить далі.

— Добрий ловець, — сказав повчально ідіянин, — ніколи не лишає здобичі, коли вона майже в його руках. Ти змучився? Папуга також. Ось ще два-три переходи — і ми її піймаємо. Ходи!

Дійсно, по трьох переходах побачили папугу, що сиділа на землі. Вона ще пробувала

тікати, але Коарасіаба кинувся за нею зі спріtnістю вужа і скоро піймав її під великим корчом папороті.

— На, бери, — сказав він щасливим голосом, даючи Данкові вже зв'язаного птаха в руки. — Ця аара говорить на мові племени каражя навіть дика. А коли її присвоїти, то скоро навчиться говорити, що хочеш. Такої в Санто Антоніо ніхто не має.

Але Данкові було зовсім не до папуги. Він уже на ногах не міг втриматися від спраги, голоду і втоми, а думка про поворот додому наповняла його розпукою.

— Що тепер буде, Коарасіабо? — спитав він зі слізами в очах. — Додому далеко, а я вже не можу більше ходити. І... І чи ми ж потрапимо?..

Індіянин засміявся:

— Коарасіаба не знає, що значить заблудити в лісі, та ще й такому, як оцей. От у містечку я часто блудив, поки не привик. А тут — хе! Та ми ж лишили за собою такий слід, що ним і з зав'язаними очима можна пройти. Але і в мене ноги болять... Знаєш, що? Не підемо сьогодні додому: будемо ночувати в лісі. Адже твій тато ночує тижнями і не боїться. Справді, будемо спати, як індіяни! Ах, я вже давно не спав отак!..

Данко спочатку захотів протестувати, але згадка про тата і про індіян стримала його протест, а нелюдська втома остаточно примусила його згодитись.

Коарасіаба оглянувся в один бік і в другий, а тоді сказав:

— В тій стороні мусить бути джерело і добре місце на нічліг.

— Де? — спитав здивований хлопець, котрий вже в присмерках взагалі нічого не бачив.

— Та тут же, недалеко. Хіба не чуеш, як журчить вода? Ходім.

І на цей раз Коарасіаба не помилився: може яких двісті кроків від того місця, де вони піймали папугу, знайшли рівну галівину на горбочку, а під горбочком з-під каменя било джерело.

Данко, перш усього, припав до нього устами і напився. Потім стягнув чоботи і став розтирати помучені ноги. Коарасіаба тим часом насосив сухого гілля і розпалив вогнище. Тоді вин добув із торби приготовані Алісою хліб, м'ясо, варені яйця, банани, приніс з джерела води і запросив Данка на вечерю.

— Знаєш, Коарасіабо, — сказав Данко, уминаючи вже третій кусень хліба з м'ясом, — це все дуже гарно, але мені шкода, що Аліса там, бідна, плаче.

— Нічого. Переплаче і перестане. Зате завтра втішиться. Не думай над тим... І ж і ляй спати. Ляй і не бійся нічого: я буду на сторожі. О, мій малий білий приятелю, кого Коарасіаба бере в опіку, той може і в гадючому кублі спати спокійніше, як у монастирських стінах...

Тут Коарасіаба урвав мову і почав щось нюхати.

— Чекай, — сказав Данкові і поліз у гущавину.

Хлопець зацікавлено дивився у той бік, куди поліз Коарасіаба, і чув, як старий шелестів у корчах, щось бурмочучи. Коли нарешті повернувся, приніс якісь невеликі, але грубі листки з гострим запахом.

— На, — сказав Данкові, розім'явши листки в долонях. — Це аюпе. Натрися ним добре, то ні комарі, ні інші комахи тебе не зачіпатимуть. І на втомлене тіло сік аюпе також помагає. Спробуй.

Хлопець покірно роздягнувся і взявся натиратися. Сік листків не мав приемного запаху, але приемним холодком щипав шкіру і здоровою силою входив у змучене тіло.

Одягнувшись знову, Данко відчув себе свіжим і бадьорим і з приемністю розтягнувся на землі коло вогнища.

— Ага, Коарасіабо, — пригадав він. — Ти щось згадав, що арара говорить на мові кара ж я. Що це означає?

— А я тобі, хіба, вже не розказував?

— Ні.

— Не розказував про Індіянакату й Иношіве?

— Ні.

— Гм... Це стара історія... Бачиш, плем'я кара ж я постало з риб.

— З риб?

— Умгу, з риб. Риби араунас вилізли були колись на беріг через діру з-під землі. Коли походили трохи і вернулися, — діра закрилася, і вони лишилися на землі, перетворившись в індіян племени каражя. Тому каражя і по цей день не їдять риби. В тих краях, де це сталося, не було ніяких звірів, ні птиць, тільки одна червона папуга — арапа, що належала Індіянакату, такому сильному, як і бог племені каражя — Іношіуе. Каражя думали, що Індіянакату має силу завдяки своїй папузі і вирішили її вкрасті. Вони підмовили Індіянакату піти ловити рибу дуже далеко від своєї оки, і той, послухавши їх, пішов, а папугу залишив у дома. Коли Індіянакату відійшов уже далеко, каражя напали на його оку і викрали папугу, відразу ставши сильними і відважними. Та бог племені — Іношіуе перестеріг Індіянакату і звелів йому вертатися назад. Індіянакату вернувся, побачив крадіжку і кинувся відбирати арапу. Довго бився, але таки нарешті відібрал. Тоді каражя вирішили підстерегти Індіянакату уві сні і неозброєного вбити, а тоді забрати арапу. І коли Індіянакату ліг спати — напали на нього. Індіянакату почав боронитися. Руками і ногами він вигрібав землю і нею засипав напасників. Та скоро він почав знесилюватися і був би загинув, коли б на поміч йому знову не прийшов Іношіуе. Він перетворив тих, що перші крали папугу, в мавп, а тих, що хотіли забити Індіянакату, — в папуг. От тому мавпи крадуть все в людей і по нинішній день,

а папуги-арара говорять на мові племени каражя.

Данко вже ледве дослухав кінця легенди, так його раптом зморив сон. Він уже не чув навіть, як Коарасіаба вкрив його дбайливо своїм кожухом, а сам лишився сидіти коло вогнища напівголий, сторожко вслушаючись в нічну темінь.

Кілька разів старий вставав, підкидав дров до вогню і, сівши навпочіпки, куняв, як це вміють робити індіяни, що сплять на випадок потреби лише „одним оком”...

Данко прокинувся, коли вже зійшло сонце, бесь мокрий від роси, і відразу пригадав собі вчорашні події.

— Коарасіабо, — зірвався він на рівні ноги. — Мерщій вертаймося додому!.. Там же бідна Аліса може вмерти з тривоги!.. Ах, як у мене болять ноги!.. Не знаю навіть, чи зможу чоботи взути...

— І в мене болять. Відвик я вже ходити... А давніше міг два дні йти без перерви — і нічого... Ти будеш щось їсти?

— Ні, ні, нічого не їсти! — відповів Данко, з трудом натягаючи чоботи. — Їсти будемо дома.

Коли Данко взувся, Коарасіаба закинув торбу з папугою на плечі і пішов так просто, як би йшов знайомою вулицею. Данко спочатку мовчав, ідучи за ним, але потім зауважив:

— Коарасіабо, адже ми вчора не йшли сюдою!

Індіяник, не обертаючись відповів:

— Ми вчора не йшли, а літали за підбитою папугою. Багато зайвої дороги зробили. Тепер будемо скоро вдома, не журися.

Йшли якийсь час мовчки, але потім Данко не витримав і спітав:

— А все таки я не розумію, як ти можеш так вгадувати дорогу?

— Коли кажеш „вгадувати”, не говори при тому „як”. Вгадую — і все! Ліс, мій малий приятелю, це також школа, але в ній не треба розуміти, тільки вгадувати. Це ти добре сказав: вгадувати. Людина вгадує серцем, а розуміє головою. В лісі не можна покладатися на розум, бо розум — облуда, і з ним загинеш. В лісі треба покладатися на серце — воно ніколи не дурить. Мешканцеві лісу треба мати добре очі, добре вуха, чуйний ніс, міцні ноги, несхібну руку і вільне серце. Розуму не потрібно. Це собі добре затям! Коли не хочеш у лісі блудити, то йди свободно за серцем. Коли ж почнеш думати і спробуєш міркувати — загинеш, а не вийдеш у потрібне місце. Так воно є, мій приятелю...

— Ану, я спробую йти вперед! — запропонував Данко.

— Добре, йди.

І хлопець рушив уперед. Півгодини йшли мовчки, поки нарешті Данко, здивований мовчанкою Коарасіаби, зупинився на хвилину, щоб подумати над тим, чи він і справді добре

йде. Подумав і вирішив узяти ліворуч. Пішов ліворуч. Потім подумав і звернув праворуч.

— Е п-па, португез! — крикнув з-заду сердито Коарасіаба. — Вже починаєш роздумувати і літаєш, як учора папуга! Казав тобі: не думай!

Але Данко вже розгубився:

— Я не знаю, куди тепер іти, Коарасіабо, — сказав, засоромлений.

— Ну, то вже найгірше! Пускай мене наперед! Зараз побачиш, де ти хотів заблудити...

Коарасіаба попростував уперед, і через десять хвилин Данко зі здивованням побачив просвіти лісу, а за ними і монастирську дзвіницю Санто Антоніо.

Щоб не йти вулицями містечка, завернули круто вліво і увійшли на своє подвір'я з-заду, від корчів. В дворі стояло кілька жінок і чоловіків, а з кухні доносилось голосіння Аліси. Данко, лишивши Коарасіабу, мершій побіг у хату і кинувся на шию служниці:

— Чого ти рюмсаєш, моя біла квіточко! — крикнув він, сміючись. — Я живий і здоровий, і нічого мені не сталося!

— Но сса!.. — тільки змогла вимовити Аліса, заломавши руки. — Чи це справді Данко, чи якийсь болотяний дух? Мій Господи Небесний!!! І що тепер буде?..

— Нічого, моя ліліє пахуча, — жартував далі Данко. — Ось, як приїде тато, то розкажеш йому, а він візьме прута і мене виб'є. Я вже мочу бороду!

— Тато, кажеш, виб'є?!. А в мене руки для чого? Хто має власного рота, не просить другого дмухати! Ось нехай-но я тебе вимію і нагодую, тоді побачиш, що то значить прут в руках Аліси!.. О, наш покровителю, святий Бенедикте!.. Подивіться лише на пiku цього хлопця!.. Я вже бачила всяких людей: і білих, і муринів, і чорних індіян. Але де хто коли бачив людей зелених?.. Барбара даде! Чим це ти так вималювався?

Данко глипнув у дзеркальце, що висіло в умивальці і розретався ще більше: його лицьо, вкрите все брудно-зеленими плямами засохлого соку, яким він вночі натирається, дійсно було подібне до пiki якогось болотяного духа.

— Роздягайся!!! — крикнула несамовито Аліса, виведена остаточно з терпіння легковажною поведінкою хлопця. — Роздягайся, коли не хочеш скоштувати моого прута ще перед обідом!..

І нічого не помогли Данкові його енергійні протести і доводи, що він уже великий і може вимитися сам. Аліса, миттю наготовивши купіль, здерла з нього одежду, вкинула його в гарячу воду і з люттю милила, терла, шурувала, полокала кілька разів, поки нарешті не вбрала у все чисте і власноручно не розчесала його чорні, буйні кучерики. Здається, що була найгірша кара, бо про прут нічого не згадувалося, тільки за кару Данко мусів з'їсти подвійну порцію обіду.

Трохи тяжчою була розмова з батьком, хоч той і не скликав святих і не погрожував пру-

том, тільки гостро скартав хлопця за його легковажний вибрик.

Тоді Аліса негайно взяла Данка в оборону і, сковавшись за дверима кухні, викрикувала звідти, що, властиво нічого не сталося, що сеньор Іван цілими тижнями очує в лісі, навіть без такої надійної опіки, як Коарасіаба, і за те на нього ніхто не кричить. При тому, покликалася на свідоцтво всіх мешканців Санто Антоніо, що Данко дуже добрий хлопець і кожний був би щасливим, маючи такого сина.

— Але, — повторювала вона своє улюблене твердження, — є неможливе догодити цілому світові і своему батькові заразом, неможливе!..

— Найбільше мене дивує, Данку, — різко говорив Сокіл, не зважаючи на голосіння з кухні, — що ні ти, ні Коарасіба не подумали над Алісою: адже вона напевне не спала цілу ніч від страху за тебе.

— Хай сеньор залишить Алісу в спокої, — почулося знову з кухні. — Я спокійнісінько спала і навіть нічого не думала. Коарасіаба, хоч він і чорномазий дикун, але любить Данка, як рідну дитину. А всім відомо, що „хто мого сина цілує — осолоджує мої уста”. Ні я, ні ви, патроне, не впильнуємо ліпше хлопця, як старий індіянин. Коли Данко з ним — я ніколи не боюся.

Засоромлений Данко широ перепрошував батька і обіцяв більше ніколи так легковажно не поводитися.

Вся пригода кінчилась би остаточно щасливо, коли б не те, що Коарасіаба, зірвавши свої хворі ноги в погоні за папугою, три тижні не відлежав безвихідно в халупі, а після того не стравив можливості взагалі ходити до лісу. Вже підвівши, він цілими днями просиджував при вході до своєї оки, вигріваючи хворі ноги на сонці.

ПЕРЕЛОМАНА СТРИЛА

Нарешті, минули вакації, і Данко знову вибирається в дорогу. Знову плакала Аліса, а Коарасіаба виглядав сумним, як осінній вечір.

День прощання був подвійно сумним ще й тому, що Аліса заявила Соколові про свою постанову — лишити працю і їхати до свого молодшого брата — вдівця, котрий мав нещасливий випадок на роботі і тепер лежав без догляду. Вона вже кілька тижнів думала над тим, але тепер, коли Данко виїжджає, а Соколові служниця була не конечно потрібна, — вирішила таки їхати. Соколові було жаль її пускати, але й стримувати її він не міг.

Після цілих рік проллятих сліз, після сумного прощання Коарасіаби, Данко з батьком всіли знову до літака, а ціле містечко вийшло на летовище, щоб побажати хлопцеві добра і щасливого повороту на другий рік.

Вже в літаку помітив землемір, що Данко час-до-часу неспокійно дряпає собі груди під сорочкою.

— Чого ти шкрябаєшся? — спитав він.

— Не знаю... Мабуть, мене щось вкусило, бо дуже свербить.

— Але ти не чухай. Приїдемо на місце, то подивимося, що там таке.

Коли приїхали до Сан Павло і зупинилися вже в гімназійному гуртожитку, Сокіл наказав Данкові роздягнутися. На ґрудях хлопця було чотири невеличкі червоні плями.

Негайно звернулися до лікаря-спеціяліста. Той подивився на плями і нахмурився.

— Чи це щось небезпечне? — спитав Сокіл занепокоєно.

— Побачимо, — непевно відповів лікар. — Це, на мій погляд, екзема. А вона в Бразилії не належить до приемних хворіб. На всякий випадок, хлопець буде під моїм наглядом, і я вас інформуватиму так довго, поки дитина не буде здорована.

Лишивши хлопця в гімназії, Сокіл на другий тиждень відлетів до Санто Антоніо. Був неспокійний, бо червоні плями на ґрудях сина не тільки не поменшали від приписаних ліків, але почервоніли ще більше і розкидали далі. Сидячи в літаку, Сокіл задрімав і побачив дивний сон.

Приснилося йому місце його праці в лісі і його похідне шатро. Десять ніби він сидить під тим шатром, коли несподівано з'явилася його дружина.

— Марійко! — крикнув він, безмежно втішений. — Звідки ти тут?!

— Я йду від Данка, Івасю, — відповіла Марія.

— Від Данка? — здивувався Сокіл. — А де ж він?

— Данко купається в ріці. Вода в ній брудна і дуже бистра. Данко може загинути.

— То навіщо ж ти його лишила? — з докором крикнув Сокіл.

— Я його лишила, щоб показати тобі, в якій він сорочці ходить. Ось, дивись! — і з тими словами вона притулила сорочку до його обличчя.

Від того дотику Сокіл відчув ніби пожалення кропивою, скопився за щоку і... прокинувся.

Видиво щезло, але лишився неспокій і почуття реальності дотику. Щока свербіла. Сокіл почухав раз, почухав другий раз, нарешті витягнув дзеркальце і подивився: на щоці виднілося два круглих червоних кружечки, цілком таких, як були у Данка на ґрудях.

Приїхавши до Санто Антоніо, Сокіл просто з летовища пішов до монастиря і розказав про свою і Данкову хворобу. Отець Вісенте тільки похитав головою:

— Не подобається мені ні ваша щока, ні те, що ви оповідаєте про Данка. Але, на всякий випадок, я вам дам масть. Завтра побачимо...

Масть не помогла. Сокіл поїхав до лісу, але через тиждень мусів повернутися, бо екзема вкрила все лице, бралася ропою і свербіла жахливо. Одночасно прийшов лист від лікаря, що Данка забрали в лікарню, бо стан його здоров'я погіршав. Лікар писав, що стосуватиме все можливе і має надію хлопця вилікувати. Писав також і директор гімназії і перепрощував, що

віддав Данка до лікарні, оскільки хвороба є заразливою.

Сокіл був у розпуці:

— Слідуючим літаком вертаюсь до Сан Павло! — заявив рішучо.

Отець Вісенте чогось м'явся, але нарешті сказав:

— Ви, пане Іване, не смійтесь з мене, але... Я вам нічого не поможу. Чекати літака мусите ще чотири дні... За той час... Коротше кажучи, я вам раджу звернутися до Коарасіаби. Бачите, навіть наші лікарі визнають, що індіяни знають багато таємниць у лікуванні тих хворів, де медицина є попросту безрадною. Ваша хвороба, як я міркую, принесена десь з лісу. А Коарасіаба вже вилікував багатьох людей в таких випадках, де, признаюсь зі стидом, я нічого не міг порадити. Отже, спробуйте...

Сокіл пішов до індіянина.

Той подивився на його обличчя, суворо хитнув головою і сказав:

— Мавп'яче лігво.

— Що таке? — перепитав Сокіл.

— Мавп'яче лігво, — повторив Коарасіаба.

— Ти вступив у лігво мавп.

— Ну, і що?

— Нічого. Треба лікувати.

— А ти вмієш?

Коарасіаба іронічно всміхнувся:

— У нас кожна жінка це вміє лікувати. От, коли хвороба піде в середину — тоді погано.

— Як „в середину”?

— Звичайно: на кишкі. Кишкі стають тоді, як сіть на ловлю риби, і коли не лікувати скоро, то людина вмирає.

Соколові похололо в грудях.

— А ти вмієш лікувати і кишкі?

— Вмію, — спокійно відповів Коарасіаба. — Коли не пізно — вилікую і кишкі.

— Ну, то лікуй мене скоро, Коарасіабо! Данко також має ту саму хворобу і лежить у лікарні!...

— Прийдеш увечорі, бо зараз не маю ліків. А Данко... Що про Данка кажуть твої вчені лікарі? — Коарасіаба зробив наголос на „вчени” й іронічно усміхнувся.

— Лікують.

— Ага!... Ну, побачимо, чи вилікують... А ти прийди увечорі...

Після обіду індіянин взявся до готування ліків: щось товк, щось мішав, щось варив над вогнищем, а на ціле подвір'я розходився жахливий сморід.

Коли Сокіл прийшов до нього увечорі і подивився на приготовлені ліки, його огорнув жах: у глиняній мишині стояло щось чорне, густе, мов дъоготь, і страшно смердюче. Аж здригаючись від обридження, він, однаке, дав себе обмастити і, задихаючись від несеного з собою запаху, пішов додому. По півгодині щипання і свербіння, яке доводило його до божевілля, відчув поступову полегшу, а вже коло півночі огорнув його глибокий сон людини, котра не спала кілька діб підряд.

По трьох днях лікування, коли нарешті Коарасіаба дозволив йому обтерти масть олівою, на нього з дзеркала виглянуло чистеньке, здорове обличчя, вкрите ніжною, немов у дитинки, шкірою.

Сокіл міцно обняв Коарасіабу за плечі, дякував йому найщирішими словами, обіцяв, яку завгодно, нагороду, і побіг мерещій до монастиря, щоб зачекати на літак і похвалитися священикові своїм виздоровінням.

Однаке, тішився недовго. Пошта привезла йому дуже тривожні вістки: і лікар і директор гімназії домагалися його негайногого приїзду до Сан Павло.

Після полудня Сокіл уже був у Данка. Хлопець виглядав жахливо: ціле його тіло було подібне до одного великого гнійного струпа. Хлопець вив від болю і скаржився на вогонь у всьому череві. По обличчі лікаря видно було, що жадних надій нема.

— Хвороба кинулася на кишкі, — сказав тільки він.

Сокіл більше не чекав. Він метнувся у всі можливі сторони і при протекції того самого лікаря та директора гімназії вистарався зараз же на другий день позаплянового літака на Санто Антоніо.

Привіз сина додому, напівбожевільного від болю і напівнепритомного від виснаження. Разом з сином божеволів і батько, не вірячи, що дитину вдастся врятувати.

— Скажи, Коарасіабо, скажи, чи є якась надія? — спитав з розпухою у голосі.

— Є, — твердо відповів індіянин. — Ще не пізно. Тільки буде довго. Довше, як з тобою. Але Данко мусить мене слухати і робити все те, що я скажу. Інакше — вмре! Ніякий білий не вилікує мавп'ячого лігва з кишок.

І почалося лікування...

Данко нераз кричав, що готовий ліпше умерти, як слухати Коарасіаби, але той був невблаганий. Двічі на день він зав'язував хлопцеві очі, брав твердими, немов дерев'яними руками його за голову, затикав ніс і безпardonно влияв йому в уста щось страшно неприємне, солонаво-густе. Данко був переконаний, що ковтає теплу, свіжу кров і корчився від обридження. Окрім того, він змушений був випивати денно дев'ять сиріх яєць.

— Твої кишкі зовсім діряви, — говорив Коарасіаба. — Їх треба латати.

Замість води, Данко мусів пити гіркий сік кактусів і вивари з якогось коріння. Зовнішні рани Коарасіаба лікував такою самою смердячою чорною мастью, як лікував Сокола.

Та по кількох днях висліди лікування були такі очевидні, що в них уже ніхто не міг сумніватися: висохле, як у мумії, за час хвороби тіло хлопця почало наливатися, а на шкірі вже почали з'являтися здорові місця.

Заспокоєний Сокіл знову поїхав до лісу, залишивши Данка під опікою отця Вісенте та Коарасіаби, котрий відходив від хворого лише то-

ді, коли треба було приготувати ліки. Що третій день, правда, прибував від Сокола післанець верхи на коні, але кожного разу вертався тільки з відрядними вістками.

А через місяць Данко вже сидів у ліжку, свіжий і чистенький, немов щойно вилуплене з яйця курча, і весело дивився на світ. Вставати і їсти щось, окрім сиріх яєць, свіжих овочів і злегка підсмаженої курячої печінки, Коарасіаба ще не дозволяв, але це вже було дрібницями у порівнянні з тим, що довелося перенести, і Данко покірно виконував усі накази свого „лікаря”.

А ще через місяць, зараз після Великодніх Свят, Данко приймав уже активну участь у підготовці до чергової церковної фести, які тут улаштовувались чотири рази до року: в першу неділю по Великодніх Святах, на святого Антонія, на Покрову і на Непорочне Зачаття.

За дев'ять днів перед фестою у церкві працювалися вечірні молебні. Кожний молебень патронували призначені на той день так звані „фестери” — по кілька пар подруж, або хлопців і дівчат. Кожна пара запрошувала на свою „новену”¹⁾ по десять людей і збирала з них грошеві пожертви на церкву та різні подарунки для фести.

Напередодні фести коло церкви все був великий рух. Сходилися і з'їжджалися люди з околиці за десятки кілометрів пішки, верхи і

¹⁾ «Новена» — вечірня.

на каросах¹⁾. Будували помости для аукціону, будку для продажі пива, приправляли велику кількість шураско, збивали примітивні лавки і столи, натягали довкола шнурки з кольоровими папірцями і гарно прибирави церкву.

Прибуло на фесту три чужих священики, приїхав з лісу і Сокіл, бо його поставили фестером разом зі старенькою, дуже побожною вдовицею доною Марією, якраз напередодні фести. Оскільки в церкві в день фести правилося одна за другою Служби Божі, Сокіл попросив відправити одну Службу Подяки за щастливе уздоровлення сина і зложив на церкву значну суму грошей.

По закінченні відправ почалися забави. Гості купували шураско, хліб, пиво, солодкі „боли”²⁾ і сідали їсти.

Найнятий музикант з гармонією пригравав „для смаку” різні народні мельодії, а деякі гості, даючи на церкву невеличкий даток, замовляли для себе ту, чи іншу пісню.

Потім почалася реалізація пожертуваних на фесту дарунків. Вони були різні: сорочки, чесноки, мило, жалетки для голення, кухонне начиння, пляшки з горілкою, ножі, кури, поросыта і т. д. Це все або продавалося з аукціону, або розігравалося на „колесі щастя”.

Коло аукціону звичайно велася завзята боротьба, і було дуже весело. Наприклад, ішов на продаж звичайний солом'яний капелюх.

¹⁾ «Кароса» — віз.

²⁾ «Бола» — торт.

— Ціна — один крузейро! — кричав аукціоніст. — Ціна — один крузейро! Один крузейро — раз! Один крузейро — два!..

— Два крузейри! — кидав хтось збоку.

— Два крузейри! Два крузейри — раз! Два крузейри — два!

— Три крузейри! — вмішувався хтось новий.

— Добре, три крузейри! Такий гарний капелюх — і всього три крузейри! Продовжую: три крузейри — раз!..

За яких півгодини капелюх вартував уже сто крузейрів, себто стільки, за скільки можна було купити десять капелюхів, але змагуни, попавши в газард, набивали ще вищі й вищі ціни, аж поки хтось таки не перемагав.

— Сто дванадцять крузейрів — раз! Сто дванадцять крузейрів — два! Сто два... Ніхто більше не хоче? Дивіться, який щасливий капелюх!.. Сто два... Ну, хто більше?.. Нема нікого? Сто дванадцять крузейрів... три! — кінчав захриплій аукціоніст і стукав дерев'яним молоточком по столі.

Щасливий переможець платив гроші й брав капелюха. Йому плескали, а до того ще й гармоніст грав туш.

— Пара курей! Пара курей на „колесі щастя”! Купуйте ріфи¹⁾ на пару курей! — кричали підлітки, снуючись по натовпі.

Кричав далі захриплій аукціоніст, фурчало „колесо щастя”, грала гармонія.

¹⁾ «Ріфи» — квітки, льоси.

Діти бабрались коло корита з зафарбованою синькою водою, де на дні лежали залізні риби і жаби. За вудку платилося пів крузейра. З вудкою діти пробували щастя: коли піймав рибку — діставав якусь винагороду, коли піймав жабу — тратив право на вудку і мусів платити вдруге.

Парубки найбільше забавлялися в „биття насліпо”. Це була дуже весела гра, що приваблювала багато глядачів. Проголошувалася нагорода, наприклад, пляшка горілки. Той, хто хотів грati, платив якусь суму і діставав великий кілок. Між двома закопаними стовпами розтягали шнурок, а на ньому підвішували три чотири старих глиняних горшки за вуха. Грачеві зав'язували очі, відводили його на десять кроків від горшків, обкручували кілька разів довкола, і тоді казали бити кілком по горшках. Найчастіше бувало так, що грач, стративши орієнтацію, замість до підвішених горшків, ішов просто на натовп, відраховуючи десять кроків, і тоді з розмаху бив кілком у повітря. Довкола реготали і пищали, а грач, розв'язавши очі, зі здивуванням дивився, куди він зайшов, і починав реготати також. А бували й щасливці, котрим вдалося вірно взяти напрям, і тоді з горшка з лоскотом сипалось череп'я, а на шнурку залишалося, сумно бовтаючись, саме вухо. Вдалий удар мав ще більший успіх у глядачів, як промах, і вкривався, як звичайно, криками і сміхом. А вдоволений грач,

діставши нагороду, пробував щастя ще раз, і ще раз.

Молоді дівчата ходили з касеткою і за невеличкі пожертви декорували всіх присутніх маленькими кокардками зі стрічок з державними бразилійськими кольорами: жовтим і зеленим.

Часто влаштовувалися на фестах кінські перегони. Були вони і на цей раз, при чому, виграв Жорже на своєму жеребці Кастро.

Феста випала дуже вдало і принесла чимало прибутку, який згори поставлено пожертвувати на виховання нових священиків, брак яких гостро відчувається в Бразилії.

Під кінець до присутніх промовляв отець Вісенте. Він дякував усім, що прибули на фесту і не пожаліли пожертв для так важної справи. Зокрема дякував Соколові за його щедрий дар і хвалив новоприбулих батька й сина, котрі за кілька років перебування в Санто Антоніо завоювали собі загальні симпатії і пошану. Говорив отець Вісенте також і про Коарасіабу, який, хоч на великий жаль священика, і не прийняв іще християнства, але міг для всіх служити прикладом. Отець Вісенте згадував, що старий індіянин на кожну фесту також дає дарунки свого власного виробу, а також лікує всіх, хто до нього звертається, не жадаючи ніякої плати.

— Ось подивіться, — казав священик, — тут він є, той старий чоловік, про котрого можна сказати тільки все добре. Є тут і сеньор Іван і його син Данко. Наш добрий приятель Коарасі-

аба вилікував їх обох від дуже тяжкої хвороби і спас від смерти, відмовившись взяти будьяку винагороду. Чи це не є християнський вчинок? Чи не поступив Коарасіаба так, як мусить поступати кожний побожний чоловік? Чи може хтось з вас сказати, що Коарасіаба бодай раз зробив щось таке, що було б протиє законам нашої віри? Hi, мої дорогі! Коарасіаба живе і робить так, як справжній християнин. Тому я вірю твердо в те, що незабаром він прийде до мене і попросить у мене тайни хрещення. Я молюся часто за приспішення цього дня, котрий буде великою радістю і для мене і для всіх вас. Я хочу, щоб Коарасіаба закінчив своє життя, як християнин, і увійшов до Царства Небесного, як душа, що має багато заслуг перед Господом Богом.

Останні слова священика присутні вкрили рясними оплесками і підходили до Коарасіаби та обіймали його дружньо і плескали по плечах.

Данко, порадившись потихеньку з батьком, прожогом кинувся додому і незабаром повернувся в пір'яній спідничці й акванґапе, але без лука і колчана. Тільки приніс одну стрілу і, ставши на коліна перед Коарасіабою, урочисто сказав:

— Віднині мое життя — твое. Переломи стрілу над моєю головою!..

Коарасіаба аж здригнувся від несподіванки. Він ніколи не думав, що хлопець так добре затямить собі індіянський закон, згідно з яким врятоване життя віддавалося рятівниківі оцим

символічним способом. Але, подивившись на зібраний натовп, гордо випрямився, взяв стрілу і зламав її над похиленою Данковою головою.

— Беру твое життя, — сказав зворушене, — але не як раба, а як приятеля, котрий уміє шанувати прадавні закони і віддає честь старшим. Нехай Білий Тупан твого племени ніколи не лишає тебе Своєї помочі, а душа твоєї матері хай веселиться на Блакитних Горах. Той, хто шанує чужі закони, і сам заслуговує на пошану. Ти вчинив, хлопче, не як дитина, а як справжній, дорослий муж, а тому тобі і шана належиться, як для дорослого мужа. Встань!..

Данко встав, а Коарасіаба поклав на його голову руку.

Всі присутні при цій церемонії заплескали в долоні, загукали розчулено, а жінки аж плачали при виді тієї зворушливої сцени. Гості й свої містечкові люди хвалили наперебій Соколів і Соняшного Волоса та на радощах ще раз засіли за пиво і шураско, спільне для всіх.

Хоч Данко виглядав зовсім уже здоровим, але Коарасіаба категорично спротивився постанові Сокола відіслати хлопця знову до школи. Індіянин запевняв, що небезпека відновлення хвороби триватиме ще кілька місяців, і він мусить мати Данка під наглядом.

Чи вірив він сам у те, що говорив, чи попросту хитрував, не бажаючи знову розставатися зі своїм улюбленицем — годі сказати. Але Соколові син був дорожчий від страченого року науки, і він погодився. Чекаючи нагоди дістати нову

служницю, за яких в Санто Антоніо було дуже тяжко, Сокіл покищо лишав Данка самого вдома, а Коарасіаба і падре Вісенте пообіцяли йому хлопця пильнувати.

Одечі власне випадок з мавп'ячим лігвом привів до того, що, коли по цілій Бразилії діти сиділи над книжками і пильно вчилися, Данко байдикував у Санто Антоніо, помагав Арасі ліпiti бальон і бігав дивитися на фоєти Саміра.

ЗАКІНЧЕННЯ ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Пішовши спочатку за нашими хлопцями на площе містечка Санто Антоніо, де Самір вистрілював фогети, а потім заглибившись у дальші і близчі часи, ми зовсім забули про старого Соняшного Волоса — Коарасіабу, котрого лишили в згаданій шопі з куєю недопитого шімарону.

Що ж він робив у той час, поки ми мандрували по минулому, а хлопці забавлялися „чудами піротехніки”?

Спочатку Коарасіаба долив окропу з залишеного чайника і кілька разів затягнувся. Та улюблений напій раптом стратив свій смак і не викликав більше бажання пити. В самотності шімарон не дає такої приемності, як у товаристві. Це не означає, що товариство мусить говорити і розважатися. Навпаки, при шімароні ліпше мовчати і думати. Але це — величезна ріжниця: наливати окріп собі самому, а прийняти готову залляту кую з рук другого. Велика ріжниця!..

Коарасіаба так і не допив куї, а відложив її набік і, помалу звівшись на ноги, вийшов надвір.

Сонце вже присіло за густі, мережані кедри,

що росли з західної частини подвір'я, і від них простяглися довгі тіни, що перебігали вже майже через ціле подвір'я.

Старий почвалав до високого стовпа з густо набитими кілочками, на якому сиділа знайома вже папуга, прозвана Пріко. Підтяті сухожилля в крилах не дозволяли їй літати, і вона цілими днями лазила по кілочках то вгору, то вниз, наповняючи ціле подвір'я майстерним перекривлянням голосу Аліси, або Данка. Коарасіаба підійшов до стовпа і наставив руку так, що його вказівний палець прийняв положення одного із вбитих кілочків і заговорив:

— Пріко, Пріко, ходи сюди, Пріко. Підемо вже спати.

— Пріко, Пріко, — повторила виразно і собі папуга, кумедно перехиляючи головку з круглими, злими очима.

— Ходи, Пріко, ходи, — просив далі Коарасіаба.

Папуга, поглядаючи зизом на підставлену руку, почала злазити вниз, поки не вчепилася гострими пазурями в палець Коарасіаби. Тоді він обережно заніс її до шопи і пустив на жердку.

— Данку, Данку, обід готовий! — залопотіла папуга. — Носса Сеньора Сантіссіма!.. Пріко! Барбарідаде!

Потім зіскочила з жердки на поличку, де стояли мисочки з їжею і водою, витягнула варену кукурудзину і, вискочивши на жердку, почала їсти, тримаючи зерно в одній лапці.

— Ех, ти! — ласково сказав Коарасіаба. — Дурна! Лепечеш, лепечеш, сама не знаєш, що.

— Дурна, дурна! — обурено повторила папуга. — Ходи додому! Коарасіаба! Коарасіаба! Пріко! Барбарідаде!

Набравши оберемок дров і замкнувши двері шопи, Коарасіаба пошкутильгав до своєї оки. Розгорнув жар у пригаслому вогнищі, вибрав з попелу спечені горіхи піньорів, підкинув дрови, запаливши люльку, сів. Разом з димом попливли його сірі, як дим, і гіркі, як дим, думки. Безнадія гнула старечі плечі додолу, спогади налягали на голову важким тягарем, а у вухах все ще звучали слова недавньої розмови з внуком. І, як звичайно, виринало в його пам'яті славне минуле його предків, яке так різко змінилося в нуждення, безцільне сучасне для їхнього нащадка — Коарасіаби...

З площі доносилися вибухи фогетів і крики та оплески натовпу. Час-до-часу жалібно скімлили собаки, ховаючись по далеких кутках від тих страшних стрілів, що кожного року доводили всіх псів у цілій Бразилії до цілковитого нервового розстрою.

Вже було зовсім темно, коли на подвір'я в'їхав Сокіл. Побачивши, що в хаті темно, а в халупі Коарасіаби горить вогнище, він завів коня до стайні і пішов до старого.

— Добрий вечір, Коарасіабо, — привітався він. — Данко де?

— Коло Саміра. Там фогети вистрілюють. Сідай...

Сокіл присів коло вогнища, взяв спеченого горіха, роздовбав його і з'їв. Потім витягнув свою люльку, набив тютюном і закурив.

— Їдемо, Коарасіабо, — сказав так несподівано, що індіянин здригнувся. — Щойно одержав листа у падре Вісенте. Пропонують мені іншу роботу.

Коарасіаба нічого не відповів і сидів нерухомо далі, затупивши відразу помертвілій погляд в полум'я вогнища. Але на його камінно-нерухомому обличчі Сокіл вичитав тяжкий укритий біль. Щоб розігнати враження несподіваної заяви, землемір заговорив, ніби оправдуючись:

— Нема мені більше чого тут сидіти. Я роботу вже скінчив. Хочу тепер переїхати до більшого міста, щоб завжди бути з Данком разом.

Коарасіаба хитнув головою:

— Так, так, — сказав тихо, — краще, як будете разом. Я завжди казав, що син мусить бути при боці батька...

Вимовив це з такою гіркотою, що Сокола здавило за серце.

— Послухай мене, — приятельськи поклав він руку старому на плече, — їдь з нами! Ти знаєш, що я тобі винен, а я свого боргу тим-більше не забиваю і хочу якось тобі віддячитись. Моя хата буде завжди твоєю хатою, мій хліб — твоїм хлібом. Ти врятував мені сина і мене самого, а я постараюся врятувати тобі внука і зробити радіснішою твою старість. Я розумію, Коарасіабо, твоє горе, але ти сам не

даси ради з внуком. Їдьте з нами — і я сам візьмуся за хлопця. Маю тверду руку, і Арасі мене боїться більше, як тебе. Я вірю, що мені вдастся зробити з нього корисну людину. А тут, в Санто Антоніо, він пропаде зовсім.

— Він уже пропав, Іване, уже! З нього не буде користі ні тобі, ні мені...

— Я не вірю, Коарасіабо! От поїдьте з нами — і ти побачиш сам, як він зміниться. Арасі є здібний, второпній, і, коли його прибрati в руки — з нього через два роки вийде добрий робітник.

— „Робітник”! — зневажливо скривився Коарасіаба. — Ні, Іване, коли він не буде тим, чим має бути, то нехай не буде нічим! А звідси я не піду... Себто, може, й піду, але не з тобою... Наші дороги, Іване, ідуть у різні напрямки...

— Може бути й правда — відповів Сокіл. — Я твоєї дороги не знаю. Але що ти думаєш робити з Арасі? Чим він, по-твоєму, має бути? Скажи мені, то я тобі помогу.

Замість відповіди, Коарасіаба стиснув уста і знову задивився у вогонь.

В убогій халупі зависла тяжка мовчанка.

— Але ти не сумуй, приятелю! — підбадьорююче заговорив знову Сокіл. — Ми тебе не забудемо. Будемо писати листи до падре Вісенте, а він тобі читатиме. Тай приїдемо нераз до вас сюди на відпочинок...

Обличчя Коарасіаби лишилося при тих словах незмінним, не виявляючи нічого.

— Коли ідете? — спитав нарешті з трудом.

— Через чотири дні наступним літаком. Я, правда, завтра ще мушу поїхати назад до лісу і пробуду там два дні.

— Хату лишаєш?

— Хату купує сеньор Педро. Але він тебе не вижене, я вже з ним говорив.

— Мені байдуже: я й так тут більше не сидітиму.

— А куди ж підеш?

Коарасіаба не дав ніякої відповіди.

Через хвилину скрипнула фіртка, повідомляючи, що Данко вернувся додому. Сокіл попрощався і вийшов.

Старий індіянин, лишившись сам, упав на землю обличчям і завив від якоїсь, йому самому незрозумілої розпуки. Він відчував такий біль, немов би йому з живого серця видирали виплекану, вигодовану кров'ю надію.

— Ну, що мені з Данка? — питав сам себе, стараючись вияснити собі причину того болю.

— Жив я довго, не знаючи Данка, проживу ще і решту віку. Проживу і вмру. А зі мною вмре і славна династія Нащадків Сонця, бо з Арасі вже морубіща не буде. Ні, не буде!.. На мені все скінчиться, все загине. Діямантове Берло, що було предметом заздрості, роздорів, воєн більше ніколи не засяє над племенем гваянців. Його таємниця вмре разом зі мною. Вмре так само, як вмру я, як умерли мої сини, як умер для нашого народу Арасі, як умер Коема — Ранок.

Коема...

Це ім'я ніколи за дванадцять років не потри-
вожило думок Коарасіаби, бо ж Коема був си-
ном його молодшого сина, котрий міг бути мо-
рубішабою лише після смерти стрийка,
стрийкових синів і свого власного батька. Окрім
того, Коема дванадцять років тому назад був
немовлям, а немовлята ніколи не цікавлять му-
жів. Для немовлят вистачає, коли ними ціка-
виться мати.

— Коема! — вголос сказав Коарасіаба і, під-
нявши обличчя з землі, сів.

Він почув несподівано, як десь у глибині йо-
го душі забліслла жива іскорка надії.

— А, може, Коема ще живий? — спитав сам
себе вголос, і радість перехопила йому дух.

Він неспокійно засовався на місці і почав
завзято смоктати пригаслу люльку. Тютюн за-
тріщав і почав розжарюватися, а разом з ним
розжарювалися і надії Коарасіаби.

Справді, чому Коема не міг би жити? Його
мати — Іботіра була відважна і рішуча, дарма,
що її називали Іботірою — Квіткою. Але вона
була небезпечною квіткою і більше заслугову-
вала на ім'я Онси — ягуара. Іботіри боялися
всі, навіть мужі племени, бо вона володіла спи-
сом і стріляла з лука, як справжній мужчина.
І силою рідко хто міг з нею помірятися. А силу,
відвагу і спритність індіяни шанують...

Іботіра, та Іботіра, котра, захищаючи поране-
ного чоловіка, зуміла вбити чотирьох ботоку-
дів, напевно зуміла захистити і життя своєї

першої дитини, свого сина — Коеми! Коема міг
жити. Ні, не міг, але мусів жити!..

Вчепившись за ту думку, Коарасіаба поволі
прийшов до глибокого, якогось болючого пере-
конання, що Коема живий. Тепер це для старо-
го не підлягало жодному сумніву!..

Чиясь таємнича рука витягала з припалих
порохом кутків пам'яти спогади і стелила їх,
немов барвисті хустки, перед очима Коарасіа-
би. Одні образи змінялися другими, аж поки
серед них не виринув один, особливо любий
тепер для старого: то був образ забризканої
кров'ю Іботіри, котра стояла, опершись спиною
об камінну стіну, з тяжкою тан'ватемою¹⁾ в
руках. Коло її ніг лежало чотири трупи бото-
кудів, а довкола гудів натовп. Проте в очах
ошалілої жінки не було видно ні жалю, ні
тревоги, а сама звіряча лютъ. Видно було, що
Іботіра боронитиме входу в печеру, де лежав
пробитий списом чоловік і плакав маленький
Коема, до останньої краплині своєї крові.

Цей несамовитий образ був, однак, любий
серцю Коарасіаби, бо давав йому надію на те,
що рід морубішаб зі Соняшної Династії ще не
перевівся.

— Ні, ні! — шептав старий. — Не все пропа-
ло. Ще є руки, котрі по законному праву візь-
муть Діамантове Берло! Ще є голова, яку увін-
чає золото акванґапе з „Оком Сонця”!..

¹⁾ „Тан'ватема” — довгий, чотирьохграний кілок,
грубший з одного кінця.

Та зараз же зневіра, як каламутна хмара, впала на серце Коарасіаби. Хто поможе хлопцеві дійти до свого права? Хто розкриє перед обдуреним племенем хитрість Убіражари? Хто покаже місце, де скрито клейноди влади? Хто?..

Індіянин з розпухою подивився на свої опухлі розбиті ноги і застогнав:

— О, великий Тупане! Дай силу цим непотрібним колодам! Верни їм тільки невеличку частину їхньої колишньої витривалости, а тоді побачиш, як служитиме тобі рід гваянців!..

Але Тупан був глухий на гарячі мольби і не відповідав нічого. Це вже не вперше звертався до нього Коарасіаба, як звертався рівно ж і до Сонця, і до душ померлих, що жили на Блакитних Горах. Та всі вони не чули нічого, видно, або загнівались, або збайдужили до залишеного на землі світу.

І Коарасіаба знову опинився перед тим самим питанням: Хто?..

Арасі?

Арасі міг би це зробити, але для того треба почувати себе гваянцем. А коли б Арасі почував себе сином племени, то міг би зробити і для себе те, що треба було зробити для Коеми.

Hi, Арасі — ні!

— А хто? — втрете поставив собі питання Коарасіаба.

Подумавши, почув, як якась несмілива настирлива думка, як гудіння комара, сверлує його мозок. Спочатку він боявся прислухатися до

неї, відганяв її нетерпеливо, але врешті решт якось мимовільно вимовив:

— Данко!

Вимовив і відразу запротестував злякано:

— Ні, ні! Данко також ні!

Коарасіаба вірив йому, як самому собі, знов напевне, що Данко не полакомиться на дорогоцінні клейноди і на ті скарби, з якими вони лежать. Данко щирий, відважний, відданий Коарасіабі і напевне ще більше був би відданий великій справі, бо Данко думає і почуває так, як індіянин. Адже недаром його прозвали сином Коарасіаби. Але цього всього мало. Данко, по-перше, був малим. По-друге, Данко не дійшов би сам до Долини Ігурей. А про те, щоб Данко вибирається в подорож з цілим товариством білих, Коарасіаба не припускає навіть думки.

— Данко також не входить в рахубу, — вищептає гірко індіянин. — І ти, старий морубішабо, даремно побиваєшся за білим хлопцем, котрий через чотири дні розпрощається назавжди з тобою...

Страшно потопаючому плавцеві гинути у бурхливих водах розшалілої ріки. Але ще страшніше буває тоді, коли він вчепиться за пропливаючу колоду, на якій можна урятуватися, а зрадлива хвиля вирве у нього ту колоду і, регочучись, понесе її далі, а до плавця знову витягне руки холодна смерть.

Щось подібне до потопаючого відчував і Коарасіаба. Досі він журався тим, що не має спад-

коємця. А тепер, повіривши, що спадкоємець є, журився подвійно, що той спадкоємець не дійде ніколи до свого права.

Одна за другою перекочувалися над його головою безпорадні думки, прибиваючи його все нижче до землі.

Погожий ранок застав Коарасіабу зануреного в задуму над погаслим жаром, вкритим грубою верствою сірого попелу...

ВЕСЕЛИЙ ВЕЧІР

На другий день ціле Санто Антоніо говорило про виїзд Соколів. І не дивно: для маленького містечка, як приїзд нових людей, так і від'їзд старих мешканців були незвичними і великими подіями. В склепі, що був своєрідним містечковим клубом, де можна було випити чарку горілки, склянку пива, або кую шімарону, обмінятися думками і дізнатися щось нового, цю подію обговорювали зі всіх сторін.

— Шкода, що виїжджають, — говорили одні.
— Добрі були люди.

— Добрі, — годились другі, — нема що катати.

— Скільки Педро дає за хату?

— Тридцять тисяч.

— Пушша! Тридцять тисяч?!. Сі, сеньор!
Добрі гроші!..

— Добрі! Але їх хата добра: велика, нова. Хата
— о! — сказав Самір, взявши себе за вухо.

— Сі, сеньор! Ну, і парцеля велика. Жорже
напевне дав би більше.

— Напевне дав би, але Педро його випередив. Ранком зустрічав його, як ішов платити
гроші.

— Арасі, а тобі не шкода, що Данко їде? — спитав хтось.

— Що там для Арасі Данко значить? Він за келішок горілки і діда проміняє, не тільки Данка. Правда, Арасі?

Арасі, котрий завжди стирчав коло склепу, почувши глузливе питання, мовчки відвернувся.

— Та ну, не вдавай гордого! Саміре, дай йому за півкрузейра. Я заплачу.

— Іди, Арасі, випий, — гукнув Самір, наливаючи чарку. — І не стій тут, а йди собі геть.

— Сі, сеньор! — вдячно відгукнувся Арасі, випив горілку, обтер губи рукавом і вийшов зі склепу.

В той самий час, коли в склепі йшла пожвавлена розмова, Сокіл прощався з Данком. За вечір і частину ранку батько з сином вспіли вже багато речей поскладати до валізок і пачок. Лишилася решта, що її мали упорядкувати після повороту Сокола в останній день перед від'їздом.

Сокіл давав останні розпорядження:

— Всі свої речі, Данку, пакуй до цієї скрині. Хати не лишай надовго. На ніч замикай добре вікна і двері і нікого не пускай до середини. Гроші я поклав ось у цю валізку, і ти на всякий випадок про це пам'ятай. Тут маєш пару крузейрів на видатки. Але не купуй ніяких дурниць, особливо фогетів. Цих дві ночі, поки я прийду, Коарасіаба, я думаю, погодиться перебути

з тобою, щоб тобі не було сумно. Хоч в Санто Антоніо небезпечних злодіїв нема, але ліпше буде, коли вас буде двое. А тепер, синочку, будь здоровий, бо я вже таки мушу їхати.

Вони попрощалися і вийшли надвір.

— Арасі, — завернув Сокіл від брами молодого індіянина, котрий виходив з двору, — дід в хаті?

— Сі, сеньор, — якось нервово відповів Арасі.

— Осідласіш мені коня, поки я поговорю з дідом?

— Сі, сеньор.

— Іди, Данку, поможи йому осідлати Карого.

— Сі, сеньор, — пожартував Данко, наслідуючи Арасі.

— Ох, ти кабокльо, кабокльо! — ласково посміхнувся Сокіл і пішов до Коарасіаби.

Хлопці пішли сідлати коня.

— Данку, — спитав Арасі, накладаючи сідло, — коли будемо пускати бальона: сьогодні, чи завтра?

— А ти його не продаеш, хіба?

— Ні. Продав би, коли б ти не їхав, але тепер не продам. Хочу пустити бальон для твого від'їзду.

— Дякую, — зворушеного сказав Данко. — Ти — добрий товариш, Арасі і я тебе не забуду. Арасі кисло всміхнувся:

— Але що ж, — зітхнув він, — пускати такого гарного бальона і не вистрілити за ним фогета — це просто сором!..

— О, тим не журись! — попробував заспокоїти Данко товариша. — За нашим бальоном стрілятиме все містечко.

— Так, — гірко відповів Арасі. — Ціле містечко стрілятиме, а ми — ні. Ми такі бідні, що у нас грошей навіть на один фогет нема...

Данко не вспів нічого сказати, бо почулися кроки Сокола, і розмова увірвалася.

— Ну, готово? — спитав Сокіл, заходячи до стайні.

— Готово, тату. Тату, а я можу сьогодні піти з Арасі пустити бальона? Не надовго, на хвилиночку?..

— Добре, добре, але вважай, щоб і ти якось не полетів з бальоном...

Сокіл, жартуючи, потягнув сина за ніс, скочив на коня і поїхав до брами, яку послужливо відчинив перед ним Арасі.

Після обіду в Санто Антоніо було весело і гамірно. На площі коло склепу Саміра молодь складала з трубих метрових полін високу фогейру, яку мали підпалити урочисто увечері. Скрізь по вулицях лежали купи ріща або дров, які стягали діти для своїх власних, окремих вогнищ. На другому кінці площі молодь обтикала зеленню підвищення з дощок, де мала відбутися на другий день забава.

Хоч Самір напередодні запевняв, що має тільки дуже обмежену кількість фогетів, але та „обмеженість”, видно, була якась гумова, бо розтягалася і розтягалася, цілком задовольня-

ючи потреби численних покупців. Діти, молодь і дорослі, захоплені святочною горячкою, витрачали останні тустони¹⁾ на „чуда піротехніки”.

Перед смерком прийшов Арасі, котрий цілий день приймав найактивнішу участь в складанні фогейри, і викликав Данка з хати.

— Слухай, — заговорив він з розпухою у голосі, — ти справді не маєш грошей навіть на один фогет?!

— Я маю гроші, — щиро відповів Данко, — але тато мені їх лишив на їду.

— О, меу Деус до сеу! „На їду”! Адже ти в манастирі й так маєш сніданки, обіди і вечері! „На їду”! Та я б погодився взагалі не їсти цілий місяць, щоб тільки заощадити гроші на фогети!.. Що там їда?!. Їсти можна кожного дня, а фогети бувають тільки раз в році. Окрім того, ти їдеш, Данку. Їдеш назавжди. І на прощання не купиш кілька фогетів?!

Данкові стало дуже прикро. Він сам ніколи ні в кого нічого не випрошував і не зносив, коли його просили зробити щось таке, чого він не міг. І тепер, слухаючи благального голосу Арасі, котрий був і старший і належав, як-неяк, до приятелів, відчував сором за товариша.

— Скільки тобі грошей залишив тато? — продовжував випитувати Арасі.

— П'ятдесят крузейрів.

¹⁾ Тустон — 10 центів. Найдрібніша монета в Бразилії.

— Носса! П'ятдесят крузейрів?!. Чи ж ти жакаре¹⁾, щоб за два дні міг при готових сніданках, обідах і вечерях проїсти ще й п'ятдесят крузейрів?!

— Тато дав мені гроші не тільки на їду, а й на всякий інший випадок, — пробував боронитися Данко.

— Які ж можуть бути ще випадки? Ніяких. Слухай, Данку, ти мусиш купити бодай на двадцять крузейрів фогетів. Решта тобі вистачить. Дай!..

— Я не можу, Арасі, тато не дозволив

— Ех, ти! — зневажливо скривився Арасі. — Тато тобі не дозволив... Ніби татові не все одно, чи ти гроші витратиш на їду, чи на що інше. Ну, добре!.. Більше не проситиму. Я й так не просив би, коли б Самір і Педро не відмовились мене взяти рубати дрова. Думав, зароблю грошей, сам куплю фогетів і всі їх вистріляю на прощання зі своїм другом. Нічого я для тебе не жалів, бальона тобі подарував. А ти... Ну, то можеш собі іхати. Жаль мені було за тобою, а тепер — ні! За фальшивим другом і тупим ножем ніколи не згадується з плачем. До-побачення!..

Данка обхопив жаль:

— Чекай, Арасі, — затримав він юнака за руку, — я вже дам тобі гроші! Ось тут є п'ятдесят крузейрів. Куши за двадцять фогетів а решту мені принеси. Добре?

¹⁾ Жакаре — крокодил.

— О, це зовсім інша річ! — втішився Арасі.
— Так то я розумію! Ти — справжній друг! Я вже біжу, бо фогетів залишилося дуже мало. Навіть не знаю, чи є які гарні. Чав! — і, вхопивши гроші, Арасі, мов мала дитина, підскоком вибіг на вулицю.

— Чого від тебе хотів Арасі? — підозріло спітав Коарасіаба, коли Данко вернувся до хати.

Хлопець зам'явся.

— Напевне просив грошей? — догадався Коарасіаба.

— Так, — признався Данко. — Арасі дуже хотів купити фогетів.

— І ти дав?

— Дав.

— А тато що на це скаже?

Данко похилив голову, не відповідаючи нічого.

— Коли приїде твій батько, — сказав Коарасіаба після павзи, сердито посмоктавши люльку, — я йому скажу, що Арасі забрав у тебе гроші.

— Це неправда! — стрепенувся Данко.

— Правда! Прийшов, обдурив тебе і вимантив.

Данко розсердився і блиснув очима:

— Неправда! — тупнув ногою. — Арасі мене не дурив! Я сам дав йому гроші! Коли б не схотів — не дав би. Але я схотів і дав. Я дав, я буду і відповідати!..

— Тато буде гніватися.

— Буде. Але при чому тут Арасі? Тато, правда, заборонив витрачати гроші на фогети, але не забороняв Арасі їх просити. Арасі невинен.

Ця смілива й горда відповідь не тільки сподобалася Коарасіабі, але й погасила його гнів: „Говорить, як справжній індіянський муж!” — подумав собі.

Данко з нетерплячкою чекав повороту Арасі. Йому вже kortіло якнайскоріше пустити бальона і... Ну, що будемо скривати?.. Адже, Данко мав усього чотирнадцять років. А котрий же хлопець у цьому віці не захоплюється фогетами, навіть коли тато не дозволяє їх купувати?..

— Хоч би дійсно не забракло яких гарних! — думав він, виглядаючи у вікно на дорогу.

Але, замість Арасі, під брамою з'явився Бенедіто і заплескав:

— Данку! — крикнув він. — Це ти послав Арасі по фогети до Саміра?

— Я. Або що?

— Та нічого, тільки Самір мене прислав сплатити, бо він не вірить Арасі.

— Хай Самір буде спокійний...

— Ну, то чав! — і муринчук вернувся бігом назад.

Нарешті вернувся Арасі з кількома великими фогетами під пахою.

— Ходи, Данку! — гукнув він. — Поможеш мені зняти бальон, і підемо до фогейри. Там уже народу — пушня ла герра! Всі на нас чекають. Скоро!

— Коарасіабо, — нервово заговорив Данко, — я вже йду.

— Іди, іди, але не барися довго.

— О, я скоро вернуся. Чав! — і Данко, махнувши на прощання рукою, вибіг з хати.

Обережно знявши повішений у шопі бальон і дбайливо його згорнувши, хлопці пішли на площа до Саміра. За ними бігла ціла гурма цікавої дітвори.

Було вже темно. На площі коло фогейри зібрається густий натовп. Багато присутніх мали також бальони, а всі поголовно були забезпечені більшою, чи меншою кількістю фогетів.

— Ідуть! Ідуть! — впали вигуки в натовпі, коли Арасі з Данком вийшли на освітлену смолоскіпами площа.

З тих вигуків Данко зрозумів, що вони є героями сьогоднішнього вечора. Та й не диво: майстерність молодого індіянина у ліпленні бальонів була давно відома, а на цей раз всі знали, що його бальон буде чимсь — о! — і за тим слідувало щипання вуха.

— Ну, починаємо! — гукнув Арасі, котрий вже знову настрої містечка. — Хто перший?

— Я! — обізвався один юнак. — Я пускаю свій перший!

Вслід за юнаком вийшло ще кілька менших і більших хлопців з приготованими бальонами. Серед них був і білявий Жорже, якого Арасі називав з ненависті „рудим”. Сердито близнувши в бік суперника своїми темними очима, Арасі, однак, не заперечував: він знову, що най-

кращого бальона ніхто ніколи не пускає першого.

Почалося таїнство запалювання. Один тримав бальон за горішній кінець, другі — за бічні роги, а один, — як водиться, — власник бальону, підпалював то шу.

Від запаленого всередині вогню прозорі стінки бальонів затеплилися і ожили різними кольорами: червоними, зеленими, жовтими, синіми, фіялковими. Бальони, ніби живі соторіння, що прокидалися з мертвого сну, злегенька затремтіли, пропускаючи крізь стінки приемне тепло. Папір таємниче зашелестів, випростовуючись від тиску зсередини. Вогонь розгарявся все більше і більше, надимаючи гарячим повіт'ям паперові стіні.

Декотрі вже пробували готовість своїх бальонів до лету, злегка підтягаючи їх за вершечок вгору.

Ось коло одного гуртка роздався радісний крик, бо бальон, який спочатку нерішуче коливався і моргав усіми своїми яскравими боками, раптом рванувся вгору.

— Р-р-а-а!.. У-га-га!.. Ф-і-і-і-ть!.. — закричали довкола, заплескали в долоні, засвистіли і глухо затупали в землю ногами люди.

— Підпалюйте фогейру! Фогейру підпалюйте!..

— Трах-тах-тах!.. Бум!.. В-ж-ж-ж!.. — затріщали й зашипіли випущені навздогін за бальоном фогети.

— Р-р-а-а-а!.. У-га-га!.. Ф-і-і-і-ть!.. — обізвався знову натовп, бо піднісся і другий бальон, а за ним третій.

Мов чарівні маленькі палаци, зроблені з кольорового скла, бальони підносилися вгору, обертаючись, то одним, то другим боком, поки їх не підхоплювала течія вітру і не несла над ріку.

Підпалена фогейра затягнулася спочатку густим димом, а потім, при дужому напорі вітру, спалахнула у підніжжя буйним полум'ям. Крики і радість збільшилися. Небо вкривалося все густішою мережею золотих ракетних ниток і розцвітало їхніми вибухами. Почалося справжнє свято Сан Жвон.

Четвертий бальон був капризний: він все хилився набік і ніяк не хотів випростовуватись. Коли ж знетерпеливаний власник нервово шарпнув його за чубок, стараючись надати йому потрібного положення, бальон, ніби роззлостилий, бухнув несподівано вогнем, загорівшись цілий, і за секунду розсипався великими золотими платками. Ті, що тримали його, з криком розскочились в сторони, і на місці, де щойно так гарно світився упертий барвистий ліхтар, лишилася сама димляча тоша й сірі клаптики зітлілого паперу.

Товпа знову закричала і засвистіла, виявляючи глузливe, хоч і не менше, вдоволення:

— Еп-па, португез!
— Бурро!¹⁾)

¹⁾) „Бурро” — осел.

Найбільше мороки мав коло свого бальона Жорже. Його бальон взагалі не мав охоти літати. Намотана на тошу ганчірка вже дотлівала, Жорже мав чорні від сажі руки, якими він встів уже намалювати собі криві вуса й широку бороду, обчорнити вуха й ніс, але бальон таки не підлітав.

— Нічого, я знаю тепер, чого йому бракує, — зрезигновано сказав Жорже, хоч справді того не зневажав. — Я його поправлю і пущу завтра.

— Ти, як хочеш, щоб твій бальон літав, — крикнув злобно Арасі, — то прив'яжи його до кінського хвоста!

Довкола зареготались.

Жорже моментально скипів:

— Іди ти малювати мавпи, знаєш?¹⁾) — крикнув і собі здавленим голосом. — Добре, що хоч можу до кінського хвоста прив'язати, а ти прив'яжи до свого власного, мавпо хвостата!

— А — ти безхвоста мавпа, ще й руда до того! — відгризся Арасі.

— Жорже! Арасі! — загукали довкола. — Та помиріться ви хоч заради сьогоднішнього вечора!..

— I-i-i! — вставив хтось збоку. — Шкода їх мірити. Двоє довгоносих не поцілується! Вони при кожній нагоді сваряться.

Але сварку утихомирили.

Злітали бальони за бальонами. Власники

¹⁾ «Іди малювати мавпи!» — в переносному значенні — «відчепися!» «іди геть!»

щасливо пущених були горді й веселі. Невдахи ж мали дуже посортливий й навіть винуватий вигляд.

Самір з жінкою й синами мусіли добре звиватися, щоб задовольнити всіх клієнтів. Щасливці на радощах частували всіх, а невдахи приходили залити почуття своєї поразки. Пили пиво-горілку і перекусували печеними піньорами. Дітям замовляли з капіле¹⁾), або й саме чисте капіле цілими склянками.

Нарешті, прийшла черга й на Арасі. Він вибрав кількох дорослих юнаків і вивів їх на площа.

— Арасі!.. Арасі пускатиме Данкового бальона! — загукали довкола.

Очі всіх звернулися на молодого індіянина і його помічників. Зі склепу повиходили не тільки покупці, але навіть і родина Саміра. Всі уважно почали слідкувати за приготуваннями.

Через те, що бальон був високий і до його вершка не досягла б навіть рука найвищого чоловіка, з Самірового склепу винесли стіл. На нього виліз плечистий парубок і взяв бальона за чубок. Арасі священодіяв: він ще раз уважно перевірив положення тощ, розпорядився, хто де має стояти і чого пильнувати. Переконавшись, що кожний знає свою роль, ліг на землю і почав підпалювати тош: спочатку більшу, а потім малі. Запаливши, він все ще лежав на спині, обережно роздмухуючи вогонь то в одній, то в другій тоші.

¹⁾ «Капіле» — сироп.

Непорушний натовп затаїв віддих, обнятий самим питанням: полетить, чи ні?

Бальон розцвів цілою веселкою вогнів, затріпотів і став обережно похитуватись, як маленька дитина, що пробує перших кроків. Тоді Арасі зірвався на ноги, поправив тут і там руки, що тримали бальон, і вискочив на стіл. Змінив хлопця, що пильнував вершка паперового корабля, і вправною рукою потягнув бальон трошки вгору. Бальон покірно подався і вже не опустився вниз. Це був доказ того, що тягар тош обчислений добре.

Ще секунда, друга — і ось бальон задрижав, просячи старту.

— Пускай! — крикнув несамовито Арасі.

Яких десять рук, що притримували паперового красеня, покірно відірвалися від нього, а бальон зробив гордий скок і урочисто почав підйматися.

Коли було на нього дивитися збоку, видавалося неможливим, що оде величаве паникадило було твором рук звичайного неграмотного хлопця. Не вірилося, що воно було зроблене зі звичайного клею і найдешевшого паперу. Білі боки корабля, позолочені вогнем знутра; обливалися то синіми, то червоними, то зеленими тонами, що їх кидали від себе причеплені внизу човники. Віконечка корабля, наліплени також з червоного паперу, здавалося, аж сміялися і раділи разом з глядачами.

Люди стояли, як заворожені. І тільки тоді, коли бальон піднісся на яких десять метрів уго-

ру, над цілим містечком піднявся такий рев радості і захоплення, немов би тут щойно розбили напад племени ботокудів. Летіли вгору кашкети і چолом'яні капелюхи, шкварчали і вибухали кольорові кулі фогетів, яким вторували вистріли з рушниць і пістолів, а над усім повис крик і свист сотень присутніх.

Потім люди кинулись гратулювати обом героям вечора. Та до Арасі не можна було навіть приступити. В ньому раптом прокинувся дикун. Він скакав, кричав щось на адресу Жорже і його коня, перевертався через голову, хапав куплені за Данкові гроши фогети і, вистріливши, знову кричав, скакав і перевертався через голову. Хоч-не-хоч, Данкові доводилося приймати гратулляції самому.

Данко, бачивши, як роблять всі „порядні кабоклі”, вирішив поступити і собі, як вони. Він зібрав усіх своїх товаришів, повів їх до Саміра і розпорядився:

— Саміре, дві пляшки капіле і на п'ять крузейрів м'ятних цукерків для товариства! Я плачу.

Та в тій хвилині пригадав, що решту грошей має Арасі, з котрим тепер абсолютно не можна було говорити, і поправився:

— Я завтра заплачу.

— Добре, добре, — згодився Самір. — Дві пляшки капіле, на п'ять крузейрів цукерків і що ще?

— Покищо, нічого.

Хлопці, наслідуючи старших, побрали склянки, побажали Данкові всяких успіхів і почали пити засолоджену рожеву воду і смоктати зелені цукерки, від яких було так приемно-холодно в роті.

Нарешті, Данко попрощався з товаришами і всіми присутніми в склепі і пішов додому.

Фогейра горіла вже аж до вершка, бризкаючи іскрами і освічуючи все довкола в золотисто-червоні кольори. В повітрі стояв тяжкий запах пороху і карбіту, що були неприємними додатками до кожного фогету, і давив у грудях.

Данко йшов, час-до-часу оглядаючись на вогнений сніп фогейри, довкола якої продовжувалась голосна забава з баллонами, або вдивлявся у свою власну кумедну довгоногу тінь, що бігла від його стіп далеко вперед і губилася в сутінках, куди не досягало світло високого вогнища з площеї. Йшов, а в грудях його злегка ворушився якийсь неприємний неспокій і отруював собою радість щойно пережитих вражень. Не турбував його видаток, зроблений для товаришів, бо він знов, що батько за це гніватися не буде. Зате гриз його другий видаток — на фогети. Річ, звичайно, не в двадцятьох крузейрах, а в тому, що він вперше за своє життя зробив те, чого йому не дозволив батько.

— Ах, — подумав він з досадою, — який той Арасі дурний! Ну, чому він попросту не попросив у мене тих двадцять крузейрів? Адже я міг ці гроші йому просто подарувати за ті по-

слуги, які він нераз для нас робить. І тоді тато напевне також нічого не сказав би, бо яке кому діло до того, що робить Арасі з подарованими грішми? А так...

І Данка цілком пригнобила свідомість своєї провини. Він не боявся батька, але любив його і шанував свято, а тому так прикро було йому подумати, що ось через пусті фогети він міг захитати до себе довір'я найдорожчої йому людини.

— Коли б уже тато повернувся! — подумав наостатку. — Я б йому все розказав по правді і пообіцяв би більше ніколи, ніколи так не робити!.. Але тата не буде ще два дні. Два дні! Боже, як довго!..

Звичайно, Данко тоді навіть до голови не припускав, що він побачиться з татом не через два дні, а значно, значно пізніше...

ПРИСЯГА

— Ну, як, полетів бальон? — відразу спитав Коарасіаба, відчиняючи двері.

В його звичайно байдужому і безбарвному голосі пробивалася велика цікавість, і навіть занепокоєння.

— Полетів, — відповів Данко, відразу забувши про свою журбу. — О, Коарасіабо, коли б ти тільки бачив, як це було чудово!...

І хлопець живо почав оповідати про подробиці так цікавої події. Але Коарасіаба вже його не слухав. Цікавість, яку проявив несподівано у першому питанні, щезла безслідно, і він, ніби закаменів, заглибившись у свої думки.

Сиділи обоє в кухні на забитій пачці. Під плитою весело тріщав вогонь, а зверху шумів чайник, даючи знати, що скоро закипить вода.

— Я задумав, — несподівано сказав Коарасіаба, урвавши хлопця на півслові, — як полетіть бальон — буде добрий знак, не полетить — поганий знак.

— Що задумав? — спитав здивовано Данко.

— Велике діло задумав, велике! — пошепки відповів Коарасіаба.

Ще більше здивований Данко дивився на ін-

діянина, котрого досі ні разу не бачив таким урочистим і грізним, як тепер.

Коарасіаба раптом повернувся цілим тілом до хлопця, вхопив його обома руками за плечі і, вдивляючись диким, сверлуочим поглядом в його очі, спітав здавленим від хвилювання голосом:

— Данку, ти пам'ятаєш, що означає переломана над головою стріла?

Данкові стало страшно, але він всіми силами старався здавити в собі хвилювання і відповів:

— Знаю: мое життя — твоє...

— Добре! — сказав Коарасіаба, не віднімаючи рук і не відводячи погляду. — Ти знаєш, що по індіанському закону я можу навіть зараз вбити тебе без всякої причини?

— Знаю, — відповів цілком переляканій Данко тремтячим голосом.

— Але, — продовжував Коарасіаба, стаючи все загадковішим і грізнішим, — мені непотрібна твоя смерть, мені потрібне твоє життя. Коли зробиш те, чого я вимагаю — ти вільний! Не тільки вільний, але будеш моїм паном, а я, старий морубішаба, буду твоїм рабом!..

— Ти — морубішаба?!!

— Так. Але цього ніхто не сміє знати, чуеш?!! — люто шарпнув він хлопця за плечі. — Ніхто! Навіть твій батько! Зрозумів?

— Так... — ледве вимовив Данко.

— Пам'ятай, — з притиском вимовив Коарасіаба: — коли б ти мене зрадив — уб'ю! Люблю тебе, як сина, а вб'ю, як гадину. Знай!

Він нарешті випустив з рук тримтячого хлопця і почав підкладати дрова до печі. Потім взяв свою люльку, яку був лишив на підлозі, розпалив її наново і якийсь час сидів нерухомо.

Переляканий Данко збирав наполохані думки, не вірячи й досі, що Коарасіаба, отой вічно спокійний, добрий Коарасіаба, крив у собі стільки якоєсь твердої, холодної звірячої жорсткості. Все, що сталося протягом останніх кількох хвилин, відавалося хлотцеві дуже поганим сном.

Тим часом Коарасіаба заговорив знову, але на цей раз спокійно, як завжди:

— Це, Данку, тільки частина таємниці. Коли хочеш вислухати всю — склади присягу, що поможеш мені... Ти — не індіянин, ти — білий, тому я не вб'ю тебе, коли зараз скажеш мені чесно, що не хочеш помогти, що не маєш супроти мене обов'язку, що для тебе, білого, переламана стріла варта тільки переламаної стріли і нічого більше. Але скажи правду, як ти вмієш її говорити... Ну?...

Данко спочатку взагалі не міг здобутися на відповідь, а, коли почав говорити, то плутався в словах:

— Ти, звичайно, Коарасіабо, можеш мене вбити, бо... Ти не думай, що я забув про стрілу... І я завжди готовий тобі віддячитися... Ти моого тата також врятував... Тільки я ще замолодий... А... а... таємниця... Я не знаю, Коарасіабо... Я — християнин...

Хлопець заплутався остаточно і замовк. Але, на його здивування, Коарасіаба не тільки не розсердився за плутану відповідь, а дружньо поклав йому руку на плече і сказав:

— Мудро говориш! Ти ще молодий — правда. Ти — християнин, а ваша віра не на все дозволяє... Дуже добре!.. Отже, скажу тобі ясніше: мене скривдили, мое плем'я обдурили, місце морубішаби зайняв обманець. Чи твоя віра заборонить тобі вигнати обманця і помогти моему нащадкові зайняти своє місце?

— Моя віра, Коарасіабо, — осмілився Данко, — велить обороняти покривджених.

— Бачиш, — втішився Коарасіаба, — я знав про це!

— Але, — продовжував свою думку Данко, — я ще молодий. Чим я поможет?

— Добре кажеш! — ще раз похвалив Коарасіаба. — Коли розумієш, що для великого діла треба дорослих людей, то ти розумний хлопець. Але... ти ж не завжди будеш молодим? Колись виростеш?

— О, тоді, звичайно! Тоді можеш сказати мені свою таємницю!

Індіянин зітхнув:

— О, Данку, Коарасіаба не є такий дурний, щоб без причини говорити з юнаком, тримаючи серце на долоні. Але ти їдеш, Данку, і хто зна, чи ми ще колись побачимось. Я старий, сину, старий і немічний. Душа вже проситься на Блакитні Гори... Коли помру — вже нікому буде подбати за мое плем'я.

— А Арасі? — спитав Данко.

— Арасі? — гірко перепитав Коарасіаба. — Коли б Арасі схотів бути морубішабою, то я б до тебе не звертався.

— Але ж, Коарасіабо, коли ти його не переконав, то і я, коли навіть виросту, не зможу його змусити стати морубішабою.

— Добре кажеш! Коли я його не переконав і не змусив, то його вже ніхто не змусить. І не треба змушувати. Арасі, як морубішаба, був би вартий стільки саме, скільки й той ощуканець, котрий тепер там сидить. Не Арасі буде морубішабою, а... От бачиш, Данку, я не знаю досі: говорити тобі все, чи ні? Велика бо це таємниця, страшна таємниця... Боюся її довірити недостойному... Коли б ти був дорослим мужем, я б знов, чи ти вартий довір'я. А так — хто зна, яким ти будеш, як виростеш...

— Буду таким, як мій батько! — з гордістю сказав Данко.

— Як батько, кажеш?.. Я, власне, того боюся, бо твоєму батькові я б не звірився.

Данко аж підскочив, діткнутий до живого словами індіянина.

— Що?! — перепитав він, відразу стиснувши кулаки. — Коарасіабо, коли ти не віриш моєму батькові, то й мені твое довір'я непотрібне!

— Твій батько білий, — холоднокровно сказав Коарасіаба і пакнув димом.

Хлопець зірвався з місця і став у горду позу:

— Я також білий! — крикнув він, збліднувши від образі. — Я також білий, як і мій бать-

ко! І я не хочу бути ніяким іншим, тільки таким, як мій батько! Ти... Ти кажеш, що маєш право мене вбити. Можеш вбити! Але ти не сміеш ображати моого батька! Єо тут навіть ні закон переломаної стріли, ні твоя старість ні твое морубішабство не стримає мене від того, щоб я не побив тебе і не викинув з моого дому!

Данко не кидав слів на вітер. Він дійсно був готовий за ще одне образливе слово кинутись на Коарасіабу і перевести свою погрозу в дію.

Але чудний і нерозгаданий був сьогодні Коарасіаба, і всі його вчинки і слова були зовсім несподівані. Замість того, щоб образитися, або спалахнути гнівом на останні слова хлопця, він сказав одобрююче:

— Так, сину, в обороні чести батька не вибираї способу і не дивись на особи!.. Не гнівайся, мій малий приятелю, бо в Коарасіаби замалі уста, щоб в них могла вміститися пошана, яку чує його серце до твого батька. Але твій батько не піде рятувати моого племени, бо для того треба бути або індіянином, або гарячим юнаком, як ти, Данку. А твій батько не індіянин і не юнак. Твій батько є тільки білим дорослим мужем з чесною, але холодною душою. Він є моїм приятелем, але його серце байдуже до долі бідних, обдурених дикунів. Твій батько любить лише своє плем'я, так same, як я люблю лише своє. І тому, Данку, я б своєї таємниці не повірив йому.

Ці слова не тільки заспокоїли Данка, але й повернули йому почуття приязні до індіянина.

— Ти помиляєшся, Коарасіабо, — сказав лагідно. — Мій тато напевне поміг би тобі більше, як я, бо він дуже розумний і знає все...

— Розум — вода, — перебив хлопця Коарасіаба. — Розум — вода, а почування — вогонь. Вода сильніша вогню. Розум погасить почуття...

— Не розумію твоїх слів, Коарасіабо.

— Чому не розуміш? Вони прості: щоб дійти до моого племени через ліси, гори і болота, треба мати вогонь у крові. А розум спитає: „Пощо ідеш, о білий, до дикунів? Для чого засуджуеш себе на небезпеки?“ ...І погасне вогонь почувань, бо їх залле холодна вода розуму ...

Данко довго думав над тим, що сказав Коарасіаба, і прийшов до переконання, що старий має рацію: тато напевне не вплутався б у порахунки між індіянами. Що татові до того? А от йому, Данкові, дуже шкода Коарасіаби і його племени, і Данко, коли б тільки був дорослим, не подивився б ні на що і пішов би туди, куди треба, і зробив би все, що віднього залежало б. Пішов би, свідомо наражаючись на небезпеки. Для цілого народу, хоч і чужого, варто віддати одне життя. А тато цього не зробив би.

Чому ж то так?

Досі все те, що робив, казав чи думав батько, для Данка було тільки прикладом того, як повинен робити, говорити і думати не лише Данко, а і всі люди. Адже тато був розумним, чесним, відважним і добрим чоловіком. І не тільки в очах сина, а і в очах сторонніх людей. Та виявляється, що Данко в такому поважному ви-

падку, як з Коарасіабою, зробив би інакше; як батько. Чому?

Тато розумний, дуже розумний, це не підлягало жодним сумнівам. Але чи розум справді може стати на перешкоді до доброго вчинку? Чи дійсно розум — вода, що гасить вогонь шляхетних прагнень?

Ні, тут щось не так...

І раптом Данкові пригадався багато разів чуваний вираз: „Інший погляд на речі“. Хлопець дуже зрадів таким, на його думку, вистачаючим поясненням і сказав по-українськи вголос:

— Так, тато має інший погляд на речі.

— Що ти сказав? — спитав Коарасіаба.

— Нічого. Я тільки думаю, що тобі хтось мусить допомогти. Але, Коарасіабо, чому ти не звернешся до Посту Опіки? Адже там сидять військові, котрі помагають індіянам.

Коарасіаба аж затрясся на цю згадку:

— Що?! До Посту Опіки? Ні, Данку, я до Посту не піду. Я не вірю білим! Я не хочу, щоб білі прийшли в Долину Ігурей! Бо, коли б вони пішли, то не для того, щоб прогнати обманця Убіражару, а для того, щоб забрати... забрати... Ні, Данку, я і тобі не скажу. Не скажу доти, доки не присягнеш мені на душі померлих, що не зрадиш мене.

— Не зраджу, Коарасіабо! — гаряче сказав Данко.

— Мені мало того, що не зрадиш. Присягни мені, що, коли виростеш, підеш в Долину Ігурей, відшукаеш моого другого внука Коему і пе-

рекажеш йому те, що я скажу тобі. Більше я від тебе нічого не вимагаю.

— Ти маєш ще одного внука?

— Так. Він ще маленький... Ні... Він вже виріс і буде майже такий завеликий, як ти, Данку. Арасі не хоче. Хай буде Коема морубішабою. Убіражару, чи сина його — вбити!

— Вбити??!

— Певно. Але, звичайно, ти не будеш убивати сам. Ти тільки скажеш Коемі те, що я тобі скажу зараз. Скажеш?

Данко, розуміючи, що Коарасіаба вимагає від нього чогось дуже поважного, все ще не міг рішитися сказати: так! Коарасіаба бачив його вагання і розумів їхню причину.

— О, Данку, — заговорив гаряче, — ти мусиш мені пообіцяти! Ти мусиш зробити для старого Коарасіаби те, про що він тебе просить! Адже і ваше плем'я підбив ворог! Я не люблю білих, правда, але, коли б від мене залежала доля твоїх і твого тата братів, я б дав себе навіть з'їсти ботокудам, щоб тільки ваше плем'я було знову вільним!.. Для справжньої дружби ніяка жертва не є завеликою, Данку! Данку, мій білий сину, не відмов старому Коарасіабі! Не відмов!.. Коарасіаба заплатить тобі за це! Заплатить багато, багато!.. Не буде багатшої людини за тебе!.. Мое плем'я має, чим заплатити!..

Та обіцянка нагороди зовсім не цікавила Данка. Коарасіаба вже винагородив його наперед, врятувавши йому життя і життя його

батька. Але готовість старого морубішаби згинути в руках людожерів для українського народу його глибоко зворушила, бо Данко знов, що Коарасіаба говорив правду. Данко не сумнівався ні на хвилину в тому, що Коарасіаба дійсно зробив би так, як казав. Коарасіабу не треба би було навіть просити, чи переконувати. Досить було б лише сказати: „Іди!” — і він пішов би без слова заперечення. Пішов би, бо того вимагає індіянський закон дружби і братерства. Індіяни його інакше не розуміють.

А Данко Сокіл, син шляхетного, цивілізованого народу, мав би зробити інакше? Мав би відмовити людині, котра була його другом і опікуном? Людині, котрій він з татом зобов'язаний життям?

Ні, Данко не міг, не хотів, не смів, не мав права відмовити!..

І він сказав:

— Добре, Коарасіабо, я присягаю тобі на пам'ять моєї померлої матері, що, коли виросту, зроблю для тебе все, що зможу, навіть віддам життя, якщо це буде потрібне. Але... Але тільки тоді, коли в тому, що вимагаєш від мене, не буде нічого такого, на що не дозволяють закони моєї віри і моого племени. Присягаю! — і він урочисто підніс вгору два пальці.

— І присягаєш, що не зміниш свого рішення?

— спітав Коарасіаба.

— Присягаю!

— Присягаєш, що навіть, коли змінятися

твої думки, підеш проти них за своєю теперішньою присягою?

— Присягаю!

Коарасіаба раптом зсунувся з пачки, упав Данкові до ніг і обняв його коліна.

— Данку, мій сину, мій пане!.. Хай більй Бог вашого племени і великий Тупан індіянських племен відкриють шляхи перед твоїми ногами!.. Хай Коарасе¹⁾ буде твоїм охоронцем вдень, а Жассі²⁾ у ночі! Хай душі померлих гванянців приймуть тінь твоєї матері, которую тепер кличеш на свідка, у свою щасливу сім'ю на Блакитних Горах!.. Зломи стрілу над моєю головою, хлопче, бо відтепер — я твій раб, твій пес!..

— Годі, Коарасіабо! — сказав зворушений Данко, підводячи старого з землі. — Я не є твоїм паном, а ти не є моїм рабом. Ми тільки друзі. Дай мені свою люльку, хай на знак дружби закурю з неї.

Коарасіаба зірвався на ноги, миттю витряс люльку, набив її тютюном, вкинув до неї жаринку і подав Данкові. Данко тільки потримав цибушок в устах і віддав люльку назад Коарасіабі. Він навіть не пробував затягнутися димом, бо знов, що скандално закашляється і поспує враження урочистості моменту. Але дружба була завершена: Данко „курив“ з Коарасіабиної люльки.

¹⁾ Коарасе — сонце.

²⁾ Жассі — місяць.

Чайник давно кипів, бухаючи клубами густої пари, від чого накривка дрібненько танцювала, щось сердито видзвякуючи на своїй блішаній мові. Хлопець аж тепер це запримітив. Постішно кинувся по кухні, виполокав кую, насипав свіжого шімарону, заварив і, сівши побіч Коарасіаби, почав обережно смоктати напій. Вперше за своє життя знайшов у тому пріємність і навіть зміст, а тому не квапився, пив помаленьку, поки Коарасіаба затягався димом.

Мовчали обидва. Данко пам'ятав звичку індіян — не випитувати нічого співрозмовника і терпеливо чекати, поки він сам не почне говорити про те, що має сказати. Знав також, що Коарасіаба не почне говорити так довго, поки не вип'є своєї куї, не залле її окропом і не віддасть назад Данкові. Але не спішив, а пив поволі, статечно, як належалося тому, хто був другом старого морубішиби.

Нарешті, цибушок почав булькотати і підсвистувати, даючи знати, що прийшла черга на гостя. Данко ділляв кую і подав її Коарасіабі.

Старий відложив набік люльку, прийняв шімарон і, припавши устами до гарячого цибушка, задивився в жаріюче піддувало печі. Але не бачив нічого з того, що було перед його очима, бо його зір заглибився у далеке, далеке мінule ...

ТАЄМНИЦЯ

В опорожнілому домі запала урочиста тиша. Вона видавалася ще урочистішою і глибшою тому, що обоє співрозмовників сиділи в темності, нервово розсвітлюваній червоними відблисками тоненьких смужок світла, які пробивалися від дверцят та відкритого піддувала і вихоплювали з темноти дві постаті, таких близьких у цю хвилину, а заразом і таких неподібних людей. Старий, згорблений Коарасіаба, з поморщеним обличчям і погаслим поглядом, був ніби втіленням віджилого минулого, що скінчило свій життєвий шлях і стоїть над приготованою могилою. Юний Данко, стрункий і міцний, як пальма, з енергійним, відвертим лицем, чистим блиском темних очей і гордим чолом, був натомість живим образом майбутнього, що переступає обрій соняшного ранку.

Але одночасно в обидвох постаттях було щось моторошно-подібне, якесь невловиме для ока, спільне тавро, що позначає без ріжниці віку всіх людей, душі яких діткнені великим вогнем тотожних бажань. Старий і молодий сиділи поруч, окруженні густою тьмою, і виглядали в трепетячих відблисках вогню, як символічний образ вічності прагнень свободолюбивого духа,

що, відмираючи з одними, народжується в інших, еднаючи нерозривно серця й думки істот, котрі походять з цілком ріжних світів.

Сиділи, подавлені величчю наступаючого моменту, в якому мала розкритися пожмуря тайна, що її дотримання було попереджене урочистою присягою.

— Кілька разів ти питав мене, — заговорив Коарасіаба після довгої мовчанки, — про знак на моїх грудях. Що це є, по-твоєму?

Данко подивився на груди індіянина і відповів тихо:

— По-моєму, це — знак Сонця.

Коарасіаба хитнув головою;

— Так, це є знак Коарасі. Маю цей знак я, має Арасі й всі морубішаби Соняшної Династії, що з давніх давен править племенем гваянців...

— Гваянців?! — живо перепитав Данко. — Тих самих гваянців, котрі билися під арауе¹) величного Аімбіре проти португалець?

Пригаслі очі Коарасіаби раптом ожили і широко відкрилися від здивовання:

— Звідки ти знаєш? — спітав він вражений.

— З книжок, — просто відповів Данко.

Того вже Коарасіаба ніяк не сподівався. Йому ніколи й на думку не приходило, щоб у книжках, до котрих він завжди ставився з певною погордою, могли бути записані речі, про які знали тільки піяги²) та морубішаби племени. А

¹⁾ Арауе — по-індіянськи — берло — знак влади морубішаби.

²⁾ Піяга — жрець індіянського племени.

тепер виходило, що про ці речі давно вже знали білі, навіть такий малий хлопець, як Данко. Разом зі здивованням прийшла й велика тривога про долю Соняшник Клейнодів: „Може, іх уже й нема на місці, коли білі такі чарівники, що все знають?“ .. — подумав він. Але, опанувавши своє хвилювання, спитав:

— Що записано в книжках? — і додав наказуючим тоном: — Оповідай!

— О, Коарасіабо, — відповів трохи розчарований Данко, — в книжках записано дуже багато речей, і мені забракло б ночі, щоб тобі все переповісти ...

— Ніч довга, — спокійно зауважив Коарасіаба, — а всіх книжок мені і не треба розказувати.

— А що ж тобі розказати?

— Тільки те, що знаєш про гваянців.

— Та я про гваянців нічого не знаю. Знаю тільки, що вони воювали разом з тамойосами проти португальців.

— Ну, то розкажи про тамойосів і про великого морубішабу Аімбіре.

Данко вже дуже жалував, що вихопився зі своїм питанням. Йому кортіло якнайскоріше довідатися про Коарасіабину таємницю, але тепер він уже не міг примусити упертого індіянина говорити, а натомість мусів йому оповідати сам.

— Що ж тобі розказувати? — спитав він вдруге, покірно зітхнувши.

— А от розкажи, чому гваянці пішли за Аімбіре, і що було потім?

— Хай буде, як бажаеш... Тільки я не можу розказувати від Аімбіре і тамойосів, а мушу говорити від початку...

Данко трохи задумався, підбираючи потрібнійому для тяжкої розмови вирази, і став оповідати:

— В той час, про який велиш оповідати, в Бразилії точилася кривава боротьба: португалці намагалися скорити індіян, а індіяни об'єднувалися у великі маси і, де тільки можна було, нищили, своїх поневолювачів. У Баїї¹⁾ підняв загальне індіянське повстання легендарний морубішаба Карамуру, коло затоки Гванабара лютував на чолі числених племен жахливий людожер Кунямбебе, а в кряжах Серра до Мар зворювалися племена тамойосів. Повстання тамойосів було найстрашнішим для португалців і тому, що цих племен було дуже багато і тому, що повстання очолював великий морубішаба — мстивий Аімбіре, котрий уже скоштував рабства. Правда, скочивши з кайданами в ріку, він урятувався з неволі, але не міг пода-рувати своєї ганьби і присягнув за неї жорстоко відплатити. За бойовим призивом Аімбіре піднялися не лише всі тамойоси, але приєдналися також й інші племена, як от, гваянці та карібокці ...

Так, чи ні, Коарасіабо?

— Так... Ну, і що далі?

¹⁾ Дивись карта на стор. 120.

— А далі для португальців стало ще гірше, бо з-за великої води приплили інші білі люди — французи. Це було 1555 року... Ах, ти ж не знаєш, що то є „1555 року“!.. Це було... Це було стільки років тому назад, скільки є пальців на ногах і на руках у двадцятьох людей. Розуміш?.. Так, отже, бачиш, з землі, яка називається Франція, вигнали багатьох людей іншої віри — гугенотів... Але ти й так того не зрозуміш... Ну, от ці французи-гугеноти посідали у великі човни і зі своїм вождем, на ім'я Вілеганьо, приплили до затоки Гванабара. Там висадились на острів, збудували місце укріплення і почали робити заходи, щоб і собі відвоювати кусок бразилійської землі.

На островах у Гванабарі і на побережжях материка жило багато індіян, здебільша племен тамойосів. Французи від самого початку заприязнилися з ними, не робили їм кривди, як португальці, не вбивали, не поневолювали, а, коли щось вимінювали, то чесно з індіянами розраховувались.

За таке добре ставлення індіяни сподобали собі нових білих людей і жили з ними в мирі. Французи ж, знаючи про ворожнечу і війну між португальцями та місцевими жителями, почали ще більше бунтувати індіян і обіцяли їм допомогу у боротьбі.

Спочатку португальці, зайняті війною з індіянами, не важилися нападати на французів. Але пізніше головний губернатор на Бразилію — Мень де Соа зібрал великі сили і кинув їх у

у бій проти французьких укріплень на острові. При допомозі відділів мамелуків французів вдалося викинути з острова, але від того не стало краще, бо французи втікли на материк і ще тісніше об'єдналися з тамойосами. Дійшло до того, що Аімбіре на знак приязні видав свою доньку заміж за француза і тим скріпив взаємини між обома народами.

В той час, коли коло Гванабари з перемінними успіхами йшла боротьба між французами й португальським військом, Аімбіре руйнував і палив португальські оселі в Сан Павло. Маси тамойосів та інших племен сунули, мов гурган, і ніщо не могло їм протиставитися. Там, де вони пройшли, нічого не залишилося від португальських осель.

Та майже по трьох роках постійних перемог, коли Аімбіре, перейшовши місцевість, де є тепер місто Сан Павло, прибув до ріки Піратінінья, щастя зрадило великого морубішабу. Назустріч йому виступило велике об'єднання племен гваяназців¹⁾ під керівництвом морубішаби Тібіріси. Гваяназці вже були навернені на християнство, а й сам Тібіріса був уже вихріщений і носив ім'я Мартінь Аффонсо Тібіріса. Назвали його так на честь великого португальського діяча — Мартінь Аффонсо де Соуза...

Зустрівшись з військами Тібіріси, Аімбіре був розгромлений цілковито і після поразки втік з рештою своїх прихильників над берег моря в

¹⁾ Не плутати з гваїнцями.

місцевість Іперойг, що лежить серед гір Бокайна.

Але тоді, коли він утікав, племена карібокців і гваянців не пішли за ним, а завернули на південний захід і опинилися близько тих околиць, де ми тепер живемо ..

Данко зупинився і замовк. Мовчав і Коарасіаба, перенісшись думками і серцем у те далеке минуле, від якого його відділяло майже чотири століття, але про яке він багато вчився від свого батька і жреців племени. Коарасіаба так заслухався в оповідання, що йому почало видається, ніби він, малий ще хлопчина, сидить перед піягою Ітапірою — наймудрішим жрецем племени, котрий учився історії племени гваянців разом з батьком Коарасіаби. Отрясшись з того враження, він нетерпеливо сказав:

— Чому ж нічого не говориш?! — Оповідай далі!

Данко був у клопоті:

— Я не знаю, чого ти ще хочеш, Коарасіабо... Оповідати можна багато...

— Оповідай далі про Аімбіре і про тих... як іх?

— Французів?

— Умгу, про французів.

— Та ти ж уже знаєш... Аімбіре втік до Іперойг, скликав на нараду всіх морубішаб племен, щоб з ними обговорити і підготовити рішаючий спільний наступ проти португальців. Аімбіре покладав при тому великі надії на під-

тримку французів, хоч їхній „морубішаба“ Веліганьо вже вернувся на свою батьківщину.

Губернатор Мень де Са не хотів воювати проти тамойосів, а тому післав до Іперойг двох священиків: падре Нобрегу і падре Аншіету, котрі вже довго жили перед тим серед індіян і працювали для їхнього добра. Обидва священики послухали прохання губернатора і вибралися до Іперойг. Це була дуже небезпечна подорож, оскільки індіяни в стані війни є особливо ворожі до чужинців, а в ті часи розправлялися з ними немилосерно. Однак, Нобрега та Аншіета не побоялися смерті і відважно взялися за виконання дорученого їм діла. Вони самі, без зброї, дісталися до Іперойг і почали переговори з присутніми морубішабами.

Спочатку їх зустріли ворожо, поставили коло них охорону, щоб вони не втікли, але пізніше це все змінилося. Просидівши кілька місяців з індіянами, священики зуміли склонити морубішаб до того, щоб вони відмовилися від наміру вести війну проти португальців і проголосили мир.

— Так, так, — гірко хитнув головою Коарасіаба, — мир з ворогом, який ніс рабство! ..

Данко змішався:

— Я не знаю, Коарасіабо... Тільки можу тобі одне напевне сказати, що ті обидва священики були ворогами рабства. Вони захищали індіян перед владою і робили їм багато добра.

— Ну, добре, добре... І що було далі?

— Та нічого. Священики просиділи в Іперойг п'ять місяців і тоді, заручившись обіцянкою миру, вернулися до Сан Павло. Правда, Аімбіре довго не годився на мир, а, коли годився, то тільки під умовою, щоб йому видали на розправу всіх тих португальців, котрих він забажає. Але священики тому спротивилися і так довго говорили з іншими морубішабами, поки не добилися свого.

А падре Аншієта, коли перебував у Іперойг довго молився і ходив по березі моря та писав на прибережному піску пісню на честь Матері Божої¹⁾.

Досягши миру з великим морубішабою племен тамойсів — Аімбіре, португальці вдарили на французькі укріплення в Гванабарі. Французів у жорстокій битві розгромлено, а решта племен тамойсів, котрі воювали навіть після перемир'я між Мень де Са й Аімбіре, також зложила зброю.

Так по десятюх роках тяжкої війни з тамойсами нарешті наступив мир.

Коарасіаба за своєю звичкою сумно похитував головою і бурмотав:

— Так, так, всі були добрі, всі були відважні, всі хотіли миру, всі хотіли добра, а принесли війну, ненависть і нещастя для індіян... А що записано про гваянців у твоїх книжках?

¹⁾ Історичний факт: Отець Жозе Аншієт, перебуваючи в Іперойг, написав на піску і потім вивчив на пам'ять поему на честь Пречистої Діви в латинській мові. Ця поема мала 4.172 рядки. Див. образок на стор. 115.

— Я ж тобі вже казав: після того, як Тибіріса розбив коло Пірітінінги війська тамойсів і їхніх спільників і Аімбіре втік до Іперойг, гваянці пішли в іншу сторону. Вони боялися португальців і вирішили шукати таких земель, де ще не було білих. Перейшовши ріку Паранапанема, частина гваянців оселилася в диких горах Апукарани, а частина зайніяла побережжя річки Тібажі, де жили ботокуди. Через якийсь час гваянці поділилися на три окремих племена...

— Як?! — стрепенувся Коарасіаба. — Чому поділилися?

— Я того не знаю, Коарасіабо, — відповів Данко. — В тих книжках, які я читав, нічого не написано про те, чому гваянці поділилися. Написано лише, що вони мали трьох окремих морубішаб і пізніше жили вже понад лівим берегом ріки Парани, ось тут, де ми тепер, і вниз по ріці аж до місцевості Гваїра...

Данко замовк.

— Чого ж ти став? — з ноткою гніву спитав знову Коарасіаба. — Кажи далі!

— Що ж тобі казати далі?

— Кажи все, що знаєш про гваянців! ..

— Більше я нічого не знаю, Коарасіабо. Тільки ті вчені, котрі зустрічалися пізніше з гваянцями, писали про них, що гваянці були розумніші від багатьох інших племен, що вони вміли багато такого, чого не знали інші індіани...

— Так записано в книжках? — втішився, як мала дитина, Коарасіаба.

— Так записано в книжках, — підтвердив Данко.

— О, — урочисто промовив Коарасіаба, — то не всі, що пишуть книжки, є дурними! І що далі?

— Далі — нічого... Я ж не читав усіх книжок...

— А... А... — Коарасіаба помітно схвилювався. — А не читав ти нічого про Соняшні Клейноди?

— Ні. Що це таке?

Сухорляве тіло Коарасіаби раптом зібгалося і потім випростувалося, зовсім як у гадюки перед скоком. Це було ознакою вдоволення, яке Коарасіаба підтвердив ще й беззвучним сміхом.

— Ех, ви, білі!.. — вимовив він з добродушною погордою. — Все ви знаєте, але найважнішого не знаєте!.. Ну, але це й краще... Слухай, Данку... Це, здається, Арасі?...

Данко напружив слух, але не почув нічого.

— Це тобі причулося, Коарасіабо.

— Ні, не причулося. Тут є Арасі... Ану, подивися у вікно...

Данко встав підійшов до вікна, відчинив його і виглянув надвір. Але скрізь було спокійно, тільки з площі ще й далі доносилися крики і вибухи.

— Нема нікого, Коарасіабо. Ти помилувся.

— Може... Але дивно: Хіба б я вже й справді став глухим?..

— Ти зовсім не глухий, Коарасіабо, — по-

спішив заспокоїти старого Данко. — То напевне був якийсь пес...

— Пес, кажеш?.. Ні... То не був пес...

— Ах, лиши це, Коарасіабо!.. Розказуй... — тут Данко увірвав сам себе, бо пригадав, що йому, молодшому, не належить силувати старших до розмови.

Але Коарасіаба зовсім не помітив нетакту хлопця. Він сидів деякий час нерухомо, не то прислухаючись до чогось, не то збираючись з думками. Нарешті заговорив:

— Отже, слухай, Данку... Багато правди у твоїх книжках, але не вся... Багато-багато є ще такого, чого не знають вчені білі і не знатимуть... Є таке, що знаємо лише, ми, морубішаби гваянців, і тримаємо в таємниці... Знають багато також і наші піяги, котрі говорять з великим Тупаном і душами померлих... Кожний старший син морубішаби племени, перше ніж візьме у свої руки батьківське арауе, мусить багато днів слухати науки піяг і батька... Так велить наш звичай, і тому навіть у ваших книжках записано, що ми, гваянці, є розумніші від інших індіанських племен. Та наші морубішаби є розумними не тільки від наук піяг, а й від іншого... Це стара історія і тягнеться від Потопу...

— Що?! — здивувався Данко. — Індіяни також знають про Потоп?!

Коарасіаба не зрозумів Данкового здивовання:

— Чому питаєш? — запитав він. — Хіба є такі люди, що не знають про Потоп?

Хлопцеві стало соромно.

— Я думав, — сказав він збентежено, — що то тільки християни вірять в Потоп...

— Звичайно, — хитнув головою Коарасіаба, — в Потоп мусять вірити навіть і християни... Так, отже, кажу, це — стара історія... Насамперед, був тільки Великий Тупан, а більше нічого... Тупанові було сумно самому, і він зробив собі приятеля — індіянина. А для того, щоб індіянин мав де жити — Тупан зробив землю. Походивши по землі, індіянин відчув велику спрагу і сказав про це Тупанові. Тоді Тупан зробив воду. Напившись, індіянин захотів відпочити, але сонце дуже пекло, а тіни не було. І Тупан сказав: „Лягай і відпочинь, а я заступлю від тебе сонце і дам тобі тінь”. Індіянин послухав, а коли прокинувся — побачив, що лежить під високою, креслатою пальмою. Довкола також росли ліси, бо, поки індіянин спав, Тупан зробив ліси. Відпочивши, індіянин відчув голод і знову сказав про це Тупанові. Тоді Тупан понавішував на дерева овочів, пустив у ліси звірів, а у воду вкинув рибу. І з того індіянин був дуже вдоволений. Але через деякий час індіянин знову прийшов до Тупана і сказав: „О, великий Тупане! Я сам мушу ходити на полювання і не маю часу ні зробити собі сіті на рибу, ні приправити убитих тварин, ні зробити доброго напою з кукурудзи — а у а т і, або напою з бананів — пак о в а. Такі речі найкраще

роблять жінки. Отже, сотвори мені жінку, яка буде доглядати мою господарку і веселити мене, коли я повернуся до свого вогнища”. І Тупан послухав індіянина та сотворив для нього жінку. Індіянинові вже було веселіше і він більше не був самотнім, коли Тупан ходив працювати або полювати і не приходив цілими днями.

Так минали роки... Індіяни множилися, а Тупан жив серед них, як морубіша ба. Але, коли індіян наможилося вже багато, вони почали сваритися між собою за місця полювання і стали вбивати один одного. Тупан розгнівався і сказав їм, що вони не сміють того робити. А індіяни відповіли: „Хіба ж ти не бачиш, Тупане, що нам тісно? Зроби так, щоб для всіх вистачило місця на полювання.” І сказав тоді Тупан: „Добре, я зроблю так, що всім вам буде досить місця...” А тоді нагнав на землю всі дощові хмари, завернув назад у ріках воду і викинув на сушу море. Настав Великий Потоп, у котрому погинули майже всі індіяни, і тільки частина з них, що допливла до високих гір, урятувалася. Серед них були гваянці.

Багато милуло днів, а індіяни мусіли сидіти в голоді на вершках гір, чекаючи смерті. І от тоді вони вирішили просити у різних богів рятунку: одні перепрошували Тупана, другі просили рятунку в Жассі, а гваянці звернулися до Коарасі. Але Тупан не відгукнувся на молитви, бо був гнівний на індіян. Жассі не міг

чуті прохань, бо індіяни зверталися до нього вдень, коли Жассі йшов спати, а, коли Жассі виходив на небо, то була ніч, і тоді спали індіяни. І тільки одне Коарасі послухало гваянців: почало гріти з усіх сил і випивати воду, а до того ще й прислало на поміч індіянам священих птиць — Саракур. Саракур приносили в дзьобах великі кошики, повні землі, і засипували водну глибину. Так урятувалися гваянці і ще трохи індіян з інших племен.

Коли вони зійшли з гір, то вже на землі було багато місця, але від того не було краще, бо всі звірі потопилися, а Тупан не схотів зробити інших. Тоді індіяни самі заходилися виробляти звірів з попелу і глини. Звичайно, люди не були такі мудрі, як Тупан, і спочатку у них виходили такі тварини, що їх не можна було їсти або й такі, що шкодили індіянам. Потім, правда, індіяни вже навчилися робити самих корисних звірів, але шкідливі дуже розмножились і множаться по цей день...

Від того часу, як гваянці вибрали собі за опікуна Коарасі, Коарасі полюбило наше плем'я і на знак дружби подарувало морубішабі клейноди влади — Соняшні Клейноди. Це були аквангапе і арауе, зроблені зі справжнього золота — з пір'я священих птиць Саракур, які вістують схід Коарасі і відпроваджують його на спочинок. І вправило Коарасі в обидва клейноди два великих камені, які блищали так, як саме Коарасі, і мінилися всіми фарбами веселки. Той камінь, що є в

аквангапе і приходиться якраз над чолом, називається Оком Коарасі і надає розуму та прозірливості всім морубішабам, котрі вдягають аквангапе на голову. Камінь, вправлений в арауе, називається Кулаком Коарасі і надає всім морубішабам сили в руках та сприяє зміцненню їхньої влади в племени. Окрім тих двох великих каменів, в аквангапе є багато синіх каменів, а від Кулака Коарасі звисають двадцять чотири золотих ланцюжки, на кінцях яких прикріплено червоні камені, кожний завбільшки, як великий біб.

Такі є Соняшні Клейноди.

Пізніше, коли за часів повстання племен тайосів та пуйтінгі бачили ці клейноди, вони казали, що наші арауе і аквангапе походять з земель Мая... Дурні тапуйтінгі! Адже у нас і найменший хлопець знає, що Соняшні Клейноди є даром Сонця, що сині камені — це уламки неба, а червоні — застиглі краплинини крові бога тьми Сасі з пробитої долоні. Було також багато серед тапуйтінгів, охочих вимінити Соняшні Клейноди за круглі, бліскучі гроші, за тканини, або навіть за настиста чи дзеркальця, але гваянці не хотіли: всі були знати, що в Соняшніх Клейнодах захована велика сила, яка приведе колись до панування гваянців над іншими племенами.

Арауе й аквангапе були знані далеко у всіх сторонах. Морубішаби, піяги й прості індіяни з інших племен приходили з да-

леких околиць, щоб поклонитися нашим клейнодам. Хто торкнувся їх — ставав мудрим, сильним і бистрим, а, коли хворий торкався їх — то уздоровлювався.

І було багато воєн через Соняшні Клейноди. Були заздрісні через них і тупіси, але особливо та п у я с и . Підлі, дурні, нікчемні та п у я с и !.. Вони думали, що, коли здобудуть клейноди, то стануть такими, як ми, гваянці, вибрани і Коарасі!.. Але та п у я с и ніколи навіть не торкнулися Соняшніх Клейнодів, а натомість поселили в наших серцях глибоку ненависть до себе, таку ненависть, якої не забуде навіть останній з роду гваянців. Всі племена тупісів ненавидять тапуясів, але найбільше їх ненавидять гваянці. Ми не знаємо, що це таке — мир з та п у я с а м и . Ми вбиваємо і нищимо їх скрізь, де тільки зустрічаемо...

Так от, бачиш, було багато воєн через клейноди. Але ні разу не вдалося нікому відбити з наших рук ні а к в а н г а п е , ні а р а у е . Горста-ка найвідданіших і найсильніших гваянців завжди виводила м о р у б і ш а б у з клейнодами в безпечне місце, а плем'я гваянців, не дивлячись на постійні втрати у боях, відроджувалося скоро знову.

М о р у б і ш а б и племени гваянців мали на грудях оцей знак Коарасі і завжди називалися соняшними іменами: Ранкова Зоря, Сонце, Саракура, Світанок, Ранок, або, от, як я, Соняшний Волос. Кожний гваянець мав у давнину по кілька жінок, а дівчата інших племен були гор-

ді, коли їх купували собі за жінок мужі племени, яким рядила Соняшна Династія. І хоч постійні війни не давали нашему племені розростись так, як іншим племенам, але гваянці все були серед інших племен тим, чим є маленьке сонце супроти великої землі...

І так було, поки з-за Великої Води не припливли білі тапуяси. Багато кривди зазнали від них всі індіянські племена, але ще більше зазнали її наші предки. Бо нас не тільки ловили в рабство, як інших, не тільки забирали наші землі, як у інших племен, а й полювали за нашими клейнодами.

Тому, коли великий вождь А і м б і р е кинув бойовий клич до всіх індіянських племен, то в першу чергу під його арауе приєднались роди гваянців.

Ти правду сказав, Данку, що була велика війна... О, такої війни ще не бачила наша земля!.. Як бурхливі води ріки після дощу зносять всяке сміття, так індіяни змітали на свою шляху всі сліди перебування білих тапуясів. Тапуїтінги тікали, або гинули, а їхні невільники-індіяни, приєднувалися до вождя Аімбіре і збільшували його війська.

Так прийшли над Піратінінту. Але тут довідалися, що проти тамойосів стали племена гваяназів під проводом зрадника Тибіріси. Аімбіре не сподівався такого від індіян, а тому скликав на нараду всіх морубішаб і старших мужів племени. Соняшні Клейноди тоді носив хоробрий Г в а р а с е . І от на нараді Аімбіре поста-

вив до Гварасе вимогу: віддати йому Соняшні Клейноди. „Мені, — сказав Аімбіре, — тепер потрібний великий розум і сила, інакше я не переможу Тибіріси. В Тибіріси багато війська”. Гварасе спротивився: „Соняшні Клейноди можуть носити тільки морубішаби гваянців. Коли ти не відчуваєш сили, то віддай мені провід, і я переможу Тибірісу!” На ці слова Аімбіре запалав страшним гнівом: „Я можу забити тебе, Гварасе!.. Я досі йшов на чолі походу, я керував війною, і я мушу мати клейноди, рівні своїй гідності. Запам'ятай, що клейноди робляться для морубішаби, а не морубішаба для клейнодів! І ти не можеш зробитися великим морубішабою тільки через те, що маєш клейноди! А квангапе робиться для голови, а не голова для аквангапе! Арауе робиться для рук, а не руки для арауе! Коли я звелю відрубати тобі руки і голову, то й Соняшні Клейноди з тебе морубішаби не зроблять!” На це Гварасе відповів: „Твоя правда, Аімбіре: аквангапе робиться для голови, а арауе для рук морубішаби. Гваянців є мало, а тамойосів багато. Але голова також мала. Гваянці є головою всіх племен, а ви, тамойоси, є тільки плечами і ногами. Тому неличить, щоб Око Сонця було на плечах, а Кулак Сонця тримали ноги. Віддай мені, як голові і рукам всіх індіянських племен, владу, о Аімбіре, і ми переможемо гваяназців!”

Між обома морубішабами загорілася сварка і напевне скінчилася б смертю одного з них, ко-

ли б в цей момент не донесено, що Тибіріса вдаврив на тамойосів.

Тибіріса мав значно менше сил, як Аімбіре, але через те, що сварка між вождями і їхніми прихильниками перенеслася аж до простих воїків, навіть до жінок і дітей, Аімбіре програв. Після кількох днів тяжкої битви з гваяназцями, після внутрішніх заколотів між тамойосами, гваянцями і карібокасами, Аімбіре мусів утікати, а гваянці, загнівані за зневагу їхнього морубішаби, відділилися від тамойосів і пішли в іншу сторону.

Довго, довго йшли гваянці, забираючись все далі в ліси, все далі від тих доріг, якими вже ходили білі, аж поки не зупинилися, як ти казав, у горах Апукарани. Там поділилися на окремі племена і почали розселюватися так, щоб всім вистачило місця на полювання, і на будову окремих осель, і на поля під мандьюк¹⁾, солодку картоплю і кукурудзу. Кожним племенем правив окремий вождь, але всі вони підлягали головному морубішабі Гварасе. Одне плем'я відбилося досить далеко і зайшло над річку Тібажі, де зустріло тапуясів-ботокудів. Вони жили тут уже давно, ще від Потопу, коли їх велика хвиля занесла сюди і вихлюпнула на гори. Звичайно, гваянці, вибрани нащадки Коарасі, не могли стерпіти сусідства брудних пур²⁾, і так довго нападали на них,

¹⁾ Мандьюка — рослина з грубими крохмалистими коріннями, з якої виготовляють муку і напої.

²⁾ Пур — людожери.

поки нарешті б отокуди, котрі не згинули в боях, забралися геть, лишивши землі для гваянців. Тоді ніхто не знав, що нащадкам войовничого племени доведеться ще раз зустрінутися з нащадками ботокудів...

Довго і щасливо правив Гварасе розкиданими по різних околицях родинами гваянців. Час-до-часу він розсылав у всі кінці гінців, щоб скликати вождів на нараду, або гостину. І всі приходили здалека, і всі радилися і гостилися, всі шанували накази великого морубішаби.

Але коли до Гварасе почала навідуватись Марагіана — передвісниця смерти, великий морубішаба оголосив свою останню волю, призначивши одного зі своїх трьох синів на спадкоємця Соняшних Клейнодів.

Та по смерті батька двоє других не погодились з його рішенням і почали оспорювати право на клейноди і на велике морубішабство, зламавши вперше в історії гваянців закони племени. І з того почалися нещастия. По сварці й битвах Соняшні Клейноди забрав другий син, а той, кому їх призначив батько, мусів тікати. Від'їждаючи, він прокляв своїх братів і сказав, що з цього дня Соняшні Клейноди будуть джерелом нещастия для кожного неправного властителя, так, як досі були джерелом сили й успіхів. Та ще сказав, що Соняшні Клейноди колись на довго пропадуть з племени, а над гваянцями візьмуть верх ботокуди. І так сталося...

За трьома синами морубішаби Гварасе гваян-

ці поділилися на три окремих королівства. Один рід, отой, що пішов за законними нащадками, вимандрував з апукаранських гір і оселився аж над берегом Парани. Інші два роди жили у постійній війні, а клейноди щокілька тижнів опинялися то в одних, то в других руках. Незабаром обидва брати загинули, але тоді за клейноди почали битися їхні діти, а потім онуки. Таємниця клейнодів дійшла й до білих, і щойно тоді племена відчули весь тягар киненого прокляття. На гваянців нападали білі, нападали мамелуки, нападали й інші індіянські племена, бо всі хотіли дістати дорогоцінні клейноди у свої руки. Багато гваянців гинуло в боях, багато попадало в рабство. Нащадки Коарасі забули про спокійне життя, про полювання, про оброблювання землі, про сон, про відпочинок. Вони не будували осель і не жили на одному місці, а постійно кочували, як ті найбільше упосліджені племена, що їх називають *тремебе*. І хоч нікому так і не вдалося ні разу викрасти від гваянців ні Ока, ні Кулака Коарасі, але й морубішаби ними недовго тішилися: кожний з них гинув від стріл своїх противників.

І так тривало довго...

Обидва ворогуючі племена, тікаючи від переслідувань то туди, то сюди, нарешті прибули різними дорогами до вод великої Гваїри¹), ту-

¹⁾ Гваїра — водоспад на ріці Парана, одночасно великий острів на тій ріці і одночасно назва місцевості. По-португальськи «Сете Кедас», себто, «Сім східців», що їх має водоспад. В місцевості Гваїра в старі часи були великі копальні золота.

ди, де води Пікірі впадають у води Парани. Там, на своє велике здивування, застали вони третє плем'я гваянців, що його морубішаба мав законне право до клейнодів. Цей морубішаба називався так, як і я, — Коарасіаба і був дідом моїх багатьох дідів. І це третє плем'я зазнало багато лиха від білих і тікало так довго, поки не зустріло білих піягів, таких, як падре Вісенте. Піяги були добрі для індіян, і коли дід моїх дідів Коарасіаба здався під їхню опіку, його плем'я зазнало спокою і зажило тихим життям. Так що коли до Гваїри прибули два других племена, вони застали там укріплену оселю й оброблені поля. Піяги, довідавшись про дивну долю трьох племен, прийняли новоприбулих радо, дозволили їм поселитися коло себе і наказали усім помиритися, а Соняшні Клейноди сковати і забути про них, поки не настануть кращі часи. Гваянці послухали доброї ради і так зробили.

Відтоді настав у племени мир. Гваянці жили на одному місці, обробляли багато землі, завели у себе коні, корови, свині та різну працю. Вони навчилися від білих піягів багато такого, чого не вміли раніше, а потім почали молитися до білого Тупана.

І було тоді добре, бо тапуїнъги і мамелуки не важились нападати на гваянців, а, коли нападали, то гинули самі, але ніколи не поверталися зі здобиччю.

Та, чим далі, то частіше навідувались до Гваїри тапуїнъги, бо довідалися, що там у

землі є багато дорогоцінних каменів, а в ріках є діяманті. Індіянам все те не було потрібне, бо ні одного ні другого ніхто не міг істи, ні зужити на щось. Але тапуїнъги за один діамант, за кусничок цієї ствердлої води, або за жменю каменів давали багато різник речей, а навіть убивали один одного на смерть. Вони цілими місяцями могли бродити по пояс у воді річок, а нарешті гинули від голоду, від хвороб, або від рук інших шукачів. Білі піяги казали, що камені та діаманти — це велике нещастя для людей, а тому наказували їх збирати і ховати від тапуїнъгів. Індіяни слухали піягів, і те, що знаходили, приносили й віддавали своїм покровителям. А піяги складали те все до ями, прикритої великим каменем.

Але, видно, тапуїнъги дізналися, що гваянці мають багато прикованих каменів і діамантів, бо одного разу на оселю напало велике військо, і тільки з великим трудом і втратами нашим предкам вдалося оборонитися. Один піяга тоді упав забитий, а з ним і багато гваянців. Тапуїнъги відступили, але незабаром напали вдруге з ще більшою силою, а потім ще, і ще... Там, де були оброблені поля, лишилася сама втоптана земля. Замість оселі — лишилися самі згарища. Згоріла навіть тупанока, де гваянці молилися до білого Тупана, а з самого племені лишилася ледве половина. І тоді білий піяга наказав решті переселитися в інше місце, де було безпечніше. Вирішили перейти на острів Гваїра, що лежить перед водами Парани.

Поробили тратви, щоб було на чому перевезти худобу і речі, і помалу перевезли те все на остров. Там поселилися. Вибудували нову табу¹), вибудували тупаноку, обгородилися міцним частоколом, а до того ще й пізніше висипали великий вал. Тапуїтіньгам уже не можна було так легко напасті на гваянців, бо їх з трьох боків охороняла вода, а з четвертого — висока стіна, зложена з грубих колод і брил каміння. Тяжко працювали гваянці, укріплюючи своє селище і розчищаючи землю під нову господарку. Вони рубали і палили ліси, носили важке каміння і колоди та робили все можливе, щоб забезпечитися і перед ворогом і перед голодом. Окрім того, піяг² наказав рити під тупанокою велике підземелля. Коли почали його рити — насткнулися на глибокий хід, який лишила по собі Велика Кобра, коли вилазила з-під землі на поверхню³). Той хід є дуже довгий і глибокий та кінчачеться аж там, де вода Парани скаче через сім східців. Коли розчистили цей хід, віложили усе підземелля камінням, а найглибшу печеру, куди знесли все дорогоцінне каміння й діяманти, а разом і Соняшні Клейноди, закидали й засипали землею, так що тільки небагато людей знато, як можна туди дібратися. А ті, хто знат, зложили велику клятву, що не

зрадять таємиці нікому сторонньому і самі з неї не скористають.

Так забезпечившись і обгородившись на острові, думали наші предки, що нарешті зможуть спокійно жити і працювати. Але помилилися. Ледве зібрали вони зі своєї, тяжко обробленої ріллі два врожаї, як на них знову напали тапуїтіньги. Вони висадились високо на острові вгорі і йшли великою силою. Найбільша, найзавзятіша боротьба розгорілася коло валу, але, коли білі перейшли вал, гваянці уже не мали можливості ні боронитися, ні тікати. Лишалося тільки вмирати. І гваянці умирали, але так жорстоко билися, що тапуїтіньги в останній момент не витримали і подалися назад. Наші предки відперли їх рештками своїх сил у глиб острова, а тоді вернулися назад і почали радитися. Вони бачили, що другого наступу білих, котрих іще лишилося багато, не здергати, і тому вирішили залишити острів і перейти вночі на другий берег Парани. Кинулися шукати білого піягу, свого покровителя і добродія, але не знайшли його ні серед живих, ні серед забитих. Видно було, що білий Тупан забрав його живого до себе.

Тупанока згоріла і завалилася, а під її загарницями лишилося і підземелля, і печера зі скарбами. Гваянці не мали часу їх шукати і відкопувати, а тому лишили там, де вони були, а самі вночі на тратвах і човнах перебралися на другий берег ріки до Великого Лісу, до Мато Гроссо, як кажуть тепер. Було їх дуже не-

¹⁾ „Таба” — оселя.

²⁾ Велика Кобра — „Кобра Гранде” величезна потвора, яка згідно з повір’ям, живе у глибоких водах та не лишає жадної людини, з якою зустрічається, живою. „Велика Кобра”, як каже повір’я, має величезні, як ліхтарі, очі і виходить на полювання вночі.

багато, а всі вони згодились без суперечок, щоб, замість зниклого білого піяги, їхнім начальником став знову за старим звичаєм морубішаба Саракура — один з правнуків мудрого Гварасе, той, що був внуком правного спадкоємця Соняшних Клейнодів. Саракура і за життя білого піяги користувався великою пошаною серед гваянців та один з небагатьох знов, де скриті клейноди...

Коарасіаба несподівано увірвав оповідання, зірвався на ноги і кинувся до дверей. Здивований у першу хвилину, Данко і собі побіг за старим, нічого не розуміючи.

— Araci!.. Araci!.. — кричав у дворі Коарасіаба. — О, ти негідний маландро, вагабундо!¹⁾.. Підслухуеш?.. Ти думаєш, що я нічого не чую?!

Але ніхто не обізвався на цей крик, і нічого не зраджувало присутності підслухувача.

Коарасіаба повернувся тремтячий і схильзований.

— Бачиш, — звернувся до Данка, я ж тобі казав, що тут був Araci!..

— Ти бачив його?

— Ні. Поки я відкрив двері — він утік. Але я напевне знаю, що він тут був і підслухував...

— Та годі тобі, Коарасіабо! Araci зараз коло Самира і забув про все на світі.

Ці слова до решти обурили індіянина, і він зігнав свою злість на хлопцеві:

¹⁾ „Vagabundo” — пройдисвіт.

— Ти краще знаєш, чи я?!.. — крикнув на ціле горло. — Нікчемний зелепуху!.. Я, Коарасіаба, що був оком і вухом племени стільки років, не міг би тепер розпізнати присутності власного внука?!. О, які ж ви, білі, нездари!.. Які ви глухі і сліпі!.. Навіть дурний Araci має гостріший зір і слух, як найученіший серед вас!.. Й Araci підслухував!.. Araci тепер знає!.. А не смів того знати, бо негідний!..

Коарасіаба був у такій розпуці, що Данкові стало його жаль.

— Я думаю, Коарасіабо, що Araci не міг багато чути знадвору: адже ти говорив тихо, а у містечку великий галас...

Старий індіянин від тих слів трохи заспокоївся.

— Це правда, — сказав. — Але, коли б навіть і почув, то й так нічого не зробить. Не з його вдачею скарбів шукати... Він лінивий і боязливий...

Вернулися обидвое знову до кухні, посідали перед піччю, підкинули дров і наново взялися до шімарону.

— Так от, бачиш, — продовжував Коарасіаба, Саракура зібрав решту племени, проголосив себе морубішабою і наказав усім йти далі у Великий Ліс¹⁾). Там незабаром гваянці зустріли інших індіян з племени гварані, а потім паяга. Це були дружні племена. Вони знали

¹⁾ „Великий Ліс” — Мато Грассо — тепер назва провінції.

про гваянців, а тому радо продали нашим предкам багато своїх дівчат і дозволили жити поблизу себе. Але Саракура не погодився. Він шукав таких околиць, куди б були замкнені всі дороги. Він хотів відвести своє плем'я в закутину, де б гваянці були забезпечені від більших. І гварані і паягва сказали, що такою оклищею є долина коло ріки Ігурей, куди можна зйти лише тоді, коли стойть велика посуха. І ще сказали, що в Долині Ігурей живе плем'я ботокудів, які колись давно прийшли сюди і яких гварані винищили, а решту загнали за високі гори, за болота і непрохідні ліси, в закутину, що лежить між ріками Ігватемі та Ігурей. Обидві ріки впадають в Парану, але Ігватемі творить великі болота, а Ігурей тече попід стрімким кряжем Маракажя. Гори Каагвасу зі заходу, болота і гори зі сходу коло берега Парани робили Долину Ігурей великою пасткою, куди не можна було ні увійти, ні вийти без великих втрат. І хоч гварані і паягва не радили Саракурі залазити в цю пастку, але Саракура вирішив саме йти туди.

Стояла страшна посуха. Земля тріскала від спраги, а зів'ялі овочі опадали з дерева. Було дуже погано, але Саракура тішився тим нещастям і скерував своє плем'я в Долину Ігурей.

Довго йшли. Не дивлячись на посуху, багато гваянців потопилося в трясовинах, а багато родин відстало від племени і залишилося позаду. Не всі бо мали силу у голоді і спразі дертися че-

рез ліси і гори, переходити глибокі, стрімкі потоки і зрадливі болота.

Але нарешті перевалили останній гірський перстень і опинилися в родючій і затишній Долині Ігурей¹). Там дійсно зустріли ботокудів. Коли б гваянці не були такі виснажені довгою дорогою і коли б їх було більше, то напевне вони б зробили так, як годилося: знищили б негідних пур у до ноги. Але ботокудів було багато, і вони не зазнали такої тяжкої мандрівки, а тому в бою могли перемогти гваянців. Отже, Саракура не вступив з ними в битву, лише проголосив себе господарем Долини Ігурей, а ботокудам наказав підкоритися собі: „Від нині, — сказав він, — ви, ботокуди, будете бурами племени гваянців. Коли спротивитеся — то наші піяги нашлють на вас велику пошестъ, і ви вигинете всі. Пам'ятайте, що ми — виранці ясного Коарасі й найстарші над усіми індіанськими племенами!“ Ботокуди знали це і зробили все так, як звелів Саракура. А Саракура наказав їм відратися аж у саму закутину долини під гори Каагвасу, визначив межу їхніх земель і сказав, що кожний ботокуд, котрий зважиться ту межу переступити, не вернеться назад. Своїм же людям Саракура заборонив зустрічатися з ботокудами і ходити без дозволу на їхні землі...

В Долині Ігурей гваянці скоро відновили всі свої давні закони і свою віру, так що сини Саракури поволі вже забували науки більших піяг,

¹⁾ Дивись карта на стор. 120.

а сини їхніх синів вирости правдивими гваянцями, що знали тільки своїх богів і закони своїх предків. Правда, кожний гваянець мав тільки одну жінку, і один гваянець не смів убивати другого зі свого племени. Оце все, що лишилося по науці білих піяг...

І спочатку все було добре. Плем'я гваянців розрослось і жило в достатках, не знаючи ніяких турбот. Але піяги, котрі говорили з духами, не були вдоволені. Вони казали, що гваянці зледачіють від такого життя, почнуть ворогувати між собою і вимирати. І аж тоді знову повернеться знову давня слава і сила племени, коли його морубішаба одягне на голову священне а к в а н г а п е і візьме в руки берло з Кулаком Коарасі. Та обидва клейноди лишилися в землі під руїнами оселі на острові Гваїра, а морубішаби не бачили ніякої загрози для гваянців і не спішили вибиратися у подорож по клейноди. По кількох поколіннях плем'я вже навіть забуло про них, і тільки морубішаби та жреці вірили і знали про місце сховку дару ясного Коарасі. Від решти гваянців це тримали в таємниці.

Коли я прийняв від свого батька владу над племенем, для нас настутили тяжкі часи, передбачені піягами. Наш рід малів з кожним роком, а до того докучали нам ще й ботокуди. Вони, хоч і боялися нас, але вже не слухали, як раніше: часто переходили визначену Саракурою межу, крали наших жінок, або й навіть чоловіків. Жінок залишали у себе, а чоловіків убива-

ли й з'їдали. Кілька разів у відплату за це порушення законів ми нападали на них і вбивали, але при тому гинули й наші мужі. Я хотів був уже зібрати свої сили і раз на все скінчити з негідними сусідами, але наші піяги не погодились:

— Духи нічого не кажуть про те, чи ти переможеш ботокудів, — говорили вони. — А один живий гваянець вартий більше, як десять мертвих ботокудів. Не можна тратити наших сил, бо тоді до решти вигине рід нашадків Коарасі.

І я скорявся раді піяг.

Я вже був батьком жонатих синів, коли мені одного разу сказали, що прийшло троє ботокудів і бажають зі мною говорити. Здивований, я вийшов за селище і дійсно побачив трьох ботокудів. Всі вони були розмальовані в жовтій чорні фарби, всі мали в губах та вухах великі кружальця, а один мав на голові пишне а к в а н г а п е з червоного і жовтого пір'я папуг.

— Хто вам дозволив перейти межу? — спитав я.

— Не гнівайся, Соняшний Волосе, — відповів той, а к в а н г а п е, — але ми мусіли говорити з тобою. Годі було нам чекати на межі, поки ти туди прийдеш... Я є новий морубішаба ботокудів і називаюся Убіражара.

— А навіщо має знати морубішаба племени гваянців про те, хто є морубішабою серед б у г р і в? — спитав знову я.

— Морубішаба гваянців мусить про це знати! — злісно відповів ботокуд. — Я, Убіражара, за-

являю тобі, що від нині ми більше не будемо коритися вам! Ми є господарями в Долині Ігурей, бо наші предки перші прийшли сюди! В Долині Ігурей мусить мати силу наші закони!

— Звідки ж ви, брудні тапуяси, набрали відваги так говорити з вибранцями Коарасі?!

— Вибранцями Коарасі є ми, бо нас більше, як вас! Мені досить кинути лише боєвий клич до свого племени — і ви всі завтра будете або нашими в'язнями, призначеними на їжу, або мертвими!.. Але я не хочу війни — я хочу миру! Нехай наші мужі мають право брати ваших дівчат за жінок, а ваші — наших. Нехай не буде заборонених меж між нашим і вашим племенем. Не скидайте засуджених на смерть зі Склі Невороття, бо це шкода, а віддавайте нам, щоб ми могли повеселитися і гарно поїсти.

Тут я не витримав:

— Годі! Ти досить сказав, бугре, щоб бути засудженим на муссурани, і не смій більше говорити ні слова! Але через те, що ти прийшов, як кажеш, з миром, ми не вчинимо з тобою, як з ворогом: ти не вмреш на муссурані, а підеш на Склі Невороття! Це — честь для тебе, ботокуде, бо ж на Склі Невороття ми посилаємо тільки людей зі свого племени... Візьміть його! — наказав я воякам.

В одній хвилині Убіражара був зв'язаний, другий, що поспішив йому на поміч, упав, пробитий списом, а третій кинувся тікати і втік.

На цю подію збіглося все плем'я, а зв'язаний Убіражара кричав на все горло:

— Він бреше ваш морубішаба!.. Він не є нащадком Коарасі!.. Він дурить усіх вас, гваянців!.. Він не хоче, щоб ми жили в мирі!.. Він не хоче, щоб ви женилися з нашими дівчатаами!.. Він приведе плем'я до загибелі!

Хитрий був Убіражара: він знов, що багато гваянців уже не відчували обридження до ботокудів і радо проміняли б своїх сестер за їхніх поганих дівчат.

І дійсно, то тут, то там почали падати окрики:

— Правда, Соняшний Волосе, чому не хочеш миру з ботокудами?

— Хто сказав, що мир з ботокудами загнівить Коарасі?

— Хто сказав, що ми дійсно є нащадки Коарасі?

— Ми — такі самі індіяни, як і ботокуди!..

Я вже хотів услід за Убіражарою засудити на Склі Невороття ще кількох бунтарів, котрих давніо мав на прикметі, але на середину виступив наш наймудріший і найстарший піяга Ітапіра. Він сказав:

— Бачу, що духи казали правду: зледачіли гваянці і стратили віру в себе. Сумнів і непокора зародилися в племени, а вони є найпевнішими віщунами того, що спаде незабаром на гваянців великий гнів Тупана. Настане велика посуха, і нічого не вродиться на ваших полях. Висохнуть річки, а в них погине уся риба. Звірина розбіжиться по дальших околицях, а ваші діти гинутимуть від голоду!

Я бачив, як в очах ґваянців родився страх, а голови гнулися додолу. Дехто, а особливо жінки, почали стогнати від цих пророцтв і благально простягали руки до Ітапіри. Але той був невмолямий:

— Нарешті наступить той день, — grimів далі він, — коли ви всі опинитеся під владою брудних ботокудів. Хочете того?

— Hi! — завили довкола. — Hi, Ітапіро! Не хочемо! Відверни від нас це лихоманку!

— Коли не хочете — слухайте наказу морубішаби! Соняшний Волос засудив Убіражару на смерть і так мусить бути! Убіражара піде на Скелю Невороття, бо так наказав наш вождь! Коли Убіражара невинний — він може повернутися назад!

— Так, так! — закричали довкола. — Коли Убіражара говорив правду — він може повернутися назад!

Я дав знак рукою. Убіражара знову кричав і впиралася, але це йому не помогло. Двоє мужів потягли його зі собою і скинули в пропасть. Закон не велить дивитися за скиненiem униз, бо, де діється справедливість Тупана, людські очі непотрібні.

Я нічого тобі не сказав про Скелю Невороття.

Бачиш, ще могутній Саракура, коли прибув із племенем в Долину Ігурей, скликав усіх піягів і мужів на велику раду племени, щоб встановити нові закони для ґваянців. Бо за той час, коли плем'я жило з білими піягами, витворилися інші закони й інші порядки, настановлені білим

Тупаном. Правда, наші піяги нишком від піяг білих і далі поклонялися індіянським богам і робили так, як веліли закони ґваянців. Також багато індіян, хоч і поклонялися білому Тупанові, не забували при тому і богів своїх.

Та, коли прибули в Долину Ігурей самі, без білих піягів, не було вже кому говорити з білим Тупаном, не було кому підтримувати Його закони. А без законів і богів плем'я не могло жити. Отож, коли зібралася велика рада, Саракура спитав, що далі робити? Стари піяги казали, що нема іншої ради, тільки повернутися до тих законів і тієї віри, яку винесли ґваянці зі своєї батьківщини і якої трималися, поки не зустрілися з білими піягами. Та більшість мужів на великій раді вже не могли пристати на це. Вони не годилися завести закон кари на муссурани, вони спротивилися взагалі проти того, щоб один ґваянець мав право убивати другого, вони не погодилися на те, щоб мужі мали по кілька жінок. Закони білого Тупана забороняли це, і більшість ґваянців не схотіла тих законів переступати.

— А що ж зробимо з тими, котрі заслужать на смерть? — спитали піяги.

І на це ніхто не зміг відповісти. Говорили різно: одні так, другі інакше. Та нарешті заговорив Саракура:

— Я думаю от що, мужі і ви, піяги: наша та ба лежить над прірвою, а он підноситься висока скеля. Я вже ходив на ту скелю і дивився. Глибока пропасть під нею і дістatisя з пропасти

в нашу та бу можна лише, зробивши багато днів дороги, поки не вийдеться до берега Ігурей. Якщо скинути людину в пропасть, то нема певності, чи вона долетить до дна живою, але й нема певності, що заб'ється. Зробимо ж так: кожного, хто заслужить смерти, будемо скидати зі скелі. Адже, в законах білого Тупана нема заборони скидати винного в пропасть. І хай собі чи то індіянський, чи то білий Тупан роблять зі скиненим, що схотять: коли засуджений невинний — боги можуть його врятувати, коли винний — ні. Ви пам'ятаєте, як нас вчили білі піяні? Вони казали, що білий Тупан є справедливий, Він карає винних і рятує невинних.

— Так, так! — закричали присутні і пристали на раду Саракури.

Потім радили ще над цим законом і вирішили, що, коли скинений зі скелі вернеться назад до оселі, то ніхто не має права більше його карати, або скидати вдруге в пропасть. Тому, коли когось вели на Скелю Невороття, йому казали: „Коли ти невинен — можеш повернутися назад“. Урадили також, що на Скелю Невороття можна посылати тільки винних дорослих мужів, але не жінок, юнаків, або дітей.

Спочатку ту скелю називали Скеleю правосуддя, але через те, що ніхто зі скинених не вернувся назад, її почали називати Скеleю Невороття.

Кару муссурани на великій раді постановили залишити лише для ворогів-чужинців, які нападатимуть на плем'я, але тому, що в До-

лину Ігурей ніякі вороги не заходили, а ботокудів рідко коли вдалося піймати на наших землях живими, то кари на муссурани у нас не було. Правда, може й була, але ні за моєї, ні за моого батька пам'яти. Зате ботокуди дуже люблять муссурану і засуджують на неї своїх досить часто. Зрештою, догадуємося, що тією смертю загинув і не один наш муж, котрого підступно зловили ботокуди.

Так ми скинули Убіражару зі Скелі Невороття.

Після того ботокуди присмирніли і не показувалися на наших землях, але Ітапіра не був вдоволений. Він все казав, що випадок з Убіражарою — це тільки початок нещастя і що я порушив закон, опоганивши Скелю Невороття, кров'ю ботокуда.

— Убіражару треба було скарати на муссурани! — говорив Ітапіра. — Хай би гваянці бачили, що і у виборі смерти є ріжниця між нами і ботокудами... Тепер жди гніву Тупана, Коарасіабо!

І дійсно спав на нас гнів Тупана. Відколи скинули Убіражару зі Скелі Невороття, перестали падати дощі, а натомість у завжди затишній Долині Ігурей почали шаліти гарячі, сухі вітри. Індіяни дуже бояться посухи, бо впарі з нею завжди йдуть інші нещастя, найбільше хвороби, від котрих гинуть люди і худоба. І так було того разу. Минув місяць, другий, третій. Минула одна і друга пора великих дощів, а посуха погіршувалася з кожним днем. На полях не тіль-

ки посохла мандьока і кукурудза, але посохли навіть бур'яни. Повтікала десь уся звірина, і мужі поверталися з полювання без ніякої добичі. Коротше кажучи, сповнилося те, що передбачав Ітапіра в день суду над Убіражарою.

В племені почалися нарікання. Спочатку тихій несміливі, а далі — то все голосніші й відтvertiші. Мужі викручувалися від виконання моїх наказів, а жінки й діти не віддавали мені належних почестей.

— Це кара за смерть Убіражари! — чув я часто за своїми плечима.

— Це він винен, що Коарасі перетворило нашу землю в сухий попіл!

— Правду казав Убіражара, що наш морубішба обманець, що він дурить нас усіх!

— Коли б не скинули Убіражари в пропасть і помирилися з ботокудами, напевне не мали б тих нещасть!

— Так. А то діти голодні...

— Струпи їх вкривають...

— А померло вже скільки!

І от одного дня я попросив усіх піят' поговорити з духами. Вони віддалилися в печеру і цілу ніч щось радили. А на ранок прийшов до мене Ітапіра і сказав:

— Коли не хочеш своєї і свого племени загибелі, Коарасіабо, — мусиш піти по Соняшні Клейноди. Вони одні вирятують нас. Ти є правним спадкоємцем їх і нащадком славного Гварасе. Мусиш піти.

— Я вже сам думав над цим, Ітапіро. Але, як я їх знайду? Як дійду до них, коли з Долини Ігурей нема виходів? Довкола болота і гори.

— Болота, кажеш? О, Коарасіабо, світ змінився! Коли я ще був малим хлопцем, то там, де тепер полюють наші мужі, лежали непрохідні трясовини. І я думаю, що дорога в Долину Ігурей і звідси назад тепер не є така небезпечна, як була за часів великого Саракури. Іди й шукай і знайди. Знайди і принеси. А, коли загинеш... Тобі все одно, Коарасіабо, чи вмерти тут, чи в дорозі за клейнодами... Так сказали духи!..

— Добре, — сказав я, — і хто ще піде зі мною?

— Ніхто! — відповів Ітапіра. — Ти підеш сам. Коли ти загинеш — після тебе піде твій старший син Гварасе. Коли загине Гварасе — післянього піде його син. Тайни сховку клейнодів, Коарасіабо, не сміють знати всі, а особливо тепер. Іди.

І я, залишивши тимчасово морубішабою племени свого старшого сина Гварасе, нікому нічого не сказавши, вирушив у дорогу.

Найближче було б — скочити зі Склі Невороття і тоді йти на схід. Але я пішов на південь до берега річки Ігурей, куди вів лагідний схил, а звідтам щойно мусів повернути на схід, де були найстрашніші й найнебезпечніші болота. Прийшовши до цих болот, я аж тут побачив усю силу посухи: там, де колись розлягалися непрохідні мочарі, сіріла висохла трава, і тільки з усієї сили натиснувши на спис, можна бу-

ло ним пробити землю до болота. В колишніх озерах, що лежали серед цих трясовин, не лишилося води навіть, щоб напитися. І я скоро перейшов цей болотяний пас, надіючись, що далі буде краще. Але й далі було те саме. Глибокі річки перетворилися в порожні корита, в яких не тільки не було риби, а навіть і жаб. Плоди на деревах були маленькі й в'ялі, або недозрілими обсипалися на землю.

Голодний продирався я через колючу гущавину лісу і спішив, спішив! Був навіть радий тій посусі, що давала мені можливість так скоро посуватися вперед. Харчувався найбільше гадюками — єдиною звіриною, яку ще можна було зустріти.

По п'ятьох днях дороги, коли я, змучений і голодний, ліг трохи відпочити, мое вухо вловило далекі підозрілі звуки. Я зірвався на ноги і побачив позад себе людську постать, що спиналася на шпиль гори. Приглянувшись краще, я побачив Убіражару. Від страху у мене помертвили руки і ноги, бо я був переконаний, що бачу духа. Але, дух, чи не дух, я вхопив лука і стрілив. Убіражара скрикнув і повалився вниз. Спочатку я хотів побігти до нього ближче і переконатися, але потім мене знову опанував такий страх, що я кинувся чимдуж тікати.

Довго біг, не оглядаючись назад.

Потім, коли забракло сил, а страх трохи минув, я присів коло якоїсь калабані, напився, освіжив своє тіло водою і з подвійним поспіхом пішов уперед. Серце мое говорило, що Убіража-

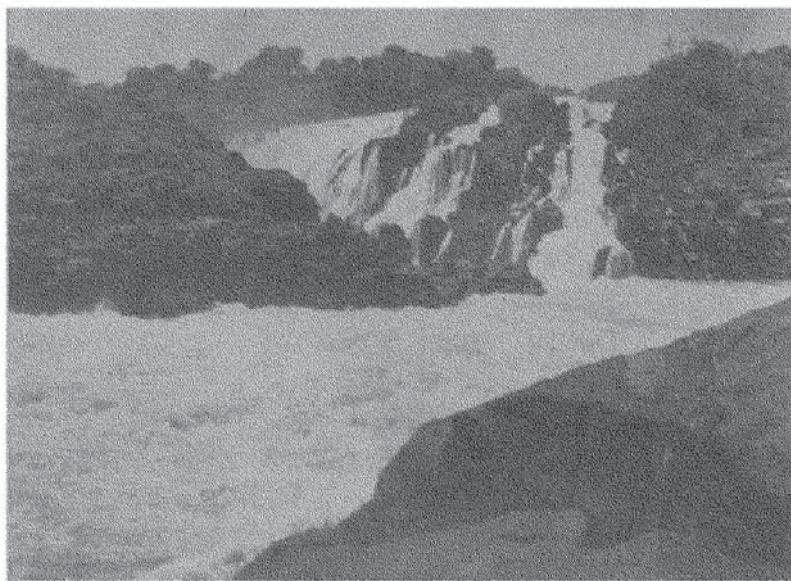
ра живий і, поки я вернуся, накоїть багато ліха. Тепер я не смів вертатися без клейнодів і, згадуючи Ітапіру, дякував йому в думках за пораду — здобути докази своїх прав і могутності.

Довго, довго я йшов, навіть згубивши рахунок днім, і нарешті опинився під останнім стрімким гірським кряжем, що тягнеться вздовж берега ріки Парани. Я пішов попри нього вгору, але побачив, що цей кряж перейти — безнадійно. Вернувся вниз — і побачив те саме. Тільки втішило мене, що в одному місці просто з-під того кряжу, з якоїсь немов печери, плив бистрий потік. Вода в ньому була чиста, прозора, річкова. Я скупався, напився і сів відпочити. Тіло мое було таке, як висушенна риба, а сили... сили у мене було стільки, що малий хлопчина міг би ударом в груди звалити мене на землю.

Відпочивши, я почав думати, як мені перейти кряж? Йти знову вгору, або вниз і шукати лагідніших схилів? Це вимагало багато часу і невідомо, чи скінчилося б успіхом. А тим часом Убіражара... При згадці за Убіражару я вже не думав довше і поліз на стрімкі скелі кряжу.

Вже навіть не пам'ятаю добрє, як я ліз вгору і як спускався вниз, і отямився аж тоді, коли опинився над берегом Парани. Ліворуч внизу гриміла вода на сімох східцях Гваїри, а просто переді мною виднілися береги того острова, з якого колись Саракура вивів рештки племени

Гваянців і на якому лежали в землі Соняшні
Клейноди — мета моєї мандрівки



Водоспад «Сім порогів» на ріці Парана біля острова Гваїри

Вода в ріці в наслідок посухи впала набагато, так набагато, що в деяких місцях, де раніше могла втопитися людина, можна було розкладати вогнище. Та все ж таки Парана була ще дуже широка і її треба було переплисти, а човна я не мав. Добре, що хоч голоду я вже перестав боятися, бо, де є вода — там і риба, а де є риба — нема голоду.

Зробити човен — невелика річ, але на це треба мати час і помічників. А я не мав ні одного, ні другого. Тому, думаючи над своєю не-

відкладною тяжкою переправою, я пішов угору проти течії, сподіваючись якоїсь нагоди. Гори з цього боку не були такі круті, як з протилежного, і звідси дістatisя на шпилі було не так тяжко. Це все я затямив, йдучи вгору і вгору, аж поки несподівано не перегородила мені шлях велика суха колода — стовбур зламаної пальми.

— Це буде мій човен! — скрикнув я вголос.

Тоді кинувся до лісу, виломав довгу жердку і з нею вернувся на беріг.

Перше, ніж відплести, я добре прив'язав до спини лук, закріпив колчан зі стрілами, а тоді лише зіпхнув колоду в воду, сів на неї і, помагаючи собі жерткою, поплив.

Я плив просто напереріз течії, але вона мене зносила вниз. На колоді було дуже тяжко втриматися, бо вона оберталася на воді то одним, то другим боком, а жердка зв'язувала мені руки. Але все ж таки я якось з великими труднощами приплів до острова. Витягнув колоду на берег і пішов углиб шукати табера¹⁾.

Довго я ходив, довго лазив по землі, поки нарешті не відшукав те, чого шукав: це були ледве помітні залишки валу з каміння і грубих колод, що поросли деревами, корчами, повзочими зелами і вгрузлі в землю. Але більше не було нічого. А де ж була печера Великої Кобри,

¹⁾ Закінчення „ера” в індіанській мові означає минулій час, навіть для іменників. „Таба” — оселя. „Табера” — руїни оселі, себто в минулому часі. „Аканга” — голова, „акангер” — череп.

куди сховали колись предки Соняшні Клейноди? Як до неї добрatisя? Того я не знат. Знав лише, що треба копати землю багато разів у різних місцях, щоб знайти вхід, завалений колись камінням, а тепер ще й зарослий лісом.

І коли я отак думав, дух зневіри впovз у моє серце: „А чи дійсно те все, чого я вчився від батька й піяг, є правдою? А чи не є всі оповідання про Соняшні Кленоди видумкою, як сказав Убіражара?” I від цього мені стало ще страшніше, як тоді, коли я стріляв в Убіражару.

Щоб прогнati сумніви, я ще раз взявся шукати і скоро переконався, що піяги не могли всього видумати. Я вмію читати минуле землі, і там, де часом наймудріший індіянин не помічає нічого, я багато бачу... По тому, які рослини і як ростуть, я можу сказати напевне, чи була колись на цьому місці та ба, навіть можу визначити, де була окаста¹), а де — оброблювані поля. В лісі для мене немає таємниць.

Отож, полазивши по острові, я знат уже все, як тут було колись. Та ба була на самому його кінці, що вріався у води Парани. Він півночі був вал, який хоронив оселю перед нападами. Я догадувався навіть уже, де стояла Тупанока, під якою мав бути вхід до печери Великої Кобри. I тут треба було копати! Та для мене самого такої роботи вистачило б на кілька місяців, а, коли б почалися дощі, — то ще й на

¹⁾ Окаста — по-індіянські площа серед селища, де звичайно відбувалися наради племени.

довше. Окрім того, я не міг сам і працювати, і сторожувати, а на випадок небезпеки ще й боронитися. Тому, хоч Ітапіра наказав мені шукати клейнодів самому, я вирішив зробити інакше: вернутися до оселі, взяти кілька сильних і довірених мужів і з ними знову прийти сюди. Головне було те, що я вже не мав сумнівів.

Так вирішивши, я поспішив до своєї колоди, і мене знову обняв страх, що посуха може змінитися дощами, і тоді я не дістануся в Долину Ігурей, або не буду мати змоги вийти вдруге звідти зі своїми помічниками.

Сівши знову на колоду, я відіпхнувся від острова і поплив. Та, коли вже відплівдаленчик від берега, побачив, що зробив велику помилку: мені треба було піти пішки вгору берегом острова і починати переправу вище. Тепер же сильна течія підхопила колоду і несла її вниз, на водоспади. I хоч як я працював жердкою, ставлячи спротив воді, але, коли б на моєму місці сиділа муха, то і вона не могла бути більше безпомічною, як я. Колодою крутило, кидало на всі боки і нарешті перекинуло зовсім. Я вчепився за неї обома руками і випустив жердку. Тепер, здавалося мені, прийшов кінець, бо я вже виразно чув, як ревіла на водоспадах вода. Течія зі скорої перетворилася в шалену, як буря. Колода то летіла стрілою, то ставала впоперек, то переверталася, і я опинявся під водою. Та я міцно тримався, а мої руки і ноги немов приrostали до рівного стовбура. Колода кілька разів ударила в підводні каміння,

а я в таких випадках мало-мало не зривався з неї, але кожного разу втримувався і летів уперед, оглушений ревом, не маючи можливості ні відкрити очей, ні дихнути, щоб не набрати в груди води. Нарешті, колода, підкинута надзвичайною силою, скочила просто вгору, як стріла, перевернулася у повітрі, і я разом з нею сторч головою полетів у справжнє водяне пекло і стратив притомність...

Коли отямився, то спочатку взагалі нічого не розумів. Довкола шуміло, гуркотіло, бурлило, обдавало мене рясними бризками, а я лежав побитий і задубілій на якомусь мокрому камені. Повілі щойно пригадав собі всю пригоду і вирішив, що я мертвий. Тому закрив очі і лежав далі нерухомо, як личить мерців. Однак, це наобидво, тим більше, що камінь під мною був холодний і нерівний. Отже, я розкрив очі й сів. „Адже душі померлих можуть рухатися”, — подумав собі. Але і при тому був переконаний, що я таки мертвий і знаходжуся на Блакитних Горах. Та те, що було довкола, зовсім не нагадувало ані Блакитних Гір, ані нічого такого, що я досі бачив. На три людські рости наді мною ллялася якась блискуча і гrimуча водяна стеля, яка грала всіми кольорами сонця і з гуркотом падала на кілька кроків нижче від мене в яму, повну клекотячої піни. Праворуч і ліворуч були скелі, розділені простором, як на два довгих списи. Всередині було вогко, холодно, але зовсім ясно.

Довго я роздумував, поки не усвідомив усьо-

го дива. Для мене стало ясно, що я живий і чутом потрапив під водоспад. Видно, що та колода, на якій я плив, скочивши вгору, а потім кінцем занурившись униз, пробила водну течію, вдарилася об камінь, скинула мене на ньому, а сама попливла геть. Тепер я опинився у водяній пастці. Річка пливла вгорі, луком спадала зі скелі вниз, а під тим луком знаходилася порожнеча, в якій я тепер сидів.

— Гм!.. Не є воно добре, але мертвому бути ще гірше, — подумав я і звівся на ноги.

Першим моїм рухом було перевірити, чи лук і колчан зі стрілами не загубилися? На щастя, вони знаходилися при мені. Та в тій же хвилині я зрозумів, що вони мені непотрібні, бо тут не було чого стріляти. І від того мені стало страшно і сумно: „Що я тут робитиму?” — спітав сам себе і оглянувся назад. Оглянувся і заціпенів від здивування: у тій скелі, під якою я сидів, побачив тяжкі, ковані залізом двері, а на них... на них був випалений хрест і під ним знак Коарасі! Побачивши це, я хотів закричати, але мені перехопило віддих, і з горла не виходив ніякий звук.

— Нема сумніву, це є вхід до печери Великої Кобри! — подумав. — Тепер уже нема жадних сумнівів! Тільки треба ці двері відкрити!

Відкрити!..

І я кинувся на двері, як на сильного ворога. Обмацуваючи кожний вкритий грубою верствою плісні рубець, ламав нігті, запихаючи пальці в шпари, штовхав спиною, бив кулаками — дар-

ма! Двері були такі самі непорушні, як і та скеля, в якій вони були вмуровані.

Пообдирали на собі шкіру, покалічивши руки і стративши всю силу, я сів під проклятими дверима і завив з розпуки. Але й виття не помогло: двері лишилися замкненими, відгороджуючи собою мене від Соняшних Клейнодів.

Що було робити? Сидіти і чекати голодної смерті? Що я сам міг вчинити з цими дверима?

І тут я ще раз вернувся до думки — як найскоріше дістатися до племени, вибрати з десять найсильніших і найспритніших мужів, прийти сюди назад і тоді щось починати.

Та виникало нове питання: як видобутися звідси? Іншої дороги не було, як тільки здатися на ласку води і скочити он в ту клекотячу яму. Може якраз вода не розіб'є мене на дальших східцях Гваїри, а винесе на тиху течію? Це було дуже непевне, зате, коли лишитися тут, то смерть була певна.

Розваживши ще трохи, я ще раз перевірив, чи добре тримається на мені лук і колчан, і вже хотів скочити у воду, як нараз в голову мені прийшла думка: „Оці двері робили мої предки разом з білими піягами і всі вони тоді поклонялися білому Тупанові. Ось на дверях є знак білого Тупана — хрест. Напевне в цьому місці Він має Свою силу... Чи не попросити й мені тепер Його помочі?..”

І я впав ниць і закричав щосили:

— О, великий, білий Тупане!!! Чи ти чуеш мене через гуркіт води?! До Тебе звертається морубішаба племени гваїнців — Соняшний Волос!!! Я не знаю, чи ти розумієш по-індіянськи, але я вірю, що Ти є на небі! Поможи мені вирватися звідси живим і скоро вернутися до племени! А я Тобі обіцяю за це найкращих десять шкур і п'ять шнурків найліпшого намиста з білих зубів!!!

З цими словами я, довше на роздумуючи, кинувся туди, де клекотіла вода...

Спочатку мене потягнуло глибоко вниз, а потім, як уламок сухої кори, викинуло на поверхню, і я побачив небо і сонце. Та зараз же вода вхопила мене і знову пхнула під спід.

— Білий Тупане, рятуй!!! — крикнув я, захлинаючись.

І тут я відчув, як хтось мене вхопив у опепрек і потягнув. Тягнув довго-довго, а потім вирвав з бистрої течії і з усієї сили штурнув убік. Я відразу поплив помаліше і несподівано наткнувся на якийсь камінь. Вчепився за нього і тоді відкрив очі. Позад мене бурлила ріка, і скакала на дальші східці, а спереду плила цілком спокійна течія. А я сидів на камені, що підносився над водою і ніби ділив ріку на дві половини: бурхливу й спокійну.

— О, — гукнув я на цілі груди, втішений спасінням, — я готов признати Тобі, великий білий Тупане, що Ти маєш силу, більшу, як Тупан індіянський! ..

Довго я відпочивав на камені перше, ніж пу-

ститися далі вплав до берега, і дивився туди, звідки мене щойно принесла вода. Виходило, що оті двері знаходились під першим водоспадом, який був нижче острова. Сам острів ледве майорів угорі, і я дуже дивувався, що за такий короткий час переплив таку велику відстань.

Відпочивши добре та обігрівшись на сонці, я знову кинувся у воду і незабаром досяг берега. Знову відпочив, а тоді пішов угору, до того місця, де переходив кряж, ідучи з Долини Ігурей.

Хоч гори з цього боку, як я вже казав, не були такі стрімкі і неприступні, як з протилежного, проте перехід кряжу мені видався значно тяжчим, як першого разу. Кілька разів, видряпавшись на якийсь шпиль, я мусів повернатися назад, бо далі дороги не було. Виявлялось, що гора з другого боку вривається стрімкою скелею, або спадає в глибокий яр, з якого знову таки треба лізти просто до гори по голому каменю. Але врешті-решт я таки перейшов цей перстень і більше котився та падав, ніж йшов вниз по другий бік. Спустившись, я скоро знову натрапив на дивний потік, який випливав з печери, і подумав собі, чи не пливе він також слідом Великої Кобри? Але думати довго я не міг і, скупавшись у цьому потоці та набравши з собою трохи води, пустився у відворотну дорогу.

Тяжко було йти. Посуха стояла далі і випалювала все навколо. Ранками сонце сходило, як би серед диму, і відразу починало пекти, хоч і не показувалося. Гаряча сірувата мля висіла

над лісами майже до полудня, поки вітри розганяли її, і тоді випливало сонце. Ах, яке воно було сердите і гаряче!.. Навіть синє небо від нього спалювалося в попіл і, замість блакитного, ставало зовсім сірим.

Спрага і голод зробили мое тіло зовсім порожнім і, коли зривався вітер, мені здавалося, що мої кості грають, мов сопілки. Але, як би там не було, по упливі одного місяця я опинився в знайомих сторонах. Здивувало мене, що ніде ще було нікого видно: ні мужів на полюванні, ні дітей та жінок, що збирали овочі, кору, або лічничі зела — нікого. Так, ніби тут ніколи й не було ніякої оселі поблизу.

Опанований недобрими передчуттями, я приспішив ходу і несподівано побачив Ітапіру, котрий сидів над тоненьким струмочком пересохлого потока. Ми привіталися і мовчки подивилися один на одного.

Ви, білі, любите дуже багато говорити і не дізнаєтесь нічого від свого співбесідника, аж поки він вам того не скаже сам. А ми вміємо читати думки з чужих очей, і нам не треба багато говорити. Побачивши Ітапіру, я вже зрозумів, що він на мене давно тут чекав і що побачив мене раніше, як я його. Зрозумів я також, що від того, чи приніс я клейноди, чи ні — залежить дуже багато такого, чого я не знав. А Ітапіра, тільки подивившись на мене, здогадався, що я, замість клейнодів, приніс лише якусь потішаючу вістку. І зрозуміли ми обє, що нам треба поговорити на самоті про дуже

поважні речі. Тому я відразу сів біля Ітапіри і закурив.

— Я знайшов місце, де сховані клейноди, — сказав я. — Тільки, щоб їх здобути, мушу взяти з собою кілька міцних чоловіків.

— Ти не возьмеш зі собою нікого, Коарасіабо, — відповів Ітапіра. — В оселі дорогий кожний муж, бо Убіражара вернувся. Чекаємо нападу з дня на день.

— Я бачив Убіражару...

— Він вернувся поранений і тепер набирає сил.

— То я його поранив...

— Шкода, що не вбив. Тепер гваянці бояться і кажуть, що Тупан показав справедливість, урятувавши життя Убіражари на Склі Невороття.

— Я вже не вірю в справедливість Склі Невороття.

— Гваянці тепер ні в що не вірять: ні у своє призначення, ні в Соняшні Клейноди, ні в те, що кажуть духи...

— А я вірю в Соняшні Клейноди! Я сам бачив двері, за якими вони заховані! На тих дверях є наш знак — знак Коарасі. Ці двері під першим водоспадом за островом Гваїра.

— Ти віриш, але гваянці не повірять тобі. Гваянці вірять в Склю Невороття, і ліпше буде, коли ти не скажеш на великій раді, де є двері. Того ніхто не повинен знати...

— Погано, Ітапіро.

— Так мусіло статися, Коарасіабо... Адже,

ти пам'ятаєш, що над нами висить прокляття скривдженого спадкоємця Соняшніх Клейнодів?.. Здається, приходить той день, коли гваянці опиняться під владою ботокудів.

— Хіба ж наші предки не відвернули того прокляття, коли всі три племена зустрілися коло Гваїри і жили в мирі під владою білих піяг?

— Здається, ні. Духи ворожать погано.

— Як в оселі?

— Голод, пощесті і невдоволення проти тебе. Багато хотять миру з ботокудами. Гварасе має тверду руку... Маєш доброго наслідника... Уба пропала.

— Уба? Жінка Гварасе?

Ітапіра хитнув головою:

— Напевне вкрали її ботокуди.

— А Арасі?

— Арасі в оселі. Пильнуємо його... На випадок твоєї смерти і смерти Гварасе хтось мусить залишитися.

— Я вже піду, Ітапіро.

— Йди. Скликай велику раду. Я прийду, не задовго... I пам'ятай, що всі говорять, ніби Убіражара приніс зі собою якийсь небесний вогонь, який тримає за поясом. Наші дуже того вогню бояться.

— Як бачу, є серед нас зрадники, які навідуються до ботокудів і приносять звідти різні брехні.

— Є, звичайно, і зрадники. Коли скличеш велику раду, може вдастся їх викрити і покарати. Старіші мужі стоять за тобою. Йди.

В оселі зустріли мене криками:

— Коарасіаба прийшов!
— Коарасіаба повернувся!

І зараз же з усіх ок повибігали люди. Всі дивилися на мене з тривожною цікавістю, але одночасно уникали моїх очей. Видно було, що плем'я знало про мету моєї подорожі і так само, як Ітапіра, вичитало вже про її невдачу.

Я поспішив до своєї оки, де Іботіра, жінка моого молодшого сина, приготовила вже для мене кусничок печеної риби та кілька сухих бананів.

— Більше ми не маємо нічого, морубішабо, — сказала вона.

Я з'їв те, що було, і наказав Гварасе оповідати:

— Погано, батьку...
— Знаю.
— Убіражара вернувся.
— Знаю.
— Наші бояться небесного вогню, що його приніс Убіражара...
— Знаю.

— Я сказав, що ти пішов по Соняшні Клейноди, і, коли принесеш їх — ми не маємо чого ні боятися Убіражари, ні його небесного вогню.
— А коли не принесу?

Гварасе подивився на мене винувато:

— Я був переконаний, що ти їх принесеш, батьку!

— Погано, Гварасе! Адже досі ми не боялися ботокудів, хоч і не мали клейнодів.

— Досі, батьку, ботокуди не мали небесного вогню...

— А тепер мають? Хто про це сказав?
— Всі говорять.
— А перший хто сказав?
— Перший — Ка ж ю. Він дуже хоче миру з ботокудами.

— Ага!.. Ну, йди скликай велику раду. Будемо радити... Про Убу нічого не чути?

— Ні. Я думаю, що то Ка ж ю її викрав для ботокудів.

— Мусимо відірати! Йди скликай людей. Коли Гварасе вийшов, я спітав Іботіра:

— А де ж Гваті, Іботіро?
— Як звичайно, десь робить стріли, або списи, морубішабо. Тепер треба буде багато зброї.
— А ти не боїшся ботокудів?
— Хто, я? — злісно бліснула очима Іботіра.
— Я нічого не боюся, навіть небесного вогню!
— А коли ботокуди схотять тебе вкрасти, як Убу?

— Мене не вкрадуть живою, а з мертвої яка комусь користь?

— Воліеш вмерти?
— Для жінки навіть молодшого сина морубішаби Соняшного Волоса краща смерть, як життя серед ботокудів!

Так сказала Іботіра, а я тоді подумав, як уже не раз думав, що саме вона, а не лінива і неповоротна Уба мусіла стати жінкою і матір'ю морубішаб гваянців.

Коли я на великій раді сказав, що мусимо відразу виповісти війну ботокудам і вбити Убіражару, счинився крик. Одні були за мною, але більшість — проти. Я дав волю говорити одним і другим, а сам тільки прислуховувався до їхніх слів. Нарешті заговорив Кажю:

— Слухайте, ви, піяги, і ви, мужі гваянські! Ви пам'ятаєте, який був присуд над Убіражарою? Сам Ітапіра сказав: „Коли Убіражара невинний — він може повернутися назад”. Й Убіражара повернувся! На Скелі Невороття Тупан показав невинність морубішаби ботокудів, котрий прийшов до нас з миром. Хто ж поважитьсь тепер зламати закон? Хто посміє виступити проти справедливости присуду Тупана? Убіражара не тільки не загинув, але повернувся з небесним вогнем, який дістав на Блакитних Горах. Він тепер може цим вогнем спалити всю Долину Ігурей і нас з нею. Але Убіражара добрий. Він не хоче нас палити. Він і далі хоче миру. І так сказав Убіражара: „Хто з гваянців кине зброю переді мною — буде моїм приятелем. Хто буде воювати проти мене — згине. Тепер погані часи і чим буде більше бранців у війні, тим ліпше для ботокудів”. Тому, гваянці, краще мирімся.

— Правда, краще мирімся!.. — загукали одні.

— З людожерами не може бути миру! — відповіли другі.

— Хочете, щоб нас ботокуди половили зі

збросю в руках і поїли, як вони роблять зі своїми бранцями?!

— А ви хочете, щоб вас пожерли обеззброєних?!

— Убіражара сказав, що дарує життя і прязнъ усім, хто не буде проти нього воювати!..

— знову крикнув Кажю.

Тоді я встав і наказав усім замовчати.

— Тепер, гваянці, говоритиму я! А хочу сказати, що не вірю ні в небесний вогонь, ні в те, що мир з ботокудами принесе нам добро. Це все неправда!

— Правда! — крикнув Кажю.

Я підійшов до нього і став з ним лицє-в-лице:

— Звідки ти знаєш про це, Кажю?

Кажю скрутився, як гадюка, і спустив очі в землю:

— Це всі знають, — відповів він тремтячим голосом.

— Ни, не всі знають, а тільки всі повторюють те, що ти говориш. Питаю ще раз: звідки знаєш про обіцянки Убіражари і про небесний вогонь?

Кажю почав трястися всім тілом і вже не відповідав нічого.

— Мовчиш? — продовжував я. — Ну, тс я говоритиму за тебе. Отже, це ти сіеш страх серед гваянців! Ти ходиш потайки до ботокудів і приятелюєш з ними! Ти вкрав для них Убу! Ти е зрадник, Кажю, що е найтяжчим злочином серед гваянців! І ми за це скараємо тебе на муссурані, бо ти більше не гваянець, а бо-

токуд! Ні, ти є ще гірший від ботокуда: ти є бу́гро ботокудів! Ти є ганьбою нащадків Ко-арасів!

— Правда, правда! — закричали присутні. — Він є бу́гро Убіражари!

— Він ходить до ботокудів уночі!..

— Він хвалився, що Убіражара віддасть йому свою сестру!

— Нашої дівчини він не може купити!

— Бо не має, за що!

— Ледащо! Сам для себе їжі не здобуде!

— Коли діти щось знайдуть у лісі, то він нападає на них і відбирає!

— На муссурну з ним!

— На муссурну Кажю!

Всі вже забули і про небесний вогонь, і про Убіражару, і про мир з ботокудами, а бажали тільки одного: смерти Кажю. І не дивно: всі були голодні, злі й налякані, а тому бажали на комусь помститися. Я вже хотів наказати зв'язати зрадника, як несподівано з-за корчів і дерев зафурчали стріли з прикріпленим до них вогнем і вп'ялилися в тростинові стіни і пальмові стріхи о.к.

— Ботокуди! — заверещало відразу кілька надцять голосів.

— Убіражара! — підхопили цей крик інші.

— Тікаймо!

Перше, ніж я вспів сказати слово, в селищі счинилося піле пекло: заголосили жінки, скликаючи дітей, закричали діти, шукаючи матерів, завили на вид вогню собаки, кидаючись попід

ноги. Навіть ті відважні мужі, що тримали за мною, розгубилися і бігали, немов малі хлоп'ята, з одного боку в другий.

— Гваянці!!! — закричав я, скільки було сили. — Беріть зброю!!! Ставайте до оборони!!!

Та мого крику ніхто не чув. Шал страху вселився в гваянські серця і відібрав їм розум. Ніхто не думав про зброю, про оборону. Всі хотіли тільки сковатися, або втікти. Але ні тікати, ні ховатися не було де. Ботокуди окружили нас з усіх боків і засипали стрілами. Пересохлі очі, підпалені вогненими стрілами, запалали відразу, немов великі вогнища, а крики і переполох від того ще побільшилися. Одні бігли до своїх халуп, шукаючи укриття, другі тікали з них, рятуючись від вогню, а всі разом вили, збивали одні других з ніг і гинули від ворожих стріл.

Я з розпукою дивився на своїх людей і побачив уперше, що вони дійсно зледачіли за довгі роки спокійного життя і що вони нічим не нагадують своїх відважних, воявничих предків, про котрих я стільки наслухався від батька і від піяг'. Побачив я також, що оселя вже впала, бо її ніхто не боронить.

— А де ж мої сини? — подумав я зі стидом.

— Чи й вони такі самі дурні й полохливі, як решта гваянців?

І ніби у відповідь на це питання почув крик:

— За мною, гваянці!.. Хто не хоче бути бу́гро Убіражари — за мною!

І я побачив, як Гварасе, натягаючи тятиву

на лук, кинувся до виходу. За ним услід побіг Гвапі, а за ними ще горстка вояків. Вони йшли на певну смерть, бо вороги сиділи сковані в лісній гущавині, а наших усіх було видно, як на долоні. Тому, ледве ота горстка відважних вискочила за частокіл оселі, як на них посыпалися стріли і списи, не залишивши в живих ні одного.

О, в цей день, Данку, я побачив більше, як за все своє життя! Я бачив, як упав Гварасе, а потім Гвапі, я бачив, як ботокуди вривалися в нашу оселю, ламаючи частокіл, я бачив смерть десятків гваянців, які лягли під тяжкими ударами тангвапем, я бачив навіть, як загинув Кажю від стріли тих, з ким він так хотів миру. Але сам стояв, як остоялій, поки тяжкий удар в голову не звалив мене на землю.

— В'яжіть його, в'яжіть!.. Це — Соняшний Волос!.. Морубішаба велів взяти його живим!.. — загукали довкола мене ботокуди, навалившись на мене цілою масою.

І мене зв'язали і поволікли геть за частокіл паляючої оселі.

Довго я лежав, неначе мертвий, і від удару, і від того всього, що побачив і пережив, а до мене, як крізь сон, доходили вигуки, плач, благання, рев і скимління собак.

Нарешті, ботокуди почали гукати:

— Збирайтесь всі до джерела!.. Всі йдіть до джерела! Убіражара скликає раду! Убіражара буде говорити з гваянцями!

Після того мене знову підхопили і поволікли

на те місце до джерела, де я колись мав розмову з Убіражарою.

Убіражара сидів, святочно прибраний, на розстелених шкурах в товаристві найстарших ботокудів, а довкола густою масою стояли індіяни: з однієї сторони ботокуди, а з другої — налякані, тремтячі гваянці.

— Чи всі вже? — спитав Убіражара.

— Всі, морубішабо, — відповіли йому.

— А де ж сини Коарасіаби?

— Гварасе вбитий, а Гвапі напевне втік, бо його нема.

— Як же ви посміли випустити його? — закричав Убіражара. — Ідіть і знайдіть його!.. Тепер приведіть сюди Іботіру.

— Іботіри, о морубішабо, також нема ніде... Убіражара впав у лютъ:

— Як це нема?!?! — заревів він. — Хто посмів її випустити?!?! Де Кажю? Я його уб'ю за брехню!.. Обіцяв мені Іботіру, а привів ледачу Убу. Обіцяв удруге придержати Іботіру, а тепер виявляється, що Іботіри нема!.. Де Кажю?

— Кажю забитий, морубішабо!.. — відповіли ботокуди перелякано.

— Ага... Ну, нічого... Ідіть шукайте Гвапі й Іботіру, скоро!

Кілька ботокудів покірно кинулися виконувати наказ Убіражари, а я відчув, що серце мое затремтіло від радості: „А може ім вдастся врятуватися?” — подумав собі з утіхою.

— Ну, а тепер, — продовживав Убіражара, — слухайте мене ви, всі гваянці і ти Соняшний

Волосе!.. Ви пам'ятаєте той день, коли скинули мене зі Скелі Невороття?

Голови гваянців похилилися від цього питання, як трава перед вітром.

— Пам'ятаємо... Вибач нам, о морубішабо!..
— благально залебеділи голоси довкола.

— Ми — невинні!.. Це Коарасіаба наказав!

— Добре! — вдоволено відповів Убіражара.

— Я знаю, що це Коарасіаба наказав. Але, чому ви тоді послухали Коарасіаби, а не мене?..

Голови похилилися ще нижче, і вже ніхто не відповів нічого.

— Але бачите, — продовжив Убіражара, — ви хотіли смерти для мене, а зробили нещастя для себе. Тепер я можу вас усіх вибити до ноги!

— Не роби того, Убіражаро!.. — заголосили знову довкола. — Ми будемо тебе слухати!

Коли б я не був зв'язаний, то кинувся б на цих підліх людей, що прохали ласки в ботокуда, і повбивав би їх власними руками, хоч того і не дозволяє гваянський закон. Але я був зв'язаний і тільки зі стидом дивився на своїх людей.

— Ви обіцяєте мене слухати? — спитав Убіражара і посміхнувся. — Певно! Тепер ви мусите мене слухати!.. Тоді ви мене не послухали, коли я був просто морубішабою ботокудів і хотів миру з вами. Тоді ви мене скинули зі Скелі Невороття. Та там сталася справедливість Тупана, бога всіх індіян. Ви скинули зі Скелі

Невороття простого морубішабу, а Тупан вернув мене з неї, як бога вогню!

Гваянці широко порозкривали очі, а в тих очах світився великий жах:

— О-о-о! — понісся стогін в натовпі.

Але я зробив над собою зусилля і голосно зареготовався:

— Ха-ха-ха! Ти — бог вогню?! Ха-ха-ха!.. Може ти хотів сказати, що е богом здохлих щурів і смороду, як кожний ботокуд?!. Ха-ха-ха!.. О, який ти дурний, бугре!.. Пур¹) — бог вогню!.. Ха-ха-ха!..

Деякі вже, заражені моїм удаваним сміхом, почали підіймати сміливіше голови і посміхатися. Але Убіражара зірвався на ноги і закричав:

— Ти ще не віриш, Коарасіабо?!! Ти ще насмілюєшся клити з мене?!! За це заслуговуеш смерти! Тепер побачимо, чи я е богом вогню!.. Слухайте, гваянці, коли Коарасіаба не вірить мені, що я е богом вогню, то нехай він зробить вогонь так скоро, як треба моргнути оком! Зумієш це зробити, Коарасіабо?

— Цього ніхто не зробить, ботокуде, — відповів я. — Щоб здобути вогонь, треба доложити чимало зусиль, і всі про це знають.

— Ага, так... Ну, а мені зовсім не треба докладати ніяких зусиль... Дивіться!..

Тут Убіражара вийняв з-за пояса якусь річ і показав її присутнім. Ніхто, а ні я в тому числі, не знов, що це була звичайна коробка дурних сірників. Всі дивилися на неї з цікавістю і

¹⁾ Бурго — невільник-водонос, пур — людожер.

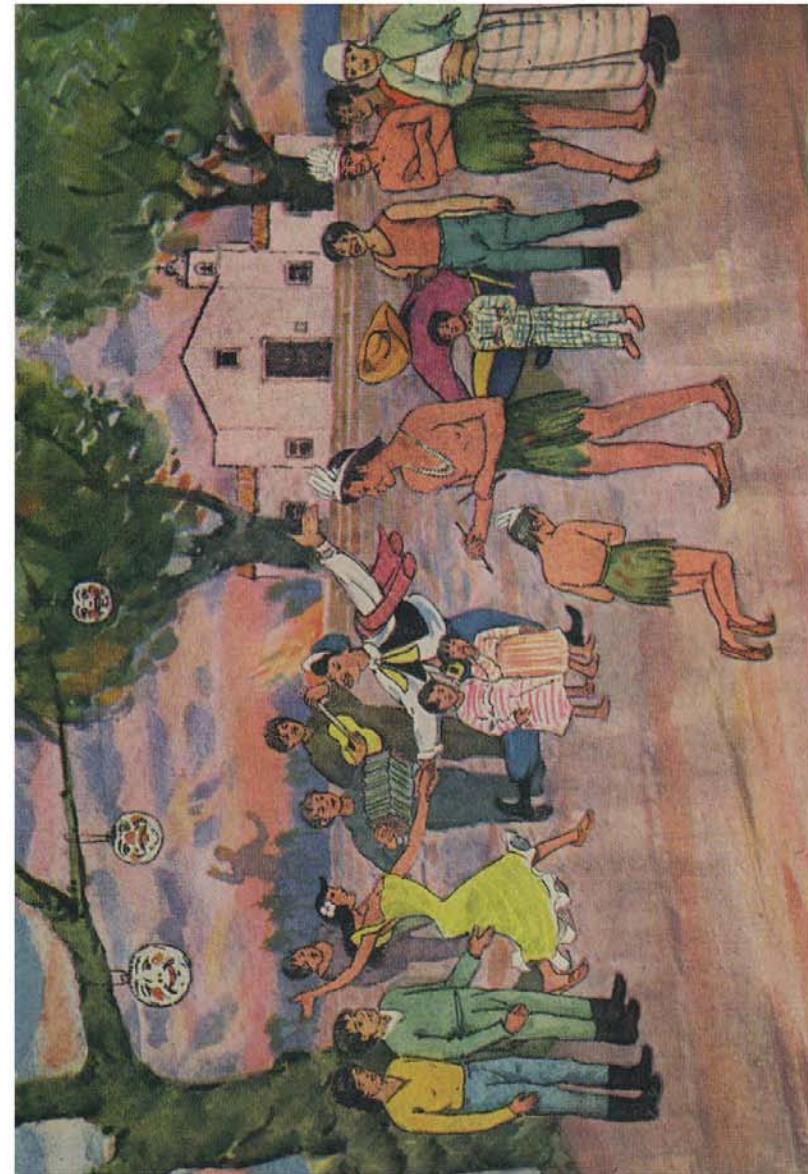
страхом, та ніхто, звичайно, не додумався, для чого може та річ служити.

Убіражара трохи відкрив коробку, обніс її довколо натовпу, а тоді став на своє місце і заговорив:

— Отже, коли ви тоді скинули мене в пропасть, я закликав на поміч великого Тупана: „Тупане, мене кривдить брехливий Коарасіаба, що називає себе нащадком Коарасі! Рятуй!” .. I тоді я почув, що мене хтось підхопив і, замість вдолину, поніс високо вгору. Я летів довго-довго, а, коли розкрив очі, то побачив себе на високій горі, де була ока самого Тупана. Тупан посадив мене на шкірі з онси, частував мене печеним тату¹⁾ і добрими напоями з бананів та гояби²⁾. Потім, коли вже я наївся і напився, Тупан звелів мені розказати все, що зі мною сталося. I я розказав, як було. Тоді Тупан дуже загнівався і сказав: „Той Коарасіаба є великим брехуном! Він не є ніяким нащадком Коарасі! Тепер ти мусиш вернутися на землю і завоювати всіх гваянців. Для цього я дам тобі в руки небесний вогонь. Відтепер ти, Убіражаро, будеш богом вогню й морубішабою обох племен”. Так сказав мені Тупан і після того спустив мене на землю ...

¹⁾ Тату — великий мурахойд, що має твердий панцир. Вплювати його дуже тяжко, а м'ясо тату належить в Бразилії до найбільших лакоминок.

²⁾ Гояба — овочі, подібні з-зовні до цитрини. Всередині є жовті, або рожеві. Мають досить прикий і гострий запах, але дуже приємні на смак.



Віднині мое життя — твоє. Переломи стрілу над моєю головою (до стор. 197)

В міру того, як говорив Убіражара, знову страх почав опановувати гваянців і хилити їхні голови додолу. Всі вірили в те, що говорив ботокуд. Я не витримав:

— Він бреше, гваянці! Я ж на власні очі бачив Убіражару, як він дряпався по горах вертаючись додому і навіть підстрелив його з моого лука! Чи Тупан не міг його спустити десь більше, а на половині дороги звідси до ріки Парана?

— Замовчи! — підскочив до мене Убіражара. — Замовчи, нікчемний! Дивіться всі!

З тими словами він витягнув сірник і тернув його об коробку. Коли блиснув вогонь, всі, навіть ботокуди, завили перелякано і попадали ниць, а декотрі кинулись тікати. Я також, скавши правду, злякався, але не впав і тільки думав, що це за диво має Убіражара. В цей момент до мене підійшов Ітапіра, котрий досі стояв острорнь, і шепнув мені до вуха:

— Це — штуки білих, Коарасіабо... Я певний, що Убіражара десь по дорозі з ними зустрінувся... А Скеля Невороття... Ну, що ж — і з неї можна впасти живим...

Убіражара тим часом, підпаливши від дурного сірника суху галузку, тримав її високо над головою і вдоволено оглядався довкола:

— Тепер бачили мою силу? — спитав голосно.

— Так, так!!.. — застогнали довколо. — Бачили!

— Знаєте тепер, хто я є?

— Знаємо, великий Убіражаро, боже вогню!

— Так, я є богом вогню!.. — гордо підтвердив Убіражара. — Отут у мене є поламана на кусники небесна блискавка, і я нею можу вбити кожного, хто посміє мене не послухати!.. А тепер наказую вам усім робити тільки те, що я скажу! Віднині всі гваянці будуть жити там, де я накажу! Віднині ви будете оброблювати землю для себе і для нас! З полювання лишатиметься собі тільки ту частину, яку я вам дозволю!.. Про решту скажу потім... Коарасіаба ще сьогодні вмре на муссурані!

Натовп сколихнувся з жахом:

— Коарасіаба?!. На муссурані?!! Це неможливо!..

— Закон гваянців не дозволяє підносити руку на нащадків Коарасі!..

— Це принесе страшну кару для племени!..

— Що?!! — визвірився Убіражара. — Ви хіба забули, хто вам наказує?..

Від того крику ще раз похилилися голови гваянців і вигуки страху стихли.

Але тут заговорив Ітапіра:

— Слухай, Убіражаро, про той вогонь, який ти щойно показав, давно вже знали наші предки, і він не походить від Тупана, тільки від тапуїтінъгів...

— Брехня! — крикнув перелякано Убіражара.

— Ні, не брехня, — продовжував Ітапіра, — а правда. Білі тапуї мали ще страшніший вогонь, який вилітав з великих палиць і при тому громів, як справжній грім. Ти ліпше роз-

кажи, де і коли ти зустрінувся з тапуїтінъгами, а ми тебе тоді не вб'ємо, бо дотримаємо закону Склі Невороття, а наженемо туди, звідки ти прийшов...

— На муссурану! — заверещав Убіражара.
— На муссурану і цього!

— Гов, Убіражаро, не так скоро! — спокійно відповів Ітапіра. — Ти можеш, звичайно, і мене і Коарасіабу вбити на муссурані, але тоді пам'ятай!.. Знай, що душа піяги з Блакитних Гір може наслати на тебе і на все твое плем'я таке нещастя, що ви проситимете потім смерти і не знайдете її!..

Слова піяги зробили величезне враження навіть на самого Убіражару, бо у нас всі вірили піягам, а особливо Ітапірі.

— Добре, — задихаючись відповів Убіражара, — я тебе не вб'ю, але Коарасіаба мусить вмерти на муссурані!

— Коарасіаба не вмре на муссурані! — твердо сказав Ітапіра. — Я не дозволю, щоб на нащадка Коарасі піднеслася чиясь рука! Я маю силу!..

Убіражара розгубився і не знат, що сказати. Але йому на допомогу прийшов старий піяга ботокудів:

— Скажи мені, Ітапіро, чи закон Склі Невороття є ваш, чи ні? Ваш. Добре... Ви шануете цей закон, чи ні? Шануете. Добре... То ми також пошлемо Коарасіабу на Склі Невороття. Коли Коарасіаба є невинний — він може повернутися назад...

Довкола загуділо, як у дуплі з дикими бджолами. Одні кричали: „Так!”, другі — „ні!”, але Убіражара більше не думав:

— Коарасіаба піде на Скелю Невороття! — наказав гостро. — Беріть його.

Та в цей момент счинився рух.

— Ось тут ще є один з нащадків Коарасі! — кричали два ботокуди і волокли за собою малого Арасі. — Він має на грудях знак гваянців!

— І цього також на Скелю Невороття! — скомандував Убіражара.

Я бачив, як по натовпі щось знову війнуло жахом:

— Арасі на Скелю Невороття?!

— Ale ж це ще дитина!

— Закон забороняє на Скелю Невороття за суджувати дітей!..

— За це прийде кара!

— Страшна кара!..

А мене при думці долі Арасі стиснув такий біль за серце, що я не витримав і закричав:

— Тапуй! Дикуни! Негідники! Так ось яка ваша обіцянка миру?!. Убіражара казав, що да рує життя всім, хто кине зброю, а тепер засуджує на смерть навіть дітей, котрі не вміють зброї носити!.. Гваянці, чи ви бачите, до чого дожили нащадки Коарасі?!

Довкола счинився шум. Вже не було більше похилених голів, вже не було більше страху в очах, але натомість серед мого племени прокидався дух предків і грізними тінями лягав на обличчя.

— Не дамо Арасі!.. — закричали люди.

— Не дамо Коарасіаби також!..

— Убіражара — обманець!..

— Тихо!!! — ревнув Убіражара й витягнув знову свою коробку з дурними сірниками. — Бачите оце?! Спалю зараз усіх!..

Натовп, що уже був почав натискати до середини кола, знову подався назад.

— Беріть їх! — не тратив часу Убіражара. — На скелю з ними!

Ботокуди кинулись на нас густою лавою, окружили і відтиснули від своїх. Арасі кричав і тулився до мене, але я не міг його навіть обністи, бо мав зв'язані руки.

Так, підштовхувані з усіх боків, оточені ненависними ботокудами, посувалися ми вгору, де виднілася сумна Скеля Невороття. Коли ми вже підійшли до її підніжжя, знову счинився шум, і ми зупинилися.

— Ось тут вони, тут! — кричали ботокуди, показуючи на печеру.

— Морубішаба наказав узяти Іботіру живою!

— Не вбивайте Іботіри!

Я виглянув понад голови ботокудів і дійсно побачив, що коло входу в печеру, яка була призначена для розмов з духами, стояла Іботіра з тангвапемою в руках.

— Іботіро! — крикнув я, стараючись перевірити чи є.

Іботіра почула мій голос і кинулась всім тілом:

— Куди тебе ведуть, морубішабо? — спитала вона.

— На Скелю Невороття... Чи Г'вапі живий?

— Пробитий списом... Марагіана — передвісниця смерти вже коло нього!... — відповіла Іботіра і в той самий момент зробила блискавичний випад вперед, опустивши з усієї сили тангвапему на голову найближчого ботокуда. Голова розскочилася, мов спілій гарбуз, ботокуд упав на землю, а Іботіра, забриздана кров'ю, відскочила назад.

Всі стали, мов укопані, в землю: такому ударові міг позаздрити кожний муж.

— Оце жінка! — вигукнув якийсь ботокуд.

— Так, — відповів другий. — Недаром Убіражара хоче її взяти собі.

— Славно, Іботіро! — гукнув я.

Ніби у відповідь на мою похвалу, Іботіра знову кинулась на кілька кроків уперед і знову махнула тангвапемою. Заточився і другий ботокуд, упавши до ніг Іботірі.

— За тебе, морубішабо! — крикнула Іботіра і посміхнулася так, що мені стало страшно.

Густий натовп ботокудів далі напирав на печеру, а Іботіра вискочила знову і знову положила того, котрий підійшов найближче.

— Чи добре б'є жінка молодшого сина морубішаби? — крикнула мені Іботіра так, ніби вона грала в якусь веселу гру.

— Добре, дочки!

— А ось ще! — крикнула Іботіра і поклала четвертого ботокуда.

Далі мені вже не дали дивитися і знову попхали вперед. Рушаючи з місця, я почув, як в печері заплакала голосно дитина і пригадав собі, що мав іще одного внука, котрий народився незадовго перед тим, як я виrushав у подорож на острів. У тяжких мандрах забув про нього, але аж тепер зрозумів, що Іботірині сили подвоює ще й любов до маленького Ранку, котрого вона невідомо коли і як успіла під градом стріл перенести і сковати разом з пораненим чоловіком у печері. О, вона добре боронила ту печеру, дуже добре!

Потім нас привели на Скелю Невороття, розв'язали мені руки, як велить закон, і зіпхнули в пропасть. Малий Арасі, рятуючись, вчепився мені руками за шию, а я, розв'язаний уже, міцно обняв його, і так ми полетіли.

І, дивно... Чомусь тоді, коли земля щезла з-під моїх ніг, я знову пригадав собі білого Тупана. Вже не кричав, бо не мав сили, а тільки подумав: „Коли білій Тупан урятував мене на водоспадах Гваїри, то врятує й тепер”. І від того мені зовсім перестало бути страшно, тільки час-від-часу боліло, коли я ранився об гострі каміння...

І так я злетів з Арасі зі Скелі Невороття...

Старий Коарасіаба урвав оповідання і сидів, як статуя, висічена з каменю, заціленівши від того болю, що його викликали щойно переказані спогади.

Данко, занетерпеливлений цією мовчанкою,

так як би йому несподівано закрили сторінку дуже цікавої книжки, легенько торкнувся старого за плече:

— Ну? — сказав він благально. — І що далі?

Коарасіаба провів рукою по обличчю і зітхнув.

— Та далі ти вже знаєш: я довго блукав лісами і шукав десь бодай якогось маленького роду гваянців, котрі відгубилися, коли Саракура шукав дороги в Долину Ігурей. Але не знайшов нікого. Не схотів помогти мені тоді і більй Тупан, хоч я до нього багато молився... І були б ми загинули, коли б не падре Вісенте... Така, Данку, моя таємниця... І тепер ти, коли виростеш, підеш в Долину Ігурей, знайдеш Ранка і скажеш йому, де треба шукати клейнодів. Пам'ятай: перший водоспад нижче острова Гвайра, або шукай на самому кінці острова. Там десь мусить бути засипаний землею вхід до печери Великої Кобри... Ти підеш, Данку?

— О, Коарасіабо! Ще перед тим, як я це знат, я вже тобі пообіцяв! — гаряче сказав хлопець. — Але коли б я навіть раніше відмовився, то тепер, знаючи все, я неодмінно пішов би! І я піду, Коарасіабо, неодмінно піду! Я сам поможу Коемі шукати клейнодів, хоч би й мав при тому згинуті!

Коарасіаба знову поклав руку Данкові на голову:

— Добре, мій сину... Але, пам'ятай: в дорозі можуть тобі перешкоджати. Стережися злого Сасі. Він залюбки робить подорожуючим збитки

і може привести до загибелі. Добре було б, коли б ти заприязнівся з Макашерою: він добрий і любить мандрівників... Коли знайдеш Коему — підете по Соняшні Клейноди обидвое. Ти поможеш йому, бо він... Він дикун, Данку, хоч і нащадок Коарасі, а ти — вчений. Разом вам буде лекше знайти клейноди... От, коли б ще Ітапіра жив!... Може, й живе... Він старий, дуже старий, такий як був мій покійний батько. Та піяги довго живуть... Може, й Ітапіра живе.

Коарасіаба, ласково проводячи шерсткою рукою по Данкових кучерях- мріяв уголос:

— І підете з Ранком, знайдете Соняшні Клейноди, а з ними лежить багато-багато блискучих каменів та діямантів. Клейноди забере Ранок для гваянців, а решту — ти можеш зібрати собі, Данку, як заплату за труд. Скарби індіянам непотрібні...

— О, Коарасіабо! — образився Данко і відсунувся навіть від індіянина. — Для золота й діямантів я не піду! Я піду тому, що маю борг перед тобою і тому... і тому, що я дуже люблю тебе, Коарасіабо!...

Данко, сам не знаючи, чому, раптом обняв Коарасіабу і мало не розплакався з незрозумілого зворушення.

Була вже пізня ніч. У містечку поволі вмовкав галас, рідшали вибухи, зате частіше тупотіли вулицею поодинокі й групові кроки людей, що верталися з святкування Сан Жвона додому...

ПОХМІЛЛЯ

На другий день Данко прокинувся пізно. Глянув на годинник і мерщій схопився з ліжка; він уже проспав снідання в манастирі. Це було прикро. Звичайно, можна щось з'ести і вдома, можна, зрештою, обійтися і без сніданку, але отець Вісенте буде невдоволений. По договору з батьком, Данко був зобов'язаний приходити до манастиря чотири рази денно і там істи.

Нервово одягаючись і умиваючись, хлопець одночасно пригадував собі всю нічну розмову з Коарасіабою і відчував якийсь неприємний холодок в грудях, якийсь тягар, що отруював байдурість ранкового настрою. Йому навіть хотілося, щоб усе те, що він чув і пережив учора, було тільки дивним сном, який би не давив його свідомість нерозважно даної клятви.

Виходячи, побачив Коарасіабу на ганку під дверима і здригнувся.

— Добрий день, Коарасіабо, — привітався він з третінням у голосі.

— Добрий день, — відповів Коарасіаба. — Ти довго спав, і я не міг відійти від дому.

Данко чомусь злякався, що індіянин затримає його і почне говорити про вchorашнє, а тому поквапливо сказав:

— Я спішуся, Коарасіабо. В манастирі напевне вже поснідали.

Та Коарасіаба ані не думав затримувати Данка, ані взагалі не дав по собі піznати, що у їхніх взаєминах виникло щось нове. Тільки хитнув головою і сказав:

— Іди, іди. Лиш замкни хату і візьми з собою ключ, бо я також іду: один чоловік просив мене до хворого...

Данко поспішно замкнув хату, вхопив ключ і вийшов з подвір'я.

Проходячи повз Саміра, де, як звичайно, стояло при шімароні кілька чоловіків, він пригадав собі фогети, і на душі йому стало ще важче.

„Треба забрати в Арасі решту і заплатити Самірові за капіле і цукерки“, — подумав уголос і приспішив ходу.

На щастя, отець Вісенте кудить вийхав, а другий священик сидів з дітьми в школі, отже, за спізнення не треба було виправдуватись. Скоренько випивши каву, Данко вийшов на вулицю і побачив несподівано Арасі.

— Добре, що бачу тебе, Арасі, — сказав він, привітавшись. — Прошу, віддай мені решту грошей, бо я маю заплатити Самірові те, що йому завинив учора.

Арасі заложив руки в кишені й протяжно свиснув:

— Пушша ля герра!.. А я чекаю на тебе, щоб ти пішов доплатити за фогети.

Данко оставпів:

— Доплатити за фогети?!! — скрикнув він. —

Але ж тобі ще мало лишитися тридцять круїзерів!..

— Ет, вай пентіар макако¹⁾). За скільки ж ти думав справді купити фогетів?! За двадцять круїзерів? Я б не пішов навіть смішитися. За двадцять круїзерів можна було купити тільки один гарний фогет, або чотири маленьких.

— Так??!

— А певне, що так. Іди спитай Саміра, коли мені не віриш.

Данкові потемніло в очах.

— Двадцять круїзерів один фогет?! — перепитав з жахом. — І скільки ж ти взяв?

— Взяв чотири великих, п'ять малих і двадцять бускапе.

Від зухвалого тону Арасі Данка почала огорвати злість:

— І скільки ж те все коштує? — спитав на цей раз гостро.

— Разом — сто тридцять круїзерів.

— Так?.. Ну, то от що я тобі скажу, Арасі: хай тих моїх п'ятдесяти круїзерів пропадає вже, але решту — будеш платити сам! Зрозумів?

Арасі зневажливо потиснув плечима і сплюнув:

— Не маю нічого спільногого з рибою і нічого платити не буду! Я тобі подарував баллон, а ти мене послав по фогети, і Самір про це знає. Він мені на кредит не дає нічого, а як дав — то

¹⁾ Вай пентіар макако — іди малювати малпи.

тобі. Іди спитай, на кого борг записаний. Адже Бенедіто приходив тебе питати?

Данкові захотілося сісти просто на землю і розплакатися від стиду: „Вісімдесят круїзерів!.. Вісімдесят круїзерів плюс гостина товаришів!!! — крутилося у нього в голові. — Г' що я тепер скажу татові?!”

Нарешті хлопчина попав у таку лютъ, що вперше за все своє життя вилявся поганими словами:

— Ти — свиня, Арасі, і я не хочу з тобою більше говорити!..

— А ти — бурро! Ну, скажи мені, що такого страшного сталося?

— Те сталося, що я тепер татові в очі не подивлюся!

— Ет, вай-вай на онда! „Не подивлюся татові в очі“ — перекривив він Данка. — Подумаєш, велике діло для твого тата сто тридцять круїзерів!..

— Як невелике — то піди заплати, а я тебе більше не хочу бачити!

З тими словами Данко обернувся і пішов геть.

Ішов неуважно, спотикаючись що-кілька кроків, як п'яний, цілком отуманений питанням: Де взяти грошей, щоб заплатити борг? Уже хотів рішитися на продаж якихось своїх речей, як наприклад, кишеньковий ножик, вудки і сіть на рибу, або футбольний м'яч, але відкинув цю думку і пригадав собі Алісу. Вона напевне при тій нагоді сказала б: „Так, так, Данку: хто купує те, що не може, потім продає те,

що не хоче!“ І зрештою, біда не в самому борзі, а в непослусі. Хоч би й був той борг заплачений, то прикрої розмови з татом все одно не оминути. „Ніхто не зробить зла, щоб за нього не заплатив“, — сказала б знову Аліса...

Данко прийшов додому, замкнувся на ключ і сів на своє ліжко, стиснувши голову руками.

— Ну, що тепер буде?! — шептав з розпухою. — Що буде?!. Як же я тепер татові в очі подивлюся?.. Адже тато мене попереджував, тато наказував, щоб я фогетів не купував!.. Ale я був, як мала дитина, як дикун, не витерпів... Де ж таки — велике диво фогеті! А все через Арасі... Навіщо мені, остаточно, здався той дурний бальон і ті фогеті! Коли б не той бальон, то й Коарасіаба не ворожив би на ньому і не посвячував би мене у свою таємницю... А тепер іще ця клятва!.. Чи ж я маю право на якісь обіцянки й клятви у секреті від тата?.. I що я тільки наробыв?.. Що я наробыв?!. От послухав „приятеля“, того нікчемного Арасі!.. Ох, правду казала Аліса: „Поведися з добрими — будеш одним з них, поведися з поганими — будеш найгіршим серед них“...

Але потім хлопець покликав на суд самого себе:

— А чи ж справді тільки Арасі винен?.. Чи ж я — маленька дитина, що не має власного розуму? Чи ж я не знав, що у поважних речах не можу брати на себе ніяких зобов'язань, не спитавши батька?.. Ні, я таки винен! Винен! А ще подвійно винен, бо намагаюся свою вину

зіпхнути на Арасі. Я ще нікчемніший, як Арасі! Від Арасі не можна багато вимагати, бо ж він — дикун. Але я?.. Ні, я негідний ні татового довір'я, ні татової любові. I коли тато після того не схоче мене більше бачити і нажене від себе геть — то так мені й треба!..

Та, уявивши собі картину, коли тато вижене його геть, Данко відчув себе таким бідним і самотнім, що розплакався, як мала дитина. Йому було жаль і тата і себе, і він так страшно хотів, щоб у цей момент хтось його приголубив, пожалів, сказав якесь потішаюче слово, як це колись робила його добра, дорога мама.

Пригадавши маму, Данко простягнув руки до портрету, який колись дав зробити Гроссбах і який постійно стояв на столику коло ліжка, і почав жадібно вдивлятися в дороге обличчя. Ale йому відалося, що мати сьогодні не така, як завжди, а якесь інакша, скорбна, сурова.

— I ти гніваєшся на мене, мамцю, правда? I ти також уже більше не любиш свого Данка?.. Так, не варта його любити, бо він — пропаща душа. О-о-о!..

До Данкового жалю раптом приеднався ще й спогад про сумний похорон матері на морі, і він розридався вже на повний голос.

У двері несподівано хтось постукав. Данко скочився, пішов до дверей і, не відчиняючи їх, спитав:

— Хто там?

— Це я, Данку, — почувся голос Арасі. — Відкрий.

Данко знову відчув приплив ворожості до свого недавнього товариша і відповів:

— Не хочу! Я вже раз сказав, що не буду з тобою говорити.

— Ет, дурний! Я прийшов тобі щось гарне сказати... Відкрий!

— Не хочу слухати від тебе ні гарного, ні поганого! — відрізав Данко.

— Ну, й не слухай! Коли волієш кліпати очіма перед татом за довг у Саміра — не слухай і „вай плантар батата“!¹) Допобачення...

Згадка про довг змінила Данкове рішення і він, відчинивши двері, висунувся надвір.

— Е-е-е! — засміявся Арасі, побачивши Данкові заплакані очі. — А ти вже й розкис? Замість того, щоб щось придумати — він рюмсає, як Аліса. Ну, годі, годі... Скажи, хочеш заробити грошей, щоб заплатити борг?

Данко обтер очі й недовірчivo подивився на Арасі.

— Чого ж ти дивишся? — спитав нетерпеливо Арасі. — Питаю, чи хочеш заробити грошей?

— Як?

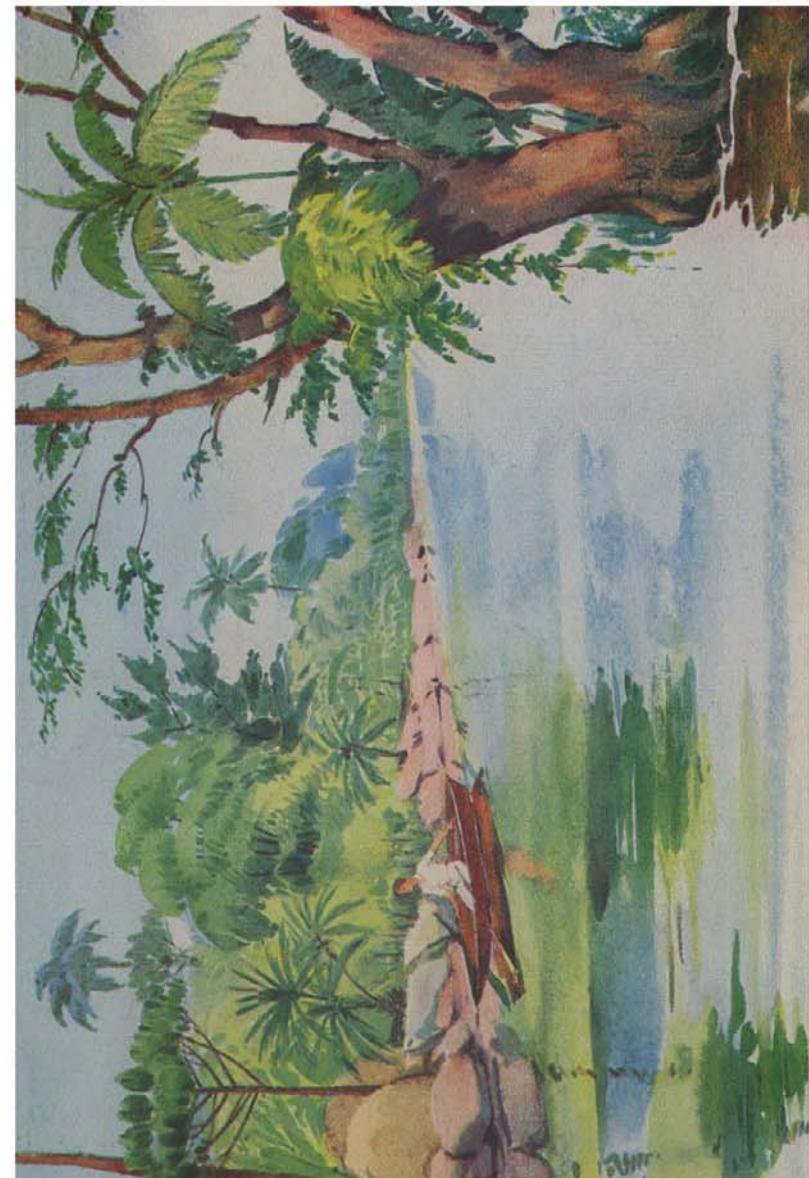
— Та дуже просто: переїхати Парану туди і назад.

— Чого?

— Оце! „Як”? „Куди”? „Чого”?.. Та просив один кайпіра²) йому якісь пачки перевезти

¹) „Вай плантар батата” означає дослівно „Іди садити картоплю”, або іншими словами — „відчепися!” „іди геть!”

²) „Кайпіра” — проста людина, мешканець лісу.



Данко залишився сам... Стиха хлюпала широкою плахтою Парана (до ст. 326)

до Мато Гроссо. Він дочку заміж видає і там щось накупив у Саміра. Частину просив, щоб я перевіз, а частину візьме сам, як вертатиметься увечері. От я й прийшов тобі сказати, щоб ти поїхав разом зі мною.

— Я нікуди не поїду!

— А то чому?

— Бо не поїду. Тато мені заборонив з дому далеко відлучатися.

— А борги робити не забороняв?

— Борг ти зробив.

— Все одно... І чого ти такий смішний, Данку? От послухай: по-перше, перевеземо пачки і заробимо сто круйзерів, по-друге, я колись був на острові Бандейрантів і знайшов таке місце, де напевне закопаний єзуїтський скарб.

Данко відразу ожив:

— Скарб?!

— Еге, скарб. Падре Вісенте його шукає в монастирі під муром, а він — на острові Бандейрантів.

— А чому ж ти його раніше не пробував відшукати? — спитав недовірчivo Данко.

— Та все якось так, то те, то це, то не мав з ким їхати. А самому воно трохи ризиковано. От, поїдемо з тобою вдвох...

— Я не поїду. Шукай собі когось іншого.

— Ну, от знову!.. Щоб перевезти пачки, тó я можу й Бенедіто взяти, а скарбу шукати муши тільки з людиною довіrenoю. Ні?

Розмова про скарби нагадала Данкові вчорашню ніч, і він спитав:

— Ти вчора довго був коло Саміра?

— Та до самого кінця. Або що?

— Нічого... І ти пізно вернувся?

— Над самим ранком. Шкода, що ти так скоро пішов, бо було дуже весело. Ми вчора бавилися у весілля кайпіра. Консуела і Рудий Жорже вдавали молодих, а мене перебрали за падре. Наговорив я „молодим“ дурниць, яких сам хотів, а тоді сказав принести миску води і Консуелу тільки трохи покропив з руки, а решту вилляв рудому на голову. Пушш я, але ж то реготу було!..

— Ну, і що тобі Жорже сказав?

— Та нічого. Що ж він може сказати, коли я так „вінчав“, як хотів? Не має права навіть образитися. Ха-ха-ха!.. Але ти ідеш, чи ні?

— Ні.

Удавана веселість, з якою Арасі розповідав про свою вчорашню витівку, відразу змінилася злобою:

— Ах, ти не ідеш?.. Ну, то сиди і плач. Я поїду сам, зароблю сто круйзерів і буду смітися. А ти плач, бо тато тобі фогетів не подає!.. — усміхнувся він на кінець уїдливо.

— Арасі, забирайся звідси геть!.. — крикнув, побліднувши, Данко і затиснув кулаки.

— Та забираюся, забираюся... Тільки чого ти такий упертий? Скарб скарбом, а сто круйзерів є певних, і боргу в Саміра можна позбутися.

Данко почав вагатися: все ж таки, заплативши борг, легше буде з татом говорити. Окрім того, хай тато знає, що Данко не тільки робить

погані вчинки, але й старається їх направити. Ці вагання не оминули гострого погляду очей Арасі і викликали на його устах невловиму, легеньку усмішку.

— А той кайпіра напевно задплатить? — спитав по надумі Данко.

— Ну, та напевно ж! От ідь і поможеш мені Ти думаєш, що мені приемно про той борг думати? Ще коли б він дійсно був записаний на мене, то я б собі сміявся. А так, я завинув, а тобі доведеться покутувати... І ми майже шість літ були добрими товаришами, а тепер через дурних вісімдесят круйзерів мали б зробитися ворогами? Чи не краще лишитися друзями і надалі?..

Довірчивий Данко топився від цих слів, як віск, і вже жалував, що так погано думав про Арасі. Арасі ж, дивлячись на нього, наполягав далі:

— Не думай довго, Данку, бо час дорогий. Збирайся, раз-два!

— А човен де дістанемо?

— Човен я маю. Збирайся скоро!..

— Та... — зам'явся Данко. — А що твій дід скаже?

— Дід пішов до якогось кабокля, хто зна куди. Вернеться нескоро.

— А хата?

— О, м е у Деус до сеу! Знову починаєш: „човен“, „дід“, „хата“!.. Ще папугу пригадай! Замікай двері й ходім. До обіду вже недалеко. Чим скоріше вийдемо, тим скоріше вернемося.

— То нехай я хоч чоботи візьму.
— Бери, бери!.. Та ще візьми з собою кишенськову лампу.
— А то навіщо?
— Та на всякий випадок. Побачимо... Як буде час, то завернемо ще на острів і подивимося до тієї діри, що я її знайшов. Може, якраз скарб знайдемо. Скоро!

Всередині Данко щось протестувало і кричало, щоб він не йшов, але наполегливість Арасі ніби зачарувала його. Він взвувався і збирався проти свого переконання, але не міг зупинитися і сказати: „Ні!“

Так, здушуючи в собі протести розуму і якогось поганого передчуття, він ще раз оглянув хату, вернувся до своєї кімнати і подивився на портрет матері. Її обличчя було ще сумніше і суворіше, як перед кількома хвилинами, коли Данко просив його пожаліти. Хлопцеві навіть видалось, що мати зробила ледве помітний за-перечливий рух головою і поворухнула устами. Та це напевне був просто облудний промінь світла, що сковзнув по склі.

Вже, вийшовши на ганок, Данко раптом вернувся, взяв валізку, в якій лежали гроши за продану хату, засунув її під піч і закидав нарубаними дровами. Не бачив при тому, що Арасі, котрий слідкував за ним потайки крізь щілину відкритих дверей, вдоволено всміхнувся...

Нарешті обидвое йшли вулицею.

— Що я роблю?.. Що я роблю?!. — кричав якийсь голос у Данковій душі. — Ну, припусті-

мо, навіть зароблю грошей і віддам борг Самірові. Чи то мене виправдає в татових очах? Навпаки, це подвоїть мою вину, бо, замість одного разу, я двічі порушую його наказ. О, Боже, що я роблю?!

Так думав Данко, але в той самий час покірно йшов з Арасі, навіть не слухаючи, про що той так весело і безжурно оповідає. Данко був цілком розбитий і хворий просто фізично. Переживання минулої ночі, непомірно тяжкий для його молодої души тягар таємниці Коарасіаби і вся погана справа з боргом у Саміра просто вдавлювали його в землю. Він був такий нещасливий і пригнічений, що хотів умерти.

Ледве плентаючи ногами, волікся за Арасі, і йому здавалося, що ріка сьогодні посунулася, Бог-зна, як далеко.

Нарешті, дійшли до неї, але Арасі наказав чомусь іти вниз від містечкової пристані, аж до того місця, де росли густі корчі, переплутані колючою ожиною. Там лежав витягнений на берег і добре замаскований човен.

— Чий це човен? — спитав Данко.

— Мій

— Твій? Я не знов ніколи, що ти маєш човен.

— А-а! То я колись його піймав, як він плив без нікого з водою, витягнув сюди і сковав. Чекай но, зараз ми його спустимо на воду. Поможи мені з того боку... Та-а-ак. Ну, ще трошки!.. Іще!.. Добре!..

Човен заколивався на воді, злегка подзвякуючи ланцюгом, що припинав його до кореня вже поваленого дерева.

— Тепер почекай на мене, — сказав Арасі,
— а я піду по ті пачки.

— Хіба ти будеш нести їх аж сюди?! Та ж
ліпше приплисти до пристані: туди з містечка
вдвоє ближче.

— Ет, що ти знаєш!.. Сиди.

Данко покірно сів у човен і відразу занурив
руку в жовтувату холодну воду.

— Не відходь же нікуди, — наказав Арасі,
— і пильний човна, бо ще хтось може його від-
чепити. Я скоро вернуся...

Данко лишився сам...

Стиха хлюпала широкою плахтою Парана, пестливо вигріваючись у гарячих проміннях сонця. Її сіро-жовтуваті води заклопотано бігли вниз, минаючи то пологі, вкриті низенькою травою, то стрімкі глинясто-червоні береги. Зеленими шапками здіймалися над плесом численні більші й менші острови, а довкола, куди лише сягало око, немов велітенські, вкриті густокучерявою зеленою вовною потвори, розляглися гори. Повітря в Бразилії є особливе, надзвичайно чисте, прозоре, і дозволяє все бачити дуже виразно на віддалі багатьох кілометрів.

І Данко, кидаючи то в цей, то в другий бік очима, любувався чітким рисунком замріяних пальм, що підносили пучки сірувато-зеленого пір'я над лісом, ген, на далеких виднокругах. Любувався високими, вивернутими додори пасасолями піньорів, котрі видавалися, як би на-
мальовані тоненьким пером, вмоченим у чорно-
зелену фарбу, на ясному атлясі неба. Зелень, зелень, зелень!.. Густа, соковита, багата на від-

тінки зелень!.. А між нею — цілі букети квітучих дерев: фіялкових кароби і гліцинії. жовтих „шувадеуро“¹), і пе та ще якихось корчів, назви котрих знають лише ботаніки.

Десь близько цвіли дикі помаранчі, й їхній тонкий та сильний аромат аж просив розширити груди й дихати глибше.

Зелені колібрі з синіми головками і довгими дзьобиками скоро-скоро тріпотіли крильцями, припадаючи до розкритих келихів квіток, поки не випивали всього нектару. А тоді блискавично перелітали до другої квітки і звисали над нею, знову скоро-скоро тріпочути крильцями. Здавалося, що вони справді цілють квіти, і тому в Бразилії їх називають „бейжа флор“ — „цілуй квітку“.

Грали в повітрі метелики, різні-прерізні: жовті, білі, червоні, різокольорові, великі й маленькі. Особливо великими були білі, що здалеку видавалися розгорненим подвійним аркушем паперу, вирваним з зошита і пущеним з вітром. Були й фіялкові, оті, що з них мистці в Бразилії роблять чудові образи, відповідно укладаючи обламані крильця.

Тут і там з'являлися маленькі, також зелені, з синіми, білими й червоними оздобами папуги-пірікіто і весело лопотали про якісь лісні історії на своїй сварливо-комічній мові.

Під впливом тієї краси і величного спокою природи у Данка поволі уляглося почуття гост-

¹⁾ „Шувадеуро“ — „Золотий дощ“.

рої тривоги, а, замість того, його опанував глибокий, але лагідний сум. Хлопець задивився у воду і незабаром йому відалося, що він з човном і оті найближчі острови пливуть кудись угору проти течії швидко-швидко, а ріка застигла і стойть нерухомо. Це було так приємно, що він не ворушився і старався якнайглибше піддатися приемній облуді.

Нарешті шемір в корчах і звуки голосів вирвали його з задуми. Він обернувся і побачив, що до берега підходив Арасі з Бенедіто. Кожний з них ніс через плечі, в руках і на головах таку кількість різноманітних пакунків, що видавався подібний до мурахи, або до їжака, обтяжених ношею, вдвое більшою, як сам „носій“.

— Фу! — з полекшею сказав Арасі, скидаючи все на землю. — Насилу доніс.

Потім вийняв з кишені дрібні гроші і, даючи їх Бенедітові, додав:

— Ти ж дивися, Бенедіто, ні кому не кажи, що Данко поїхав зі мною. Ми за яких дві години вернемося назад.

— Добре! — відповів муричук. — Щасливої вам подорожі.

— Дякуємо...

За пару хвилин пакунки були вже в човні, човен відв'язано з припони, і Арасі відіпхнувся веслом від берега.

— З Богом! — сказав урочисто Данко і перехристився.

— З Богом! — відповів Арасі.

(Кінець першої частини)

СЛОВНИЧОК ЧУЖИХ СЛІВ :

«Бог вогню», це перша в українській літературі повість із бразилійського життя. Вона вперше впроваджує в нашу літературу нові слова португалсько-бразилійського і індіянського походження. Всі ці слова пояснені в тексті книжки. Щоб полегшити юним читачам шукання за поясненнями по книжці, подаємо в цьому томі короткий словничок.

аканга — голова

аканґера — череп людський або звірячий

акванґалé — прикраса з пер на голові індіян

анта — травоїдна тварина, покрита темною шерстю, подібна до малого слона заввишки 1 метра

Аняга — добрий індіянський божок, який переслідує ощутів

арара — папуга

арасі — світанок

арауе — булава, знак влади вождя індіянського племені

араунас — казкові риби, що мали перетворитися в людей

аесояба — індіянські шкіряні камаші для охорони ніг

ауаті — напій з кукурудзи

аукціон — прилюдна продаж речей тому, хто більше від других заплатить; інакше: ліцитація

аюпé — бразилійська рослина, сік якої хоронить від укусень комах та має лікувальні властивості

бандейра — прапор, озброєна ватага

бандейранти — член збройної ватаги

барбарідаде — варварство, дикунство (оклик обурення)

баркас — малий корабель вживаний для вантаження пароплавів

бастант — досить, багато
 батоке — індіянська прикраса нижньої губи в формі
 кружальця
 бейжа flor — маленькі пташки колібрі
 бола — торт
 боліні — скляні кульки для хлоп'ячої гри
 бом дія! — добрий день!
 ботокуди — індіянське плем'я на вимерті, знане в
 давніх часах з дикості і жорстокості
 браза — дослівно: «жар»; дерево, з якого виробляють
 червону фарбу, «жар-дерево», назва Бразилії
 постала з індіянської назви цих дерев
 буґро — невільник-індіянин, водонос, зневажлива
 назва
 бурро — осел
 буска-пе — «ловинога», рід бігаючої ракети

 вагабунда — пройдисвіт, волокита
 вай на онда! — йди до біса! не плети теревень; до-
 слівно: йди по хвилі!
 вай плантар батата! — відчепися! йди геть! (дослівно:
 іти садити картоплю)
 во бень — мені поводиться добре (форма відповіді на
 привітання)

 герва мате — дерево, з листя якого виробляється бра-
 зилійський чай

 гваяні, гваянці — плем'я бразилійських індіян
 гваранці — порода бразилійських індіян, споріднені з
 тупісами
 гліцинія — виткий кущ з фіялковим цвітом
 гояба — цитринові овочі

 еп-па португез! — зневажливий оклик

 жакаре — крокодил
 жассі — місяць
 жес — інша назва на означення тупісів, тобто однієї
 з пород бразилійських індіян

іботіра — квітка
 Індіянаката — казковий індіянський силач
 Іношіуе — божок, у якого вірило індіянське плем'я
 каражя
 іта — камінь
 ітажуба — золото
 Каапора — злий індіянський божок, який кожного
 зустрічного робить нещасливим на все жит-
 тя, або перетворює в злого божка Кайпору
 кабокльо — лісовий чоловік, проста людина
 кайпіра — лісовий мешканець
 Кайпора — злий божок, на якого перемінюються лю-
 дина
 каміньйон — тягарове авто
 капівара — гризун, подібний до свині, високий 70-80 см
 капіле — сироп, солоджена вода
 каражя — казкове індіянське плем'я, яке — за по-
 вірям — постало з риб
 кароба — бразилійське дерево з фіялковим цвітом
 кароса — гарно вироблений віз
 каріока — дім білої людини
 каскавел — дуже їдовита гадюка
 коарасе — сонце
 коема — ранок
 козіда — бразилійська страва
 комо вай? — як живеться? як поводиться?
 кренъс — назва індіянського племені
 круйзеро — бразилійський гріш (дивись: тустон)
 куя — індіянське горнятко з гарбузика

 майз оу менос — більше-менше
 Макашерá — добрий індіянський божок, який опіку-
 ється подорожніми
 мамон — рід дині
 мамелуки — 1) турецькі невільники, які спершу пов-
 нили в Єгипті військову службу, а потім за-
 хопили там владу і правили Єгиптом в 13-16
 ст., 2) мішанці з португальсько-індіянських
 родин, яких у часі завойовування Бразилії
 названо також цією турецькою назвою
 мандьюка — хліборобська рослина, з якої виробляють
 муку і напої

Мараїана — передвісниця смерти
маракужя — овоч величини цитрини в твердій шкаралушці з смачним соком
морубішаба — вождь індіанського племені
мунто обрігадо! — дуже дякую!
муссурана — прилюдне закатування людей присуджених індіянами до кари смерти
но! — ні!
новена — вечірня, церковна відправа понад вечір
Носса Сеньора Сантіссіма! — Наша Діво Пресвята!
ока — хата, індіянська хатка з тростини
окаєта — майдан серед індіанського селища, де часом відбуваються наради
о, меус Деус до сеу! — мій Господи небесний!
онса — бразилійський ягуар
падре — отець (звернення до духовної особи)
пака — гризун величини зайця
пакова — напій з бананів
парана — море, велика вода
пати — домашні птиці, подібні до качок і індиків
паягва — індіянське плем'я
пега! — лови, хапай, держи!
піньор — бразилійське чатинне дерево з кріслатою короною
піпока — смажена кукурудза
протехніка — наука про вибухові матеріали
пірікіто — порода папуг
пітека — шкіряний подовгастий м'ячик з пір'ячим чубком для гри в відбиванку
піяга — жрець індіанського племені
презент — подарунок, гостинець
прето — чорний
пропозиція — предложення
пуру — людожер
пушша! — оклик здивування
рапозо — щур
редут — монастир-тврдиня, подекуди осередок адміністративної влади

ріфи — квітки
сантіні — образочки святих
саракур — птах, що за переказами мав жити в часах потопу
Caci — злий чортік, що робить бешкети подорожнім, божок тьми з пробитою долонею,
сеньор — пан
сеньора — пані
сеу — пан (скорочено від «сеньор»)
ситуація — положення, становище
сі — так
Суме — добрий божок, який навчив індіян початків хліборобства
таба — оселя
табера — руїна оселі
тамойоси — індіянське плем'я, колишні союзники гванцив у війні проти європейців
тангвапема — тяжкий чотирьограничний кіл, уживаний як зброя
тапуїтінги — «блі варвари», ненависницьке означення жорстоких португалеців
тапуя — одна порода індіянських племен у Бразилії
тату — мурахоїд
тоша — запальник для розгрівання й освітлення паперового бальону
тремембé — кочове плем'я бразилійських індіян
тупан — Бог
тупан-ока — церква
тупі, тупіси — друга порода індіянських племен у Бразилії
тупінінкві — плем'я бразилійських індіян
тупітінги — «блі тупіси», доброзичливе означення португалеців
тустон — найдрібніша бразилійська монета
урубў — інакше: корва, великий птах, який кормиться падлиною
факон — великий ніж

фарофа — страва з кукурудзи, товченої на платки
фейкон — чорна фасоля
феста — празник
фестайри — пара хлопців і дівчат, або супружча пара,
 що має почесну ролю в часі церковних молебнів
флотилія — відділ військових, або торговельних кораблів
фогейра — вогнище, ватра
фогет — штучний вогонь, ракета, феєрверк
фойса — ніж на довгому держаку до стинання кущів
чав! — до побачення!
шімарон — напиток з зілля «герва мате», вживаний замість чаю
шува де оуро — дерево «золотий дощ» з жовтим цвітом
шураскада — прийняття гостей печеним м'ясом і пивом
шураско — печене на вогні м'ясо
шиярко — в'ялене м'ясо

ЗМІСТ

Напередодні несподіванки	5
Історія двох індіян	21
Данко Сокіл	40
В Санто Антоніо	80
Данкові нові опікуни	100
Сторінка бразилійської історії	111
Журба Коарасіаби	131
Що придумав Коарасіаба	139
Вакації	163
Переломана стріла	185
Закінчення першого розділу	200
Веселій вечір	211
Присяга	228
Таємниця	240
Похмілля	314
Словник чужих слів	331